

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΜΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ-ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ
ΤΗΣ ΑΝΑΣΦΑΛΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΑΔΗΛΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟ
ΝΟΜΟ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ: ΜΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Χρυσή Μπίκα

Επιβλέπων: Κωνσταντίνος Καραμάνης
Αναπληρωτής Καθηγητής

Πρέβεζα, Απρίλιος, 2019

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΜΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ-ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ
ΤΗΣ ΑΝΑΣΦΑΛΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΑΔΗΛΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟ
ΝΟΜΟ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ: ΜΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Χρυσή Μπίκα

Επιβλέπων: Κωνσταντίνος Καραμάνης
Αναπληρωτής Καθηγητής

Πρέβεζα, Απρίλιος, 2019

**INVESTIGATION OF THE PSYCHO-SOCIAL IMPACT OF THE
UNDECLARED UND UNINSURED WORK IN THE PERFECTURE
OF THESPROTIA: AN EXPERIMENTAL RESEARCH**

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή

Πρέβεζα, 08/04/2019

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Επιβλέπων καθηγητής

Κωνσταντίνος Καραμάνης,

Αναπληρωτής Καθηγητής

2. Μέλος επιτροπής

Ειρήνη Τριάρχη,

Λέκτορας

3. Μέλος επιτροπής

Παρασκευή Παππά,

Λέκτορας

© Μπίκα, Χρυσή, 2019.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία είναι εκ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Μπίκα, Χρυσή

Υπογραφή

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Κωνσταντίνο Καραμάνη για την ευκαιρία που μου έδωσε να ασχοληθώ με ένα τόσο επίκαιρο και ενδιαφέρον θέμα, καθώς και για τις πολύτιμες συμβουλές του καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Λογιστική – Χρηματοοικονομική και Διοικητική Επιστήμη» του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων αποσκοπεί να συνεισφέρει στην διερεύνηση του φαινομένου της ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας, σε μια περίοδο ιδιαίτερα κρίσιμη για την χώρα μας, καθώς ταλανίζεται έντονα από την πολύχρονη δημοσιοοικονομική κρίση, ενώ οι ολοένα αυξανόμενες εκδηλώσεις του φαινομένου προβληματίζουν την ερευνητική και επιστημονική κοινότητα.

Η ανασφάλιστη (ή «μαύρη») εργασία, η εργασία δηλαδή που σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998, 2007) είναι *«κάθε αμειβόμενη δραστηριότητα που είναι νόμιμη ως προς τη φύση της, αλλά δεν δηλώνεται στις δημόσιες αρχές, λαμβανομένων υπόψη των διαφορών που ισχύουν στο ρυθμιστικό σύστημα των κρατών μελών»*, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της ελληνικής αγοράς εργασίας και ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια στην προσπάθεια ανάπτυξής της.

Η εμφάνισή της ανάγεται σε ένα πολύπλοκο πλέγμα προσδιοριστικών παραγόντων, οι κυριότεροι από τους οποίους είναι η υψηλή φορολόγηση, το δυσβάσταχτο κόστος της εργασίας, η οικονομική κρίση, η έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στις κρατικές αρχές, η απουσία συστηματικών ελέγχων, τα υψηλά επίπεδα ανεργίας και η εντεινόμενη φτωχοποίηση και εξαθλίωση του ελληνικού πληθυσμού.

Η αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία, με όλες τις επιμέρους εκδοχές που προσλαμβάνει κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της ελληνικής αγοράς εργασίας, καθώς έχει εξελιχθεί σε βασικό παράγοντα επιδείνωσης των δημοσιονομικών μεγεθών, απώλειας φορολογικών εσόδων και συρρίκνωσης των πόρων και των αποθεματικών των ασφαλιστικών ταμείων.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η συστηματική διερεύνηση και η αξιολόγηση, μέσω της χρήσης ποσοτικής έρευνας, των ψυχοκοινωνικών επιπτώσεων της ανασφάλιστης εργασίας σε εργαζόμενους του Νομού Θεσπρωτίας, δίνοντας έμφαση στα κίνητρα και στους λόγους που τους οδηγούν στην επιλογή και την προτίμηση τέτοιου είδους αδήλωτων

εργασιακών συμπεριφορών, αποσκοπώντας να κατανοηθεί η ανεξερεύνητη αλλά εξίσου σημαντική αυτή πλευρά του πολύμορφου φαινομένου.

Λέξεις – κλειδιά: ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία, ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις, ποσοτική έρευνα, Νομός Θεσπρωτίας

ABSTRACT

The present thesis, which was conducted in the framework of the Postgraduate Studies Program "Accounting - Financial and Administrative Science" of the University of Ioannina, aims to contribute to the investigation of the phenomenon of uninsured and undeclared work, at a period particularly crucial for our country, due to the exposure to a long-lasting financial crisis, and the ever-increasing manifestations of the phenomenon concerning the research and scientific community.

Undeclared (or "black") work, which, according to the European Commission (1998, 2007), is defined as "any paid activities that are lawful as regards their nature but not declared to public authorities, taking account differences in the regulatory systems of the [EU] member states", is one of the most important problems of the Greek labor market and the most important obstacle to its development.

Its appearance lies in a complex set of determinants, the most important of which are high taxation, labor costs, the economic crisis, the lack of trust of citizens towards the state authorities, the absence of systematic controls, high levels of unemployment and the increasing poverty and impoverishment of the Greek population.

Undeclared work, with all the different aspects it takes over the last few years, is one of the most important problems in the Greek labor market, as it has become a key factor in deteriorating governmental budget, loss of tax revenues and the contraction of resources and reserves of the insurance funds.

The aim of the present study is to systematically investigate and evaluate through the use of quantitative research the psychosocial impacts of undeclared work on employees in the Prefecture of Thesprotia, emphasizing on the motivations and reasons that lead them to the choice and preference of such an behavior, aiming at understanding the unexplored but equally important aspect of this polymorphic phenomenon.

Keywords: *uninsured and undeclared work, psychosocial impacts, quantitative research, Prefecture of Thesprotia*

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	i
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	ii
ABSTRACT	iv
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	v
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	viii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ/ΕΙΚΟΝΩΝ.....	ix
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	x
ΜΕΡΟΣ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΝΑΣΦΑΛΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΑΔΗΛΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	1
1.1 Εννοιολογική Οριοθέτηση	1
1.2 Τύποι Αδήλωτης – Ανασφάλιστης Εργασίας.....	4
1.2.1 Ο τύπος «διαφυγή από την φτώχεια».....	5
1.2.2 Ο τύπος «φως του φεγγαριού».....	7
1.2.3 Ο τύπος «προσανατολισμένος στην αλληλεγγύη».....	8
1.2.4 Η επίσημη αγορά εργασίας	10
1.2.5 Η άτυπη αγορά εργασίας.....	10
1.2.6 Η παράνομη αγορά εργασίας	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΓΕΘΟΥΣ.....	12
2.1 Έκταση και Φύση της Αδήλωτης και Ανασφάλιστης Εργασίας.....	12
2.2 Η Ελληνική Πραγματικότητα.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΣΕΩΝ	18
3.1 Θεωρία του Εκσυγχρονισμού (Modernisation theory).....	18
3.2 Θεωρία του Δομισμού (Structuralist theory)	19
3.3 Νέο – φιλελεύθερη θεωρία (Neo-liberal theory).....	19
3.4 Θεωρία του Μετα - δομισμού (Post-structuralist theory)	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΔΗΛΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	22
4.1 Γενικά Στοιχεία	22
4.2 Αίτια της Αδήλωτης Εργασίας.....	22
4.2.1 Η οικονομική κατάσταση της χώρας και η αύξηση της ανεργίας.....	23
4.2.2 Το υψηλό μη μισθολογικό κόστος και οι νομικοί και διοικητικοί φραγμοί.....	23
4.2.3 Οι μικρομεσαίες, οι οικογενειακές επιχειρήσεις και το υψηλό ποσοστό αυτοαπασχόλησης	24
4.2.4 Οι αλλαγές στην εργατική νομοθεσία	25
4.2.5 Η παράνομη μετανάστευση.....	25

4.3 Επιπτώσεις της Αδήλωτης Εργασίας	26
4.3.1 Ευημερία, εργασιακή ικανοποίηση και ποιότητα ζωής.....	27
4.3.2 Υγεία και συνθήκες εργασίας.....	28
4.3.3 Ψυχική και συναισθηματική υγεία	29
4.3.4 Έλλειψη κοινωνικής ασφάλισης και προστασίας	30
4.3.5 Κοινωνικός αποκλεισμός	31
4.3.6 Δημιουργία κοινωνικών ανισοτήτων και ανταγωνισμού	32
4.3.7 Δημοσιονομική και κοινωνική πολιτική	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο: ΜΕΘΟΔΟΙ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΜΕΓΕΘΟΥΣ ΤΗΣ ΑΔΗΛΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ..	34
5.1 Έμμεσες Μέθοδοι Μέτρησης.....	34
5.2 Άμεσες Μέθοδοι Μέτρησης.....	36
5.3 Σύγκριση των Μεθόδων Μέτρησης	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο: ΤΟ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΣΦΑΛΙΣΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	39
6.1 Ελεγκτικοί Μηχανισμοί	39
6.1.1 το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης για τις παραβιάσεις της εργατικής νομοθεσίας	39
6.1.2 ο Ενιαίος Φορέας Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦΚΑ), για τις απάτες στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης,	40
6.1.3 το Υπουργείο Οικονομικών για τη φορολογική μη συμμόρφωση.....	41
6.2 Νομοθετικό Πλαίσιο	42
6.3 Μέτρα για την καταπολέμηση της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας.....	45
6.3.1 Εργόσημο	45
6.3.2 Επιβολή προστίμων στην περίπτωση αδήλωτης εργασίας.....	46
6.3.3 Πληροφοριακό Σύστημα «Εργάνη» και παρακολούθηση των ποσοστών ανεργίας	46
6.3.4 Κάρτα εργασίας.....	47
6.3.5 Πιστοποιητικό ασφαλιστικής συμμόρφωσης και Μητρώο ΠΕΡΣΕΑΣ.....	48
6.3.6 Κυρώσεις για απασχόληση παράνομα επιδοτούμενου ανέργου	48
6.3.7 Παράνομη απασχόληση μεταναστών.....	48
6.3.8 Σχέδιο Άρτεμις	49
6.3.9 Ένα σύγχρονο πλαίσιο καταπολέμησης της αδήλωτης εργασίας	49
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ.....	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΈΡΕΥΝΑΣ	51
6.1 Σκοπός.....	51
6.2 Ερευνητικά Ερωτήματα και Ερευνητικές Υποθέσεις	52
6.3 Μεθοδολογία της Έρευνας.....	53
6.4 Μέσο Συλλογής Δεδομένων.....	54

6.5 Δείγμα και Διαδικασία της Έρευνας	55
6.6 Τεχνικές ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο: ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	58
7.1 Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων	58
7.2 Ερμηνεία Ερευνητικών Ερωτημάτων	60
7.2.1 Συνδέεται η ανασφάλιστη εργασία με την ευημερία, την ποιότητα ζωής και την εργασιακή ικανοποίηση;	60
7.2.2. Σχετίζεται η ανασφάλιστη εργασία με την ψυχολογική/συναισθηματική κούραση;	62
7.2.3. Σχετίζεται η ανασφάλιστη εργασία με το αίσθημα του κοινωνικού αποκλεισμού, της παραβίασης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των εργασιακών δικαιωμάτων;	63
7.2.4 Σχετίζεται η ανασφάλιστη εργασία με υψηλά ποσοστά άγχους και ανασφάλειας για το μέλλον;	65
7.2.5 Δημιουργεί η ανυπαρξία ασφαλιστικής κάλυψης άγχος;	67
7.2.6 Η κάλυψη βασικών βιοτικών αναγκών σχετίζεται θετικά με την ανασφάλιστη εργασία;	68
7.2.7 Συνδέονται τα οικονομικά κίνητρα (μεγαλύτερος μισθός - λιγότερη εφορία - κοινωνικά επιδόματα) με την ανασφάλιστη εργασία;	70
7.2.8 Επηρεάζει η έλλειψη υγειονομικής περίθαλψης και συνταξιοδοτικής κάλυψης την απόφαση των εργαζόμενων να απασχοληθούν με καθεστώς ανασφάλιστης εργασίας;	73
7.3 Ερμηνεία Ερευνητικών υποθέσεων.....	75
7.3.1 Οι γυναίκες αισθάνονται μεγαλύτερη ψυχολογική κούραση, άγχος και ανασφάλεια για το μέλλον σε σύγκριση με τους άνδρες.....	75
7.3.2 Οι εργαζόμενοι με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (ΑΕΙ-ΤΕΙ) αισθάνονται απογοήτευση που απασχολούνται σε εργασίες που δεν ανταποκρίνονται στα προσόντα τους	77
7.3.3 Οι γυναίκες νιώθουν μεγαλύτερη απογοήτευση από τους άντρες που δεν κάνουν μια δουλειά που ανταποκρίνεται στις σπουδές τους.	79
7.3.4 Οι γυναίκες με βασική μόρφωση αισθάνονται μεγαλύτερο άγχος και ανασφάλεια στη σκέψη ότι μπορεί να χάσουν την εργασία τους σε σύγκριση με τις γυναίκες υψηλού μορφωτικού επιπέδου.....	80
7.3.5 Το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζόμενων σε οικιακές υπηρεσίες είναι γυναίκες	82
7.3.6 Οι άντρες εργάζονται περισσότερες ώρες από ότι οι γυναίκες.	84
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	85
8.1 Συμπεράσματα	85
8.2 Περιορισμοί και Προτάσεις για Μελλοντική Έρευνα.....	89
Παράρτημα Ι.....	90
Παράρτημα ΙΙ	96
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	100
Ξενόγλωσση	100
Ελληνική	115

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 2.1: Εκτιμώμενο μέγεθος της αδήλωτης οικονομίας και ανασφάλιστης εργασίας στην Ε.Ε.....	13
Πίνακας 2.2: Μέγεθος της αδήλωτης οικονομίας στην ΕΕ των 27 και την Ελλάδα, 2008-2013, % του επίσημου ΑΕγχΠ	16
Πίνακας 7.1: Συχνότητες και ποσοστά δημογραφικών στοιχείων του δείγματος.....	59
Πίνακας 7.2: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανασφάλιστης εργασίας με ευημερία και ικανοποίηση	60
Πίνακας 7.3: Αποτελέσματα του T-test	61
Πίνακας 7.4: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανασφάλιστης εργασίας με ψυχολογική/ συναισθηματική κούραση	62
Πίνακας 7.5: Αποτελέσματα του T-test	62
Πίνακας 7.6: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανασφάλιστης εργασίας με αίσθηση κοινωνικού αποκλεισμού.....	63
Πίνακας 7.7: Αποτελέσματα του T-test	63
Πίνακας 7.8: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανασφάλιστης εργασίας με παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των εργασιακών δικαιωμάτων	64
Πίνακας 7.9: Αποτελέσματα του T-test	64
Πίνακας 7.10: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανασφάλιστης εργασίας με άγχος και ανασφάλεια	65
Πίνακας 7.11: Αποτελέσματα του T-test	66
Πίνακας 7.12: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανυπαρξίας ασφαλιστικής κάλυψης με άγχος.....	67
Πίνακας 7.13: Αποτελέσματα του T-test	67
Πίνακας 7.14: Πίνακας συνάφειας ανασφάλιστης εργασίας με βασικές βιοτικές ανάγκες	68
Πίνακας 7.15: Αποτελέσματα του X^2 τεστ	69
Πίνακας 7.16: Πίνακας συνάφειας ανασφάλιστης εργασίας με οικονομικά κίνητρα	70
Πίνακας 7.17: Αποτελέσματα του X^2 τεστ	71
Πίνακας 7.18: Πίνακας συνάφειας ανασφάλιστης εργασίας με κοινωνικά επιδόματα.....	72
Πίνακας 7.19: Αποτελέσματα του X^2 τεστ	72
Πίνακας 7.20: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανασφάλιστης εργασίας με έλλειψη υγειονομικής περίθαλψης και συνταξιοδοτικής κάλυψης.....	73
Πίνακας 7.21: Αποτελέσματα του T-test	74
Πίνακας 7.22: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης του φύλου με την αίσθηση άγχους, ανασφάλειας και αβεβαιότητας για το μέλλον.....	75
Πίνακας 7.23: Αποτελέσματα του T-test	76
Πίνακας 7.24: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης του υψηλού επιπέδου μόρφωσης με την απογοήτευση	77
Πίνακας 7.25: ANOVA Table.....	78
Πίνακας 7.26: Πίνακας συντελεστών.....	78
Πίνακας 7.27: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης του φύλου με την απογοήτευση	79
Πίνακας 7.28: Αποτελέσματα του T-test	79
Πίνακας 7.29: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης της μόρφωσης των γυναικών με το άγχος απώλειας της εργασίας.....	80
Πίνακας 7.30: ANOVA Table.....	81
Πίνακας 7.31: Πίνακας συντελεστών.....	81

Πίνακας 7.32: Πίνακας διπλής εισόδου συσχέτισης φύλου με τομέα δραστηριότητας.....	82
Πίνακας 7.33: Πίνακας Συσχέτισης φύλου με ώρες εργασίας την εβδομάδα.....	84
Πίνακας 7.34: Αποτελέσματα του χ^2 τεστ.....	84

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ/ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 2-1: Αδήλωτη Οικονομία ως % του ΑΕγχΠ 2013: ανά χώρα.....	16
---	----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τις απαρχές του εικοστού πρώτου αιώνα έχει γίνει ευρέως αποδεκτό και έχει αναγνωριστεί μέσω των εκτεταμένων ερευνών ότι η ανασφάλιστη εργασία αποτελεί ένα σημαντικό και ολοένα και μεγεθυνόμενο γνώρισμα της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομίας (ILO, 2002; Feige & Urban, 2008; Schneider, 2008; Charmes, 2009; Jütting & Laiglesia, 2009; Rodgers & Williams, 2009). Η απασχόληση στον ανεπίσημο αυτό τομέα της οικονομίας τείνει να αυξάνεται σε περιόδους οικονομικής κρίσης/μετάβασης ή προσαρμογής (ILO, 2002), καθώς οι άνθρωποι που χάνουν την εργασία τους και δεν καταφέρνουν να βρουν εναλλακτική απασχόληση στον επίσημο τομέα δεν έχουν άλλη επιλογή παρά να μεταβούν στην άτυπη οικονομία

Η ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία δεν έχει επεκταθεί μόνο στις περισσότερες περιοχές του κόσμου, αλλά έχει εξελιχθεί και σε νέες μορφές (Charmes, 2009; Rodgers & Williams, 2009; Williams & Nadin, 2012a, 2012b). Αποδεικνύεται ότι δεν αποτελεί χαρακτηριστικό μόνο των υποανάπτυκτων περιοχών, αλλά σύμφωνα με τα ευρήματα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2014) εμφανίζεται σε μεγάλα ποσοστά και σε αναπτυγμένες παγκόσμιες περιφέρειες όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην πραγματικότητα, ο Schneider (2011) εκτιμά ότι αποτελεί το 33% του παγκόσμιου ΑΕΠ και περίπου τα δύο τρίτα του παγκόσμιου ενεργού πληθυσμού ισχυρίζονται ότι έχουν απασχοληθεί ή απασχολούνται με καθεστώς ανασφάλιστης εργασίας (Jütting & Laiglesia, 2009). Παρά το αυξανόμενο ενδιαφέρον για την αδήλωτη εργασία, μόνο πρόσφατα έχει αναγνωριστεί ο ετερογενής, σύνθετος και πολυποίκιλος χαρακτήρας της, και έχει δοθεί έμφαση στους οικονομικούς, κοινωνικούς, θεσμικούς και πολιτισμικούς παράγοντες που την επηρεάζουν, ενώ τα τελευταία χρόνια αρχίζει να δίνεται και ιδιαίτερη προσοχή στις πολυάριθμες επιπτώσεις που επιφέρει τόσο σε ατομικό, οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο.

Η παρούσα εργασία προσπαθεί να εξετάσει το θέμα, κατά το δυνατόν ευρύτερα, διαιρούμενη σε δύο κύριες θεματικές ενότητες. Στο πρώτο μέρος, αρχικά, θα επιχειρηθεί η σκιαγράφηση των ορισμών που σχετίζονται με το υπό μελέτη αντικείμενο, όπως αυτοί έχουν διαμορφωθεί στη σχετική βιβλιογραφία. Η ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία θα ενταχθεί μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο εκδηλώνεται, διερευνώντας τις ιδιαίτερες μορφές της, τις αιτιώδεις σχέσεις που την δημιουργούν και τις θεωρητικές προσεγγίσεις που επιδιώκουν να εξηγήσουν την εμφάνισή της. Εν συνεχεία θα

αποτυπωθούν οι ατομικές, κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της ανασφάλιστης εργασίας, θα παρουσιαστούν στατιστικά στοιχεία για την έκταση του φαινομένου, σε ελληνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, ενώ τέλος θα γίνει αναφορά στο υφιστάμενο θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο για τον έλεγχο και την καταπολέμηση της ανασφάλιστης εργασίας.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας περιλαμβάνει την ερευνητική διαδικασία που ακολουθήθηκε, και συγκεκριμένα γίνεται η περιγραφή της μεθοδολογίας που χρησιμοποιήθηκε για την διεξαγωγή της πρωτογενούς ποσοτικής έρευνας, η ανάλυση των αποτελεσμάτων που προέκυψαν από την στατιστική ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων, η παρουσίαση των στατιστικά σημαντικών ευρημάτων και τέλος η διατύπωση των περιορισμών της παρούσας έρευνας, καθώς και ενδεικτικών προτάσεων για την διεξαγωγή μελλοντικών ερευνών.

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΝΑΣΦΑΛΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΑΔΗΛΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1.1 Εννοιολογική Οριοθέτηση

Το φαινόμενο της «ανασφάλιστης εργασίας» είναι γνωστό κάτω από μια ευρεία ποικιλία ονομάτων. Όροι όπως: άτυπος τομέας (Hart, 1973), υπόγεια οικονομία (Bawley, 1982), κρυφή οικονομία (Schneider & Enste, 2000), παραοικονομία (Simon & Witte, 1982), μαύρη οικονομία (Dilnot & Morris, 1981), άτυπη οικονομία (Williams, 2007) και αδήλωτη εργασία (Williams, 2014), έχουν χρησιμοποιηθεί διεθνώς για να το περιγράψουν.

Μέχρι σήμερα δεν υφίσταται ένας επίσημος, κοινά αποδεκτός ορισμός για το τι σημαίνει ο όρος αδήλωτη εργασία, λόγω των διαφορετικών νομικών πλαισίων που ρυθμίζουν την οικονομική δραστηριότητα και την αγορά εργασίας κάθε χώρας. Οι δυσκολίες προσδιορισμού ενός κοινού ορισμού, προκύπτουν, επιπρόσθετα από το γεγονός ότι η ανασφάλιστη εργασία είναι ένα περίπλοκο και ετερογενές φαινόμενο, που αποτελεί συστατικό μέρος μιας ακόμη πιο περίπλοκης πραγματικότητας, της άτυπης οικονομίας. Συνεπώς, η συζήτηση για την αδήλωτη εργασία είναι άμεσα συνυφασμένη με τη συζήτηση για την άτυπη οικονομία, ως ένα μέρος της οικονομίας που αποκρύπτεται από τις αρμόδιες αρχές.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2007α: 2) ο όρος αδήλωτη εργασία αναφέρεται *«στις αμειβόμενες δραστηριότητες που είναι νόμιμες ως προς την φύση τους, αλλά δεν έχουν δηλωθεί στις δημόσιες αρχές, δεδομένου ότι θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι διαφορές στα κανονιστικά συστήματα μεταξύ των Κρατών Μελών»*. Αυτός είναι ο ορισμός που χρησιμοποιείται στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, το άρθρο 32 του νόμου 3996/2011 με τίτλο "Ορολογία", στην παράγραφο 7 αναγράφει: *"Όπου στον παρόντα νόμο αναφέρεται ο όρος «αδήλωτη εργασία», νοούνται όλες οι αμειβόμενες δραστηριότητες που είναι νόμιμες ως*

προς τη φύση τους αλλά δεν δηλώνονται στις δημόσιες αρχές, κατά παράβαση των ισχυουσών διατάξεων."

Ο ορισμός αυτός καλύπτει ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, αποκλείοντας όμως τις εγκληματικές δραστηριότητες, όπου ανταλλάσσονται παράνομα αγαθά και υπηρεσίες, από το πεδίο της αδήλωτης εργασίας (Repooy & Williams, 2014). Εξαιρεί επίσης τις εργασίες που δεν πρέπει να δηλώνονται στις δημόσιες αρχές, όπως π.χ. την εθελοντική εργασία ή τις οικιακές εργασίες. Κατά συνέπεια, *«η μόνη διαφορά μεταξύ της αδήλωτης και της δηλωμένης εργασίας είναι ότι η αδήλωτη εργασία δεν έχει δηλωθεί στις φορολογικές αρχές, στις αρχές κοινωνικής ασφάλισης και εργατικού δικαίου»* (Eurofund, 2013).

Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD) προτείνει έναν παρόμοιο ορισμό, χρησιμοποιώντας τον όρο «κρυφή απασχόληση» για να περιγράψει την εργασία, η οποία αν και δεν είναι παράνομη από μόνη της, δεν έχει δηλωθεί σε μία ή περισσότερες διοικητικές αρχές, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι είναι *«όλες οι νόμιμες παραγωγικές δραστηριότητες που αποκρύπτονται σκόπιμα από τις δημόσιες αρχές για τους ακόλουθους λόγους: για την αποφυγή της καταβολής φόρου εισοδήματος, προστιθέμενης αξίας ή άλλων φόρων, για την αποφυγή καταβολής εισφορών κοινωνικής ασφάλισης και για την αποφυγή τήρησης ορισμένων κανονισμών της εργατικής νομοθεσίας, όπως οι κατώτατοι μισθοί, οι μέγιστες ώρες εργασίας, οι κανονισμοί ασφάλειας και υγιεινής εργασίας κλπ»* (OECD, 2002: 139). Οι Schneider και Enste (2000: 79) υιοθετούν την έννοια της «παραοικονομίας» ως συναφή της αδήλωτης εργασίας, δηλώνοντας ότι *«περιλαμβάνει όλες τις νόμιμες δραστηριότητες παραγωγής και παροχής αγαθών και υπηρεσιών που σκοπίμως αποκρύπτονται από τις δημόσιες αρχές»*.

Μια ακόμη προσπάθεια εννοιολογικού προσδιορισμού της αδήλωτης εργασίας, η οποία προσομοιάζει με τον ορισμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, προτείνεται από τη INE ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (2007: 318) σύμφωνα με την οποία, ως τέτοια ορίζεται *«η απασχόληση (κύρια ή δευτερεύουσα) η οποία, αν και δεν είναι κατ' ανάγκη παράνομη, δεν έχει δηλωθεί σε μια ή περισσότερες κρατικές υπηρεσίες (αρμόδιες διοικητικές αρχές) στις οποίες θα έπρεπε να καταστεί γνωστή, οδηγώντας στην παραβίαση των θεσμικών ρυθμίσεων, τη φοροδιαφυγή και την αποφυγή των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης»*.

Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (2013: 12) επισημαίνει ότι από την οπτική της εργατικής νομοθεσίας *«αδήλωτη εργασία συνήθως θεωρείται η εργασία άνευ σύμβασης ανάμεσα σε*

έναν εργαζόμενο και έναν εργοδότη ή κατά παράβαση των συμβατικών όρων, ιδίως σε ό,τι αφορά την υποχρεωτικότητα καταγραφής. Η αδήλωτη εργασία είναι, ως τέτοια, μία νόμιμη αμειβόμενη δραστηριότητα, η οποία είτε δεν είναι καταγεγραμμένη είτε τα αποτελέσματά της έχουν αποκρυφτεί από τους κρατικούς φορείς προκειμένου να υπάρξει φοροαποφυγή ή χρήση φορολογικών πλεονεκτημάτων κατά παράβαση του νομοθετικού πλαισίου που διέπει τις εργασιακές σχέσεις». Τονίζει, συνακόλουθα, ότι αδήλωτη εργασία αποτελούν μόνο οι περιπτώσεις για τις οποίες οι κρατικοί φορείς δεν έχουν πληροφόρηση όσον αφορά την αποφυγή καταβολής φόρων και ασφαλιστικών εισφορών.

Ο Καψάλης (2015β: 9) σε μια από τις μελέτες του για την αδήλωτη εργασία αναφέρει χαρακτηριστικά: «στην ελληνική περίπτωση, ελλείπει σαφούς ορισμού για το φαινόμενο της αδήλωτης εργασίας και με βάση τις εθνικές ιδιαιτερότητες και τα εθνικά χαρακτηριστικά, οι σχετικές καταγραφές και αναφορές περιορίζονται κατά κανόνα στην πλήρως αδήλωτη εργασία και δεν καλύπτουν όλο το φάσμα των μη δηλωθέντων εκφάνσεων ή αδήλωτων τμημάτων/μερών της εργασίας των μισθωτών της χώρας. Για τον λόγο αυτό οι έννοιες αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία ταυτίζονται (στη θεωρία αλλά και στα επίσημα στοιχεία), μολονότι μια ασφαλισμένη τυπικά εργασία μπορεί να μην είναι ορθά ή απολύτως ασφαλισμένη, για παράδειγμα με κριτήριο το ύψος του νόμιμου μισθού (εργόσημο), τον φορέα ασφάλισης (ΟΓΑ αντί για ΙΚΑ) ή τον πραγματοποιηθέντα χρόνο εργασίας (υπερωρίες). Επιπλέον, η νόμιμη απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και η κανονικοποίηση όλων των ακραίων μορφών ευέλικτης απασχόλησης δένει πλέον τα χέρια των ελεγκτικών μηχανισμών, που πολλές φορές αδυνατούν να αξιολογήσουν και να καταγράψουν φαινόμενα αδήλωτης εργασίας, είτε γιατί η σχέση εργασίας είναι τυπικά σύννομη (μπλοκάκι) είτε γιατί στερούνται δικαιοδοσίας (μισθωτοί εργάτες γης)».

Παρόλη την ανυπαρξία ενός καθολικά αποδεκτού ορισμού για την ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία, στην παρούσα εργασία προσεγγίζεται ως ο αριθμός των απασχολούμενων σε νόμιμες οικονομικές δραστηριότητες, οι οποίοι ωστόσο δεν έχουν υπαχθεί στην κάλυψη της υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης, και άρα δεν καταβάλλονται για αυτούς φόροι εισοδήματος, εισφορές κοινωνικής ασφάλισης και στερούνται της προστασίας της εργατικής νομοθεσίας (OECD, 2008; Perry et al., 2007). Περιλαμβάνοντας ουσιαστικά μια ευρεία ποικιλία ατύπως εργαζομένων: εργαζόμενους χωρίς σύμβαση σε επιχειρήσεις, μέλη οικογενείας, καθηγητές ιδιαίτερων μαθημάτων, εργάτες γης, παράτυπα διαμένοντες μετανάστες, φοιτητές, συνταξιούχους, αυτοαπασχολούμενους και εργαζόμενους με δευτερεύουσα ή πολλαπλές απασχολήσεις.

1.2 Τύποι Αδήλωτης – Ανασφάλιστης Εργασίας

Με την πάροδο του χρόνου η αδήλωτη και άτυπη απασχόληση έχει ταξινομηθεί με βάση τα χαρακτηριστικά της, οπότε και προκύπτουν κατηγοριοποιήσεις σύμφωνα με τον τύπο της απασχόλησης, τον τύπο της οικονομία (αγοράς εργασίας) ή ακόμη και σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά συγκεκριμένων ατόμων.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998), μπορούν να εντοπιστούν τέσσερις ομάδες αδήλωτων εργαζομένων: α) εκείνοι που έχουν δύο ή περισσότερες θέσεις εργασίας, β) αυτοί που προέρχονται από τον ανενεργό πληθυσμό, γ) οι άνεργοι και δ) οι παράνομοι μετανάστες. Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD, 2009), όπως και η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ILO, 2012) με μικρές διαφοροποιήσεις, προσδιορίζουν έξι κατηγορίες αδήλωτων εργαζομένων: α) εργοδότες στην άτυπη οικονομία, β) εργαζόμενοι στην αυτοαπασχόληση, γ) μη εγγεγραμμένοι εργαζόμενοι στην επίσημη ή άτυπη οικονομία, δ) υπεργολάβοι και μισθωτοί εργαζόμενοι που εργάζονται σε νοικοκυριά, ε) μισθωτοί χωρίς σύμβαση εργασίας με συγκεκριμένο εργοδότη και στ) μη αμειβόμενα μέλη οικογενείας.

Στην Ελλάδα το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (Σ.ΕΠ.Ε., 2010) προτείνει μια νέα προσέγγιση σύμφωνα με την εθνικότητα των εργαζομένων. Αυτή η προσέγγιση περιλαμβάνει: α) τους ανασφάλιστους Έλληνες εργαζόμενους που δεν εμφανίζονται σε καμία από τις συναλλαγές του εργοδότη με τις δημόσιες αρχές (ΙΚΑ, ΣΕΠΕ, ΟΑΕΔ) και β) τους παράνομους ή νόμιμους αλλοδαπούς που δεν έχουν το δικαίωμα να εργάζονται.

Η Pfau-Effinger (2009) μελετώντας διεξοδικά τις εκφάνσεις της αδήλωτης εργασίας θεωρεί ότι μπορούν να συνοψιστούν σε τρεις κύριες μορφές (τύπους), μέσω των οποίων μπορούν να ερμηνευτούν οι διαφορές που παρατηρούνται από χώρα σε χώρα αναφορικά με το πεδίο εκδήλωσης και την εξέλιξη της αδήλωτης – ανασφάλιστης εργασίας. Η τυπολογία που παρουσιάζεται, δίνει έμφαση τόσο στα κίνητρα των εργαζόμενων, όσο και στις στρατηγικές των εργοδοτών αλλά και στις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις. Πιο συγκεκριμένα προκύπτουν οι ακόλουθοι τύποι:

1.2.1 Ο τύπος «διαφυγή από την φτώχεια»

Πρόκειται για την εργασία που παρέχεται αποσκοπώντας στην αποφυγή της απόλυτης φτώχειας, καθώς αποτελεί την κύρια και μοναδική πηγή εισοδήματος. Εμφανίζεται συνήθως σε τμήματα του πληθυσμού που αντιμετωπίζουν δυσκολίες και περιορισμούς στην είσοδό τους σε επίσημες μορφές απασχόλησης. Οι περιορισμοί αυτοί προκαλούνται συχνά από τα σχετικά χαμηλά οφέλη ανεργίας και τα εμπόδια στην απόκτηση πρόσθετου εισοδήματος με τη μορφή υψηλών φορολογικών συντελεστών (φόρος εισοδήματος – εισφορές κοινωνικής ασφάλισης).

Αυτού του είδους ανασφάλιστης εργασίας επιλέγεται κυρίως από άτομα που εργάζονται στον τομέα των οικιακών υπηρεσιών, όπως για παράδειγμα η φροντίδα ηλικιωμένων ατόμων ή νηπίων και οι οικιακές εργασίες (καθαρισμός σπιτιών), τομείς που κατά κύριο λόγο απασχολούνται άνεργες γυναίκες, νοικοκυρές ή γυναίκες μετανάστες, καθώς τα καθήκοντα αυτά είναι πολιτιστικά κατασκευασμένα ως «θηλυκά» (Hillmann, 2005). Οι δεξιότητες που απαιτούνται για τέτοιες οικιακές υπηρεσίες είναι γενικά χαμηλού επιπέδου.

Εμφανίζεται, επίσης, σε επιχειρήσεις με χαμηλή παραγωγικότητα και με σχετικά μεγάλη διακύμανση της ζήτησης, όπως ο τομέας των μεταφορών και των κατασκευών, οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις και ο γεωργικός τομέας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2007α: 29, Portes et al, 1999, Renooy et al., 2004). Ο κυρίαρχος τύπος εργαζόμενου στον τύπο της «διαφυγής από την φτώχεια» είναι ο άντρας εργαζόμενος με σχετικά χαμηλές δεξιότητες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2007: 29).

Οι επιχειρήσεις επωφελούνται από την διαθεσιμότητα ενός εργατικού δυναμικού που είναι πρόθυμο να δεχτεί την ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία προκειμένου να ελαχιστοποιήσει τα έξοδά του, αποφεύγοντας με αυτόν τον τρόπο την καταβολή φόρων εισοδήματος και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης. Η ανασφάλιστη εργασία χρησιμεύει, επιπρόσθετα, στην αποφυγή προστατευτικών κανονισμών για τους εργαζόμενους, όπως είναι για παράδειγμα οι κανονισμοί για το ωράριο εργασίας και για την ασφάλεια και υγιεινή στους χώρους εργασίας.

Αυτός ο τύπος ανασφάλιστης εργασίας ενισχύεται από τις καταστάσεις οικονομικής κρίσης, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και από την αδύναμη διαπραγματευτική θέση των εργαζομένων και των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Οι κοινωνικές κρατικές πολιτικές

που δεν παρέχουν επαρκή οικονομική στήριξη στους ανέργους προωθούν την ύπαρξη μεγάλης προσφοράς για ανασφάλιστη εργασία (Pfau - Effinger, 2005a).

Τα στοιχεία της έρευνας από το Ευροβαρόμετρο (EC, 2007b) αποκαλύπτουν ότι ο τύπος «διαφυγή από την φτώχεια» της ανασφάλιστης εργασίας στις επιχειρήσεις είναι ιδιαίτερα εκτεταμένος στις χώρες της Κεντρικής, Ανατολικής και Νότιας Ευρώπης. Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού μεταναστών χωρίς άδεια εργασίας, τα χαμηλά ή ανύπαρκτα επίπεδα κοινωνικών παροχών και η έλλειψη εναλλακτικών λύσεων για τους εργαζόμενους χαμηλών δεξιοτήτων και προσόντων, αποτελούν τους λόγους για τους οποίους τα ποσοστά της ανασφάλιστης εργασίας είναι σε υψηλά επίπεδα στις περιοχές αυτές (Ambrosini, 2001; Flaquer & Escobedo, 2009). Ένας άλλος παράγοντας που συμβάλλει στην προώθηση της ανασφάλιστης εργασίας στις χώρες αυτές είναι το χαμηλό επίπεδο εμπιστοσύνης στους δημόσιους φορείς, που αποδεικνύεται από την μη καταβολή των φόρων που θεωρούνται υποχρεωτικοί (Marc & Kudatgobilik, 2003; Pfau-Effinger et al., 2009; Renooy et al., 2004).

Παραδείγματα χωρών με υψηλά επίπεδα ανασφάλιστης εργασίας στον τομέα των οικιακών υπηρεσιών είναι το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γερμανία και η Ισπανία, όπου κατά κύριο λόγο απασχολούνται γυναίκες μετανάστες χωρίς άδεια εργασίας (Flaquer & Escobedo, 2009; Meyer et al., 2009). Ωστόσο, αυτό που εγείρει ερωτήματα είναι ο λόγος ύπαρξης των υψηλών ποσοστών ανασφάλιστης εργασίας στα ιδιωτικά νοικοκυριά. Τρεις είναι οι κύριες ερμηνείες αυτού του γεγονότος. Πρώτον, συχνά οι ίδιοι οι εργαζόμενοι δεν επιδιώκουν την ασφάλισή τους και την εγγραφή τους στις αρμόδιες υπηρεσίες ασφάλισης, καθώς είτε λαμβάνουν επιδόματα ανεργίας, είτε δεν διαθέτουν άδεια εργασίας (Lehndorff & Voss-Dahm, 2005; Pfau - Effinger et al., 2009). Δεύτερον, σε πολλές περιπτώσεις, τα ιδιωτικά νοικοκυριά που προσλαμβάνουν ανασφάλιστους εργαζόμενους δεν θα μπορούσαν να ανταπεξέλθουν οικονομικά και να τους απασχολήσουν αν θα έπρεπε να καταβάλλουν για αυτούς εισφορές κοινωνικής ασφάλισης και τους νόμιμα θεσμοθετημένους μισθούς. Τρίτον, τα ιδιωτικά νοικοκυριά που προσλαμβάνουν εργαζόμενους για οικιακή εργασία συχνά δεν θεωρούν τους εαυτούς τους ως «πραγματικούς εργοδότες» και δεν αποδέχονται τη νομιμότητα της πληρωμής φόρων και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης για τους εργαζόμενους που απασχολούν.

Εκ διαμέτρου αντίθετη είναι η κατάσταση στις Σκανδιναβικές χώρες, όπως η Δανία και η Φινλανδία, όπου λόγω των «σοσιαλδημοκρατικού» τύπου καθεστώτων κοινωνικής

πρόνοιας που διαθέτουν, ο τύπος ανασφάλιστης εργασίας «διαφυγή από την φτώχεια» είναι εξαιρετικά σπάνιος (Jensen & Rathlev, 2009; Jolkkonen et al., 2009). Μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό των ανέργων σε αυτές τις χώρες εμπλέκονται σε ανασφάλιστες εργασίες, καθώς το ύψος των επιδομάτων ανεργίας και των επιδομάτων κοινωνικής πρόνοιας είναι ιδιαίτερα υψηλό. Στις χώρες αυτές υπάρχει σχετικά υψηλός βαθμός υποκατάστασης εισοδήματος στην περίπτωση της ανεργίας και οι άνεργοι δεν κινδυνεύουν από καταστάσεις ακραίας φτώχειας. Όπως υποστηρίζουν οι Jensen και Rathlev (2009), τα νοικοκυριά σε τέτοια συστήματα δεν χρειάζονται πρόσθετα εισοδήματα από ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία.

1.2.2 Ο τύπος «φως του φεγγαριού»

Πρόκειται για το είδος ανασφάλιστης εργασίας που επιλέγουν ειδικευμένοι εργαζόμενοι, και κυρίως οι τεχνίτες και οι ελεύθεροι επαγγελματίες ως «δεύτερη δουλειά». Κατά κύριο λόγο ασκείται από άνδρες μετά το πέρας της κανονικής τους εργασίας, ενώ οι γυναίκες δεν μπορούν να ασκήσουν δεύτερη εργασία λόγω της ενασχόλησης τους με την φροντίδα των παιδιών και του νοικοκυριού (Kimmel & Conway, 2001; Renooy et al., 2004: 7).

Συνήθως, το κίνητρο μιας εργασιακής σχέσης αυτής της μορφής προέρχεται από τους ίδιους τους εργαζόμενους, οι οποίοι λόγω του ότι έχουν ήδη καταβάλει εισφορές κοινωνικής ασφάλισης μέσω της κανονικής εργασίας τους, δεν ενδιαφέρονται και δεν θέλουν να πληρώσουν επιπρόσθετους φόρους και εισφορές. Για αυτό τον λόγο επιλέγουν να εργαστούν ανασφάλιστοι ως αυτοαπασχολούμενοι, προσφέροντας τις υπηρεσίες τους σε ιδιωτικά νοικοκυριά με κόστος πολύ χαμηλότερο από το αντίστοιχο ενός ασφαλισμένου στην επίσημη κατάσταση απασχόλησης (Kimmel & Conway, 2001).

Αυτή η μορφή ανασφάλιστης εργασίας είναι πιο διαδεδομένη σε ευημερούσες οικονομίες με πλήρη απασχόληση, όπως αποδεικνύεται από τα ευρήματα μιας μελέτης που πραγματοποιήθηκε από τον Siebel και τους συνεργάτες του (1988) στα βορειοδυτικά της Γερμανίας. Το γεγονός αυτό μπορεί να εξηγηθεί από την ύπαρξη μιας εύπορης μεσαίας κοινωνικής τάξης που ενεργεί ως καταναλωτής αυτών των επαγγελματικών αγαθών και υπηρεσιών.

Επιπρόσθετα, οι σχετικά υψηλοί φόροι μπορούν να συμβάλουν στην παρακίνηση των εργαζομένων και των εργοδοτών να χρησιμοποιούν τον τύπο εργασίας «φως του φεγγαριού» (Schneider & Enste, 2000). Ωστόσο, η υψηλή φορολογία από μόνη της δεν

μπορεί να θεωρηθεί ως κύρια αιτία υιοθέτησης αυτού του είδους εργασιακής συμπεριφοράς αν δεν συνδεθεί και με άλλους συναφείς παράγοντες, και πιο συγκεκριμένα, αν δεν προϋπάρχει η πολιτιστική αποδοχή από το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της ανασφάλιστης παροχής εργασίας. Ακριβώς αυτή είναι και η εξήγηση των υψηλότερων ποσοστών αποδοχής της ανασφάλιστης εργασίας στην Δανία σε σύγκριση με την Φινλανδία, παρόλο που και οι δύο χώρες διακρίνονται για το σοσιαλδημοκρατικό τους καθεστώς κοινωνικής πρόνοιας. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγει η έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2007a: 45), όπου το ποσοστό του πληθυσμού που δηλώνει ότι είναι αποδεκτό «ένα ιδιωτικό πρόσωπο να προσλαμβάνεται από ένα ιδιωτικό νοικοκυριό για ανασφάλιστη και εργασία» είναι σημαντικά υψηλότερο στη Δανία από ό, τι στη Φινλανδία.

Είναι σαφές ότι ο βαθμός παρακολούθησης και η φύση των κυρώσεων έχουν επίσης αντίκτυπο στην ανάπτυξη αυτού του είδους ανασφάλιστης απασχόλησης στις επιχειρήσεις (Jensen & Rathlev, 2009). Ιδιαίτερα στη Φινλανδία και τη Δανία, ο τύπος «φως του φεγγαριού» φαίνεται να είναι η κυρίαρχη μορφή ανασφάλιστης εργασίας (Jensen & Rathlev, 2009; Jolkkonen et al., 2009). Συγκεκριμένα, οι Jensen και συνεργάτες (2004: 26) υποστηρίζουν, βάσει της μελέτης τους για τη Δανία, ότι «σε γενικές γραμμές οι απλοί εργαζόμενοι ασκούν ανασφάλιστη εργασία συμπληρωματικά με την επίσημη και δηλωμένη απασχόλησή τους». Ακόμη και αν αυτός ο τύπος ανασφάλιστης εργασίας φαίνεται να είναι λιγότερο συχνός στις χώρες της Κεντρικής, Ανατολικής και Νότιας Ευρώπης από ό, τι σε άλλες χώρες, οι εμπειρικές μελέτες δείχνουν ότι είναι αρκετά διαδεδομένη και σε αυτές τις ομάδες χωρών (Flaquer & Escobedo, 2009; Neef, 2003).

1.2.3 Ο τύπος «προσανατολισμένος στην αλληλεγγύη»

Αυτός ο τύπος ανασφάλιστης εργασίας βασίζεται στην ανταλλαγή υπηρεσιών μεταξύ συγγενών, φίλων, συναδέλφων ή γειτόνων, δηλαδή μεταξύ ατόμων που γνωρίζονται μεταξύ τους. Το κύριο κίνητρο παροχής της εργασίας αυτού του είδους είναι η αμοιβαία υποστήριξη και η βοήθεια των κοινωνικών δικτύων, και όχι η απολαβή χρηματικού οφέλους. Ενώ οι δύο προηγούμενοι τύποι εργασίας, που περιγράφηκαν, αποτελούν δραστηριότητες που βασίζονται στην αγορά εργασίας και διεξάγονται με σκοπό το χρηματικό κέρδος, ο τύπος αυτός ανασφάλιστης εργασίας έχει χαρακτηριστικά που προσομοιάζουν στην μη αμειβόμενη αμοιβαία βοήθεια (Williams & Windebank, 2005). Σε μια βρετανική έρευνα, βασισμένη σε συνεντεύξεις νοικοκυριών χαμηλού εισοδήματος, οι

Williams και Windebank (2001) διαπίστωσαν ότι οι εργαζόμενοι σε ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία υποκινούνταν από τις στενές κοινωνικές σχέσεις και όχι από την αύξηση του εισοδήματός τους. Αποδείχτηκε ότι μεγαλύτερης σημασίας για αυτούς ήταν να βοηθήσουν άλλους, να δυναμώσουν ή να διαμορφώσουν κοινωνικά δίκτυα (Williams, 2001).

Ωστόσο, εγείρει ερωτήματα το γεγονός ότι η αμοιβαία αυτή υποστήριξη στα κοινωνικά δίκτυα λαμβάνει την μορφή ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας, αντί να θεωρείται ως επίσημη οικονομική δραστηριότητα. Η βασική εξήγηση φαίνεται να προέρχεται από την πεποίθηση ότι αυτού του είδους η δραστηριότητα αποτελεί ένα ιδιωτικό θέμα, στο οποίο δεν θα πρέπει να παρεμβαίνουν οι κρατικές πολιτικές. Η εργασία αυτή βασίζεται στην παραδοσιακή κατανόηση της αμοιβαίας βοήθειας και της αμοιβαιότητας (Pedersen, 2003; Renooy et al., 2004; Williams & Windebank, 2001).

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα έρευνας που διεξήγαγε το δανικό ίδρυμα Rockwool, το 62% όλων των άτυπων εργαζομένων στη Δανία δήλωσε ότι η συμμετοχή τους στη αδήλωτη εργασία ήταν περισσότερο πράξη ανταλλαγής ή φιλίας παρά βασισμένη σε οικονομικούς λόγους (Pedersen, 1998). Σε παρεμφερή συμπεράσματα καταλήγει και η έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2007a: 14-15). Τα στοιχεία της έρευνας δείχνουν ότι, ιδίως στις χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης, τα στενά κοινωνικά δίκτυα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην παροχή αδήλωτης εργασίας (Αυστρία 69%, Γαλλία 57%, Κάτω Χώρες 52%), από τα οποία μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι ο τύπος ανασφάλιστης εργασίας «προσανατολισμένος στην αλληλεγγύη» διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε αυτές τις κοινωνίες.

Στην Ελλάδα, οι Αναγνωστόπουλος, Μπιτζένης και Κοντάκος (2015: 3-6), βασιζόμενοι στις ταξινομήσεις της Δ.Ο.Ε. και του Ο.Ο.Σ.Α., προτείνουν τον διαχωρισμό της αδήλωτης – ανασφάλιστης εργασίας σύμφωνα με την αγορά εργασίας στην οποία δραστηριοποιούνται, προκύπτοντας με αυτόν τον τρόπο οι ακόλουθες κατηγορίες: α) η **“επίσημη”** αγορά εργασίας, που αποτελείται από επίσημες επιχειρήσεις που παρέχουν πλήρως ή εν μέρει άτυπες δραστηριότητες στους μισθωτούς τους, β) η **“ανεπίσημη ή σκιώδης”** αγορά εργασίας, που αποτελείται από μη εγγεγραμμένες επιχειρήσεις και κάθε μορφή εργασίας (είτε εργαζόμενοι για λογαριασμό τους είτε μισθωτοί), χωρίς όμως να είναι εγγεγραμμένες στις δημόσιες αρχές (γ) η **“παράνομη”** αγορά εργασίας, στην οποία

περιλαμβάνονται κατηγορίες πολιτών που δεν έχουν τις νόμιμες προϋποθέσεις εργασίας. Πιο αναλυτικά:

1.2.4 Η επίσημη αγορά εργασίας

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται η **«πλήρως αδήλωτη εργασία»**, δηλαδή οι εργασίες που αποκρύπτονται εντελώς από τις κρατικές υπηρεσίες με σκοπό την φοροδιαφυγή και την εισφοροδιαφυγή (Schneider, 2011). Ουσιαστικά πρόκειται για επιχειρήσεις που απασχολούν τουλάχιστον έναν εργαζόμενο με πλήρη απασχόληση χωρίς να όμως να είναι δηλωμένος στις επίσημες αρχές. Σύμφωνα με τον Schneider (2011) το ποσοστό των "εργαζομένων" χωρίς σύμβαση στην Ελλάδα είναι το τρίτο υψηλότερο μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών και ανέρχεται στο 39%. Περιλαμβάνονται, επίσης, στην κατηγορία αυτή όσοι **«ασκούν δευτερεύουσα ή πολλαπλή εργασία»**, οι εργαζόμενοι δηλαδή που πληρώνουν εισφορές κοινωνικής ασφάλισης και τον αναλογούντα φόρο λόγω της κύριας απασχόλησής τους, οπότε και θεωρούν ότι δεν έχουν κανένα όφελος συνεισφέροντας και μέσω της δευτερεύουσας απασχόλησής τους. Τα ερευνητικά δεδομένα επιβεβαιώνουν τα υψηλά ποσοστά ανασφάλιστης εργασίας από άτομα που ασκούν δεύτερη εργασία (Guariglia & Kim, 2006; Sarzalska & Szydowski, 2007).

Μια τρίτη κατηγορία της επίσημης αγοράς εργασίας αποτελούν τα **«μη αμειβόμενα μέλη οικογενείας»** τα οποία προσφέρουν τις "αμισθί" υπηρεσίες τους στις οικογενειακές επιχειρήσεις, χωρίς όμως να δηλώνονται ως εργαζόμενοι στις επίσημες κρατικές αρχές. Τέλος, η **«υποδηλωμένη απασχόληση»** αποτελεί, σύμφωνα με τους Αναγνωστόπουλο, Μπιτζένη και Κοντάκο (2015) την τελευταία κατηγορία της επίσημης αγοράς εργασίας. Πρόκειται για εργαζόμενους, οι οποίοι λαμβάνουν συγχρόνως δύο μισθούς, τον νόμιμο μισθό από δηλωθείσες και ασφαλισθείσες εργασίες, και μια πρόσθετη αμοιβή που εισπράττεται "μαύρα" με αμοιβαία οφέλη τόσο για τον εργαζόμενο, όσο και για τον εργοδότη. Η "ανίχνευση" αυτής της μορφής αδήλωτης απασχόλησης από τις επίσημες αρχές είναι εξαιρετικά δύσκολη (OECD, 2004).

1.2.5 Η άτυπη αγορά εργασίας

Η εκτίμηση του ποσοστού απασχόλησης στην άτυπη αγορά εργασίας είναι εξαιρετικά δύσκολη. Σε μία από τις λίγες υπάρχουσες έρευνες, ο Williams (2010), βασισμένος στην έρευνα του Ευρωβαρόμετρου (2007), διαπίστωσε ότι στην Ελλάδα τα ποσοστά αυτοαπασχολούμενων επαγγελματιών που παρέχουν ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία

σε άλλα άτομα ή νοικοκυριά ήταν πολύ υψηλά. Κατά μέσο όρο άγγιζαν το 32%, ενώ στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες κυμαίνονταν στο 20%.

Στην άτυπη αγορά εργασίας εμφανίζονται οι **«πλήρως αδήλωτοι αυτοαπασχολούμενοι – ελεύθεροι επαγγελματίες»**, οι οποίοι παρέχουν υπηρεσίες σε ιδιώτες ή νοικοκυριά, χωρίς όμως να είναι εγγεγραμμένοι οι ίδιοι στον αρμόδιο φορέα κοινωνικής ασφάλισης (ΟΑΕΕ, ΟΓΑ) και λαμβάνουν εισόδημα που δεν δηλώνεται στις φορολογικές αρχές. Συνακόλουθη κατηγορία αποτελούν οι **«πλήρως αδήλωτοι αυτοαπασχολούμενοι - ελεύθεροι επαγγελματίες με ανασφάλιστους εργαζόμενους»**, ενώ οι **«εργαζόμενοι σε νοικοκυριά»** αποτελούν μια ακόμη κατηγορία της άτυπης αγοράς εργασίας.

1.2.6 Η παράνομη αγορά εργασίας

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (OECD, 2004), η παράνομη απασχόληση αναφέρεται σε εκείνους που δεν μπορούν να εργαστούν νόμιμα στην επίσημη αγορά εργασίας. Περιλαμβάνει, συνεπώς, τους **«λαθρομετανάστες»**. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΟΣΑ (OECD, 2010), ο Schneider (2011) δηλώνει ότι η Ελλάδα βρίσκεται στις πρώτες θέσεις της λίστας με τις χώρες που απασχολούν παράνομους μετανάστες. Ο ΟΟΣΑ (OECD, 2004) συνδέει την παράνομη μετανάστευση με την αδήλωτη οικονομία, η οποία είναι οξεία στις μεσογειακές χώρες όπως η Ελλάδα, η Ισπανία και η Πορτογαλία, όπου “ανθεί” η παραοικονομία.

Οι **«άνεργοι εργαζόμενοι»**, αποτελούν μια ακόμη κατηγορία παράνομα εργαζομένων, με την ιδιαιτερότητα όμως ότι λαμβάνουν κρατικά επιδόματα και παροχές. Πρόκειται δηλαδή για άτομα που παρέχουν αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία ενώ ταυτόχρονα λαμβάνουν επίδομα ανεργίας, το οποίο λειτουργεί ως “επίδομα επιδότησης”. Τέλος, οι **«συνταξιούχοι»** που εργάζονται αντιπροσωπεύουν σύμφωνα με το Ευρωβαρόμετρο (2007) μόνο ένα μικρό ποσοστό της αδήλωτης απασχόλησης. Είτε επειδή θεωρούν ανεπαρκή τη σύνταξη που παίρνουν είτε για λόγους ψυχολογικούς αποφασίζουν να συνεχίσουν να εργάζονται λαμβάνοντας ταυτόχρονα και τη σύνταξή τους. Στην Ελλάδα σύμφωνα με τους νόμους 3863/2010 και 3996/2011, οι συνταξιούχοι που εργάζονται είτε ως μισθωτοί είτε ως αυτοαπασχολούμενοι υπόκεινται σε περιορισμούς και σε μειώσεις του ποσού των συντάξεών τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΓΕΘΟΥΣ

2.1 Έκταση και Φύση της Αδήλωτης και Ανασφάλιστης Εργασίας

Η οικονομική κρίση, που πλήττει πολλές ευρωπαϊκές χώρες τα τελευταία χρόνια, οδήγησε τους κοινωνικούς επιστήμονες να μελετήσουν διεξοδικά τις επιπτώσεις που επιφέρει στις εργασιακές σχέσεις, διαπιστώνοντας μια δραματική αύξηση του μεγέθους της ανασφάλιστης εργασίας.

Παρόλο που ανακαλύφθηκε επισήμως το 1973 από τον Keith Hart στη μελέτη του για την Γκάνα, υπάρχουν στοιχεία ότι η αδήλωτη εργασία υπήρχε σε πολλές κοινωνίες πολύ πριν την επίσημη αναγνώρισή της από ακαδημαϊκούς και πολιτικούς ιθύνοντες. Οι Acemoglu και Robinson (2012), για παράδειγμα, παρέχουν πολλές απεικονίσεις της ύπαρξης αδήλωτων δραστηριοτήτων σε περιβάλλοντα όπως η Κίνα του δέκατου τέταρτου αιώνα, η Αγγλία στα τέλη της δεκαετίας του 1500 και η Αυστροουγγαρία στα τέλη του 18ου αιώνα.

Μέχρι πρόσφατα, τα ευρήματα σχετικά με τη φύση της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας προέρχονταν σχεδόν εξ ολοκλήρου από μικρής κλίμακας μελέτες σε συγκεκριμένους πληθυσμούς και σε μεμονωμένες χώρες. Οι πρώτες μεγαλύτερης εκτάσεως έρευνες “Αδήλωτη εργασία στην Ευρώπη”¹, “Αδήλωτη εργασία σε μια διευρυμένη Ευρώπη”² και “Έκθεση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου για την Απασχόληση για το Φθινόπωρο του 2004”³ παρέχουν μια γενική επισκόπηση του φαινομένου και μερικές από τις πρώτες εκτιμήσεις του μεγέθους της στα κράτη μέλη της ευρωζώνης, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον τους στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της.

Το 2007, ωστόσο, διεξήχθη μια εκτεταμένη έρευνα για την αδήλωτη εργασία, η οποία περιελάμβανε 26.659 προσωπικές συνεντεύξεις σε 27 ευρωπαϊκές χώρες, στο πλαίσιο του κύματος του Ευρωβαρόμετρου.⁴ Σύμφωνα με την έρευνα αυτή, ένα ποσοστό της τάξης του 9% του ερωτηθέντος πληθυσμού συμμετείχε είτε σε αδήλωτη είτε σε υποδηλωμένη εργασία κατά τους δώδεκα μήνες πριν από τη συνέντευξη, εκ των οποίων 4% αφορούσε

¹ Mateman, S. and Renooy, P.H. (2001)

² Renooy, P., Ivarsson, S., van der Wusten-Gritsai, O. and Meijer, R. (2004)

³ EUROFOUND (2004)

⁴ European Commission (2007b)

αποκλειστικά σε αδήλωτη εργασία, το υπόλοιπο 4% σε υποδηλωμένη εργασία και το εναπομείναν 1% τόσο σε αδήλωτη όσο και σε υποδηλωμένη εργασία.

Ο Schneider (2012), διεξάγοντας έρευνα με την χρήση μιας έμμεσης μεθόδου μέτρησης, και συγκεκριμένα χρησιμοποιώντας το μοντέλο MIMIC, διαπίστωσε ότι η αδήλωτη εργασία αντιπροσώπευε το 19% του ΑΕγχΠ στην Ευρώπη αν και με μεγάλες διαφορές ανά περιοχή. Τα στοιχεία αποδεικνύουν ότι σε ορισμένες Ευρωπαϊκές χώρες όπως η Βουλγαρία (32,3%), η Κύπρος (25,8%), η Λετονία (26,5%), η Λιθουανία (29%), η Πολωνία (25%) και η Ρουμανία (29,5%), το μέγεθος της αδήλωτης εργασίας, σε σχέση με το ΑΕγχΠ, είναι υψηλότερο από ό,τι σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η Αυστρία (7,9%), το Βέλγιο (17%), η Γαλλία (13%), η Γερμανία (13,5%), η Ιρλανδία (12,7%), η Ιταλία (19,4%), η Ολλανδία (9,8%) και η Ισπανία (17,6%).

Το 2012 πραγματοποιείται, με την χρήση της ίδιας μεθόδου, έρευνα από το Eurofound στις 27 χώρες της Ευρωζώνης και στην Νορβηγία, διαπιστώνοντας ότι η ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία έφθινε σταδιακά σε μέγεθος αναλογικά με τη δηλωμένη οικονομία σε όλα τα Κράτη Μέλη την περίοδο 2003-2012. Ωστόσο, φανερώνεται ότι σχετικά μεγαλύτερη αδήλωτη οικονομία το 2012 παρουσιάζουν τα κράτη μέλη είτε της ανατολικο-κεντρικής είτε της νότιας Ευρώπης, ενώ τα κράτη μέλη που βρίσκονται κάτω από το μέσο όρο ως προς την αδήλωτη οικονομία είναι τα κράτη μέλη της Δυτικής Ευρώπης και της Σκανδιναβίας

Πίνακας 2.1: Εκτιμώμενο μέγεθος της αδήλωτης οικονομίας και ανασφάλιστης εργασίας στην Ε.Ε.

Χώρα	Αδήλωτη εργασία (σε % εισροών εργασίας, εκτιμήσεις σύμφωνα με τη μέθοδο των εισροών εργασίας για το 2013)	Παραοικονομία (σε % του ΑΕΠ), 2015 ¹	Αδήλωτη εργασία (ως % του ΑΕΠ), 1992-2006 ²	Αδήλωτη εργασία, στοιχεία ή εκτιμήσεις ανά χώρα ³ (ως % του ΑΕΠ)	Άτυπη εργασία ⁴ (ως % του ευρύτερου εργατικού δυναμικού)	Ζήτηση αδήλωτης εργασίας ⁵ (ως % των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα του Ευρωβαρόμετρου για το 2013)	Προσφορά αδήλωτης εργασίας ⁶ (ως % των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα του Ευρωβαρόμετρου για το 2013)
Αυστρία	8,7	8,2	1,5 (1995)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	19,7	14	5
Βέλγιο	11,9	16,2	6-20	Δεν υπάρχουν στοιχεία	10,5	15	4
Βουλγαρία	17,8	30,6	22-30 (2002)	20 (2011)	13,2	16	5
Κύπρος	13,8	24,8	10 (2007)	19,1 (2012)	53,0	16	2
Κροατία	14,2	27,7	Δεν υπάρχουν στοιχεία	Δεν υπάρχουν στοιχεία	Δεν υπάρχουν στοιχεία	17	7
Τσεχική Δημοκρατία	7,7	15,1	9-10 (1998)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	12,5	19	4
Δανία	9,6	12,0	3 (2005)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	11,5	23	9

Εσθονία	14,8	26,2	7-8 (2007)	8 (2011)	9,8	12	11
Φινλανδία	9,3	12,4	4,2 (1992)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	11,2	11	3
Γαλλία	8,8	12,3	4-6,5 (1998)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	10,3	9	5
Γερμανία	4,4	12,2	7 (2007)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	11,9	7	2
Ελλάδα	12,4	22,4	24-30 (2007)	36,3 (2012)	46,7	30	3
Ουγγαρία	17,3	21,9	18 (1998)	16-17 (2006)	9,4	11	4
Ιρλανδία	8,6	11,3	8 (2002)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	33,0	10	2
Ιταλία	12,9	20,6	6,4 (2006)	12,1 (2011)	22,4	12	2
Λετονία	18,3	23,6	16-18 (2007)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	8,0	28	11
Λιθουανία	19,8	25,8	15-19 (2003)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	6,4	14	8
Λουξεμβούργο	5,4	8,3	Δεν υπάρχουν στοιχεία	Δεν υπάρχουν στοιχεία	Δεν υπάρχουν στοιχεία	14	5
Μάλτα	Δεν υπάρχουν στοιχεία	24,3	25 (1998)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	Δεν υπάρχουν στοιχεία	23	1
Κάτω Χώρες	5,2	9,0	2 (1995)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	12,6	29	11
Πολωνία	20,8	23,3	12-15 (2007)	4,6 (2010)	21,6	5	3
Πορτογαλία	6,6	17,6	15-37 (2004)		22,4	10	2
Ρουμανία	18,9	28,0	16-21 (2007)	31,4	11,8	10	3
Σλοβακία	13,4	14,1	13-15	Δεν υπάρχουν στοιχεία	12,2	17	5
Σλοβενία	13,2	23,3	17 (2003)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	14,1	22	7
Ισπανία	8,8	18,2	12,3 (2006)	17 (2011)	18,8	8	5
Σουηδία	7,7	13,2	5 (2006)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	8,2	16	7
Ηνωμένο Βασίλειο	2,7	9,4	2 (2000)	Δεν υπάρχουν στοιχεία	21,7	8	3

Πηγές: 1. Williams, C.C., Horodnic, I.A., Bejakovic, P., Mikulic, D., Franic, J., Kedir, A. (2017) *An evaluation of the scale of undeclared work in the European Union and its structural determinants: estimates using the Labour Input Method (LIM)*. 2: Schneider, F. (2015), 'Size and development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments'. 3: Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2004, 2007), *Επισκόπηση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου για την Απασχόληση, άνοιξη 2004 και άνοιξη 2007*. 4: Eurofound (2012), *ενημερωτικά δελτία των κρατών μελών της ΕΕ και της Νορβηγίας σχετικά με εκτιμήσεις και προσεγγίσεις για τη μέτρηση της αδήλωτης εργασίας*. 5: Hazans, M. (2011), 'Informal workers across Europe: Evidence from 30 European countries,' *World Bank Policy Research Working Paper*, (5912). 6: *Ευρωβαρόμετρο 2013, Απαντήσεις στην ερώτηση «Τους τελευταίους 12 μήνες πληρώσατε για αγαθά ή υπηρεσίες για τα οποία είχατε βάσιμους λόγους να πιστεύετε ότι αποτελούσαν προϊόν αδήλωτης εργασίας (π.χ. επειδή δεν σας δόθηκε τιμολόγιο ή απόδειξη);»* Williams, C., Horodnic A. (2017) *Under-declaring work, falsely declaring work: under-declared employment in the European Union*.

2.2 Η Ελληνική Πραγματικότητα

Ως δυναμικό πολυδιάστατο κοινωνικό φαινόμενο, η ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία επηρεάζεται και εξελίσσεται με βάση τις εκάστοτε οικονομικές και κοινωνικο-πολιτισμικές συνθήκες. Τα ποσοστά των ατόμων που εμπλέκονται στην δευτερεύουσα, ανεπίσημη αγορά εργασίας, στην Ελληνική επικράτεια σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες είναι ιδιαίτερα υψηλά. Οι εντεινόμενες συνθήκες ύφεσης της ελληνικής οικονομίας επηρεάζουν αρνητικά την αγορά εργασίας και οδηγούν την ανεργία σε άνοδο με ολοένα και πιο αυξητικούς ρυθμούς. Οι διαδοχικές μεταρρυθμίσεις στην εργατική νομοθεσία που επιβλήθηκαν στην χώρα μας από το 2010 και μετά στα πλαίσια του διεθνούς δανεισμού και της επιβολής της μνημονιακής πολιτικής, επιφέροντας την κατάργηση των κλαδικών και συλλογικών συμβάσεων εργασίας, την θεσμοθέτηση ενός κατώτατου μισθού και την αποδυνάμωση των συλλογικών διαπραγματεύσεων, συνέτειναν στην σταδιακή αύξηση των ποσοστών της αδήλωτης εργασίας.

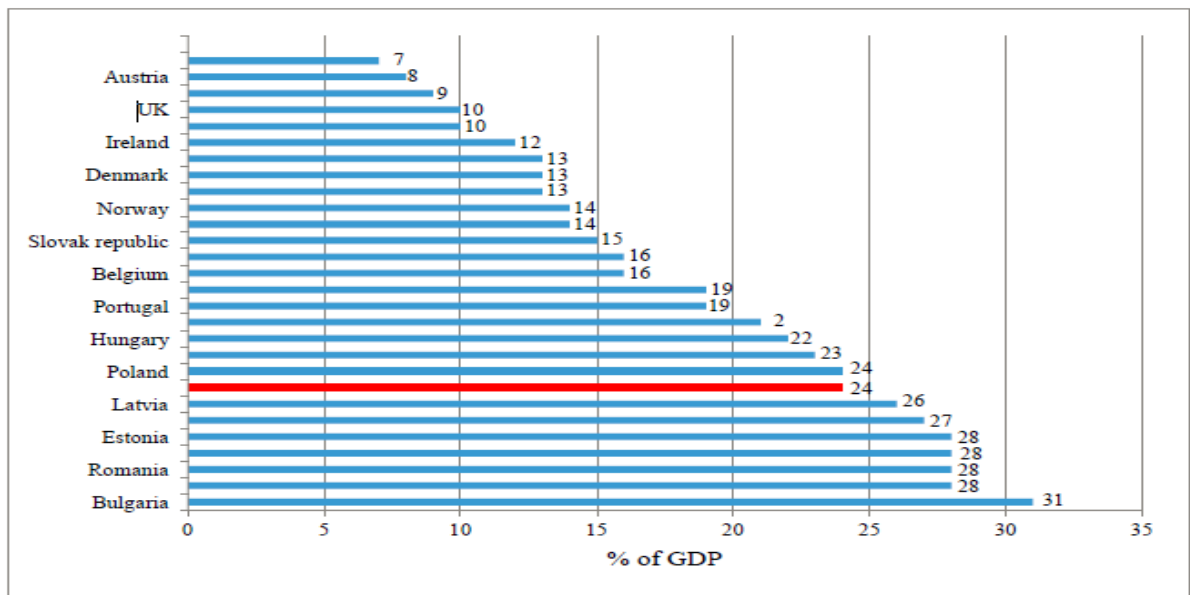
Σύμφωνα με το Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού (2014: 65) *«ολοκληρωμένη και πλήρως τεκμηριωμένη εικόνα περί του μεγέθους της αδήλωτης απασχόλησης στην Ελλάδα δεν υπάρχει, καθώς είναι εξαιρετικά δύσκολο κατά την έρευνα να διαχωριστεί η αδήλωτη μισθωτή εργασία, τόσο από την αδήλωτη αυτοαπασχόληση (συμπεριλαμβανομένης εδώ της κατηγορίας «βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση»), όσο και γενικότερα από την παραοικονομία, δηλαδή από το μέρος εκείνο της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα που δεν καταγράφεται και δεν συνυπολογίζεται στο επίσημο ΑΕΠ».*

Ως εκ τούτου, το μέγεθος της αδήλωτης εργασίας που καταγράφεται και καταμετρείται στην Ελλάδα είναι αποκλειστικά αυτό της πλήρως αδήλωτης εργασίας και δεν *«καλύπτεται όλο το φάσμα των μη δηλωθέντων εκφάνσεων ή των αδήλωτων τμημάτων/ μερών της εργασίας των μισθωτών της χώρας»* (Καψάλης, 2015:10). Η αδήλωτη εργασία αποτελεί ένα τεράστιο φάσμα, με πολλαπλές εκφάνσεις (λιγότερες ώρες, αδήλωτες υπερωρίες, άλλη ειδικότητα, εργαζόμενοι με μπλοκάκι), που δεν έχουν μέχρι σήμερα προσδιοριστεί και μετρηθεί, και για αυτόν ακριβώς τον λόγο οι έννοιες αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία στην παρούσα εργασία ταυτίζονται.

Σύμφωνα με όσα αναφέρονται στην Διαγνωστική Έκθεση για την Αδήλωτη Εργασία στην Ελλάδα (ILO, 2016: 24), ο Schneider (2013) μέσω της μεθόδου των πολλαπλών δεικτών –

πολλαπλών αιτίων (MIMIC) εκτίμησε πως το μέγεθος της αδήλωτης οικονομίας στην Ελλάδα το 2013 ισοδυναμούσε με το 24% του ΑΕγχΠ, ένα από τα υψηλότερα ποσοστά δηλαδή των κρατώ μελών της ευρωζώνης. Ωστόσο, κατά την πενταετία 2008 - 2013 διαπιστώνεται μια μικρή αλλά σταθερή μείωση της άτυπης οικονομίας τόσο στην Ελλάδα όσο και στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ., όπως φαίνεται και στον ακόλουθο πίνακα που παραθέτει η Διαγνωστική Έκθεση και προέρχεται από την μέτρηση με τη μέθοδο MIMIC του Schneider.

Εικόνα 2-1: Αδήλωτη Οικονομία ως % του ΑΕγχΠ 2013: ανά χώρα

Πηγή: στοιχεία από Schneider (2013)⁵

Πίνακας 2.2: Μέγεθος της αδήλωτης οικονομίας στην ΕΕ των 27 και την Ελλάδα, 2008-2013, % του επίσημου ΑΕγχΠ

Έτος	ΕΕ των 27	Ελλάδα
2008	19,3	24,3
2009	19,8	25,0
2010	19,5	25,4
2011	19,2	24,3
2012	18,9	24,0
2013	18,4	23,6

Πηγή: Schneider (2013)⁶

⁵ Όπως αναφέρεται στην Διαγνωστική Έκθεση για την Ελλάδα, 2016, σελ. 24

⁶ Όπως αναφέρεται στην Διαγνωστική Έκθεση για την Ελλάδα, 2016, σελ. 25

Σύμφωνα με την έκθεση του ειδικού επιχειρησιακού σχεδίου «ARTEMIS» το 2017 το ποσοστό της ανασφάλιστης εργασίας μειώθηκε στο 12,4% στους κλάδους υψηλής παραβατικότητας, από 13,58% το 2016, 16,48% το 2015 και 19,17% το 2014, όπως προέκυψε από τους στοχευμένους ελέγχους του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας (Σ.ΕΠ.Ε.) και του Ενιαίου Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦΚΑ) για την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας σε όλη τη χώρα.

Με αφορμή την έναρξη ισχύος από 15 Σεπτεμβρίου 2013, της Υ.Α Υπ. Αριθμ. 27397/122/19.8.2013 (ΦΕΚ 2062/ Β' / 23.8.2013), που προβλέπει αυστηροποίηση των προστίμων για την ανασφάλιστη εργασία, και για το χρονικό διάστημα έως τις 31 Δεκεμβρίου 2017, πραγματοποιηθήκαν έλεγχοι σε 139.132 επιχειρήσεις όλων των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας. Στο πλαίσιο αυτής της ελεγκτικής διαδικασίας, 20.900 επιχειρήσεις βρέθηκαν να απασχολούν αδήλωτους εργαζόμενους (ποσοστό 15,02%), σύμφωνα με την έκθεση πεπραγμένων του σχεδίου «ARTEMIS».

Κατά το διάστημα 1 Ιανουαρίου έως 31 Δεκεμβρίου 2017, κατά τη διάρκεια του οποίου εντατικοποιήθηκαν οι έλεγχοι με το νέο επιχειρησιακό μοντέλο ελέγχου της αδήλωτης εργασίας από το Σ.ΕΠ.Ε. και τον Ε.Φ.Κ.Α. (πρώην Ε.ΥΠ.Ε.Α), ελέγχθηκαν 36.683 επιχειρήσεις, από τις οποίες βρέθηκαν να απασχολούν αδήλωτους εργαζόμενους οι 5.357 (ποσοστό 14,60%), ενώ κατά την διάρκεια του 2016 διενεργήθηκαν έλεγχοι σε 34.241 επιχειρήσεις, εκ των οποίων βρέθηκαν να απασχολούν αδήλωτους εργαζόμενους οι 5.577 (ποσοστό 16,29%).

Σύμφωνα με το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ (2016) οι αρμόδιες ελεγκτικές αρχές του Υπουργείου Εργασίας (ΕΥΠΕΑ, ΙΚΑ) κατά την διάρκεια των ελέγχων τους καταγράφουν ποσοστά πλήρως αδήλωτης εργασίας που αυξάνουν από το 29,7% στα τέλη του 2009, στο πρωτοφανές 40,5% στα τέλη του 2013 και περιορίζονται στο 25% στα τέλη του 2014 (ILO, 2014)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΣΕΩΝ

Διάφορες σχολές οικονομικής σκέψης έχουν προτείνει θεωρητικές προσεγγίσεις για την ύπαρξη της ανασφάλιστης εργασίας, που εκτείνονται από το ότι η ανασφάλιστη εργασία οφείλεται στο δυαδισμό της αγοράς εργασίας, με τους ανασφάλιστους παγιδευμένους σε κακοπληρωμένες ανεπίσημες θέσεις απασχόλησης με ελάχιστες ευκαιρίες εισόδου σε καλοπληρωμένη και ασφαλισμένη απασχόληση, έως το ότι η ανασφάλιστη εργασία αποτελεί το αποτέλεσμα της εξόδου από τα προβλήματα που δημιουργεί η επίσημη αγορά εργασίας. Οι πιο γνωστές θεωρητικές προσεγγίσεις είναι οι ακόλουθες:

3.1 Θεωρία του Εκσυγχρονισμού (Modernisation theory)

Η αδήλωτη εργασία κατά την διάρκεια του εικοστού αιώνα εκλαμβάνονταν ως ένα απόθεμα ή υπόλειμμα από έναν πεπαλαιωμένο τρόπο παραγωγής. Για αυτόν τον λόγο η εμφάνισή της θεωρούνταν ως ένδειξη της «υπανάπτυξης», του «παραδοσιακού» και της «οπισθοδρομικότητας», ενώ αντίθετα η δηλωμένη της έκφανση αντιπροσώπευε την «πρόοδο», την «ανάπτυξη» και την «ανέλιξη» (Williams, 2014). Η αδήλωτη εργασία ήταν το παραδοσιακό κομμάτι των οικονομιών που δεν είχαν ακόμη απορροφηθεί και συμπεριληφθεί στη σύγχρονη οικονομία. Η θεωρία του εκσυγχρονισμού μείωσε τη γεωγραφική ποικιλομορφία σε μια χρονική ακολουθία. Προωθούσε δηλαδή την δηλωμένη εργασία και τοποθετούσε τις οικονομίες που χαρακτηρίζονταν από μεγάλα ποσοστά ασφαλισμένων κλάδων στις πρώτες γραμμές της σειράς ανάπτυξης. Ως εκ τούτου, οι πρακτικές αδήλωτης εργασίας μειώθηκαν σημαντικά.

Ουσιαστικά, η θεωρία του εκσυγχρονισμού υποστηρίζει ότι η ανασφάλιστη – αδήλωτη εργασία είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη σε οικονομικά υποανάπτυκτες κοινωνίες, στις οποίες οι επίσημοι κρατικοί θεσμοί δεν είναι εκσυγχρονισμένοι και δεν διακρίνονται για την υψηλή ποιότητα διακυβέρνησης, με αποτέλεσμα ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα δημόσιας διαφθοράς.

3.2 Θεωρία του Δομισμού (Structuralist theory)

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 μια ομάδα δομιστών μελετητών θεώρησε την αύξηση της αδήλωτης εργασίας ως αποτέλεσμα της εμφάνισης μιας απορρυθμισμένης ανοιχτής παγκόσμιας οικονομίας, και την χαρακτήρισαν ως άναρχη, χαμηλά αμειβόμενη και επισφαλής εργασία, που διεξάγεται από περιθωριοποιημένους εργαζόμενους από ανάγκη και για λόγους επιβίωσης, καθώς είναι αποκλεισμένοι από την επίσημη αγορά εργασίας και δεν διαθέτουν άλλη επιλογή (Sassen, 1997; Gallin, 2001; Amin et al., 2002; Hudson, 2005; Davis, 2006; Ahmad, 2008). Ως εκ τούτου θεωρείται ότι αποτελεί «εγγενές στοιχείο του σύγχρονου καπιταλισμού και του άμεσου υποπροϊόντος της συσσώρευσης κεφαλαίου και της αναδιάρθρωσης στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας» (Davis, 2006: 186).

Σύμφωνα με την θεωρία του δομισμού, η ανασφάλιστη εργασία βρίσκεται στην κατώτερη θέση μιας ιεραρχίας τύπων απασχόλησης και παρομοιάζεται με την «υποβαθμισμένη εργασία», όπου οι ανασφάλιστοι εργαζόμενοι λαμβάνουν χαμηλά εισοδήματα κάτω από κακές συνθήκες εργασίας (Castells & Portes, 1989; Sassen, 1997; Gallin, 2001). Οι αδήλωτοι εργαζόμενοι, συνοπτικά, απεικονίζονται ως απρόθυμα και ατυχή πύονια μέσα σε ένα εκμεταλλευτικό παγκόσμιο οικονομικό σύστημα το οποίο έχει καταστήσει την εργασία επισφαλής και κακοπληρωμένη (Amin et al., 2002). Από αυτήν την άποψη, η αδήλωτη εργασία θεωρείται ότι προκύπτει από την έλλειψη κοινωνικής προστασίας για τους εργαζόμενους και η θεραπεία είναι η μεγαλύτερη κρατική παρέμβαση για την παροχή εργασίας και πρόνοιας, προκειμένου να προστατευτούν οι εργαζόμενοι από τη φτώχεια (Davis, 2006; Gallin, 2001; Slavnic, 2010)

3.3 Νέο – φιλελεύθερη θεωρία (Neo-liberal theory)

Η άνοδος του νεοφιλελεύθερου οικονομικού μοντέλου κατά τη δεκαετία του 1980 μετέφερε την συζήτηση για την ανασφάλιστη εργασία μακριά από την αντίληψη ότι πρόκειται για μια επισφαλής μορφή μισθωτού έργου. Για τους Νεοφιλελεύθερους, η αύξηση της ανασφάλιστης – αδήλωτης εργασίας προήλθε από την απόφαση κάποιων ανθρώπων να αποχωρήσουν οικειοθελώς από την σφαίρα της δηλωμένης εργασίας, και

δεν αποτέλεσε προϊόν ακούσιου αποκλεισμού (Cross, 2000; Gerxhani, 2004; Maloney, 2004; Snyder, 2004; Perry & Maloney, 2007). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Gerxhani (2004: 274), *«οι εργαζόμενοι επιλέγουν να συμμετάσχουν στην άτυπη οικονομία επειδή βρίσκουν περισσότερη αυτονομία, ευελιξία και ελευθερία σε αυτόν τον τομέα απ' ό,τι στην επίσημη οικονομία».*

Η Νέο-φιλελεύθερη θεωρία επικεντρώνεται στους αυτοαπασχολούμενους, επειδή αυτοί απολαμβάνουν ευέλικτο ωράριο, δυνατότητες οικονομικής ελευθερίας, καλύτερους μισθούς και αποφυγή καταβολής φόρων (Maloney, 2004; Packard, 2007). Επιπλέον, η αδήλωτη εργασία θεωρείται ως μια απάντηση της ελεύθερης αγοράς στην κρατική παρέμβαση. Οι αδήλωτοι εργαζόμενοι είναι επομένως ο τελευταίος προμαχώνας της αδιατάρακτης επιχειρηματικής κουλτούρας σε ένα υπερβολικά ρυθμιζόμενο οικονομικό σύστημα και η πρόσφατη αύξηση της αδήλωτης εργασίας αποδεικνύει την αναζωπύρωση της ελεύθερης αγοράς ενάντια στον κρατικό παρεμβατισμό. Αποτελεί δηλαδή μια *«αυθόρμητη και δημιουργική απάντηση των πολιτών στην ανικανότητα του κρατικού μηχανισμού να ικανοποιήσει τις βασικές ανάγκες των φτωχών μαζών»* (De Soto, 1989: 290).

Η Νέο – φιλελεύθερη θεωρία, καταλήγει στο συμπέρασμα πως το ουσιαστικό πρόβλημα δεν είναι η ύπαρξη της ανασφάλιστης – αδήλωτης εργασίας, αλλά τα προβλήματα που επικρατούν στην δηλωμένη εργασία και ωθούν τα άτομα στην αδήλωτη σφαίρα για να τα αποφύγουν (Biles, 2008, 2009).

3.4 Θεωρία του Μετα - δομισμού (Post-structuralist theory)

Τα τελευταία χρόνια προέκυψε μια εναλλακτική εξήγηση για την απόφαση των εργαζομένων να αποχωρήσουν από την επίσημη αγορά εργασίας, επιλέγοντας την ανασφάλιστη. Πρόκειται για το θεωρητικό ρεύμα των μεταδομιστών, που εμπνευσμένοι από την μετα-αποικιοκρατική, μετα-αναπτυξιακή και μετα-καπιταλιστική σκέψη (Bourdieu, 2001; Zelizer, 2005; Gibson-Graham, 2006), υποστηρίζουν ότι οι αδήλωτοι εργαζόμενοι δεν κινούνται με γνώμονα την κερδοφορία, αντιτιθέμενοι με την άποψη των νέο – φιλελευθεριστών. Αντιθέτως, δίνει έμφαση στο μέγεθος της αδήλωτης εργασίας που

διεξάγεται για και από συγγενείς, γείτονες, φίλους, γνωστούς και για λόγους ανεξάρτητους από το οικονομικό όφελος (Williams, 2004; Williams & Windebank, 2005; Nelson & Smith, 2009).

Επιπλέον, η θεωρία του μετα - δομισμού εφιστά την προσοχή στην αδήλωτη εργασία ως μορφή αντίστασης στην αντιμετώπιση της εκμετάλλευσης των εργαζομένων στο νεοφιλελεύθερο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα (Whitson, 2007a, b, Biles, 2008, 2009). Και για τους μεταδομιστές η αδήλωτη – ανασφάλιστη εργασία αποτελεί αποτέλεσμα εξόδου παρά αποκλεισμού, με την διαφορά όμως ότι η απόφαση αυτή λαμβάνεται κατεξοχήν για λόγους κοινωνικούς και αντιδιανεμητικούς (Perry et al, 2007: 1-19).

Ουσιαστικά, οι θεωρητικές προσεγγίσεις που παρουσιάστηκαν, θεωρούν ότι η εκδήλωση της ανασφάλιστης εργασίας πραγματοποιείται σύμφωνα με μια μοναδική «λογική». Ωστόσο υπάρχουν πολλές και διαφορετικές μορφές αδήλωτης εργασίας, που ποικίλλουν ανάλογα με τον τρόπο που ενσωματώνονται στα κοινωνικά πλαίσια και ανάλογα με τους παράγοντες που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΔΗΛΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

4.1 Γενικά Στοιχεία

Ένα από τα κύρια ερωτήματα που προκύπτει κατά την μελέτη της ανασφάλιστης εργασίας αποτελεί το γιατί επιλέγουν τόσο οι εργαζόμενοι όσο και οι εργοδότες να συμμετέχουν στην έκφανση αυτή της άτυπης οικονομίας. Η απάντηση σε αυτήν την ερώτηση είναι ότι, διεθνώς, το βασικό κίνητρο για την ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία είναι η επιθυμία των εργοδοτών, των αυτοαπασχολούμενων και των εργαζομένων να αποκτήσουν οικονομικά και θεσμικά οφέλη (Ene, Burghilea & Badea, 2011). Τα οικονομικά οφέλη από τις αδήλωτες δραστηριότητες συνδέονται με τα δυνητικά οφέλη που επιτυγχάνονται μέσω της αποφυγής των φόρων και των κοινωνικών εισφορών ή μέσω της εξοικονόμησης χρημάτων, παρακάμπτοντας τις απαιτήσεις της εργατικής και ασφαλιστικής νομοθεσίας. Τα θεσμικά πλεονεκτήματα προκύπτουν από την αποφυγή αυστηρών ρυθμιστικών κανόνων και την επιθυμία για μεγαλύτερη ευελιξία στην αγορά εργασίας (Ανακοίνωση Ευρωπαϊκής Επιτροπής, 1998).

Ο Mofokeng (2005: 2) πιστεύει ότι η ανασφάλιστη και αδήλωτη δεν είναι μια νέα μορφή εργασίας ούτε είναι μια νέα μορφή οργάνωσης της εργασίας, ούτε είναι τυχαία. Θεωρεί ότι η κατάσταση επιδεινώνεται από τη χαμηλή ικανότητα απορρόφησης στην αγορά εργασίας, τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες, οι νέοι και οι ευάλωτες ομάδες όσον αφορά την πρόσβαση στα συστήματα κατάρτισης και την απασχόληση, τα χαμηλά ποσοστά αλφαριθμητισμού σε ενήλικες και την ανεπάρκεια της τεχνικής και επαγγελματικής κατάρτισης (Mofokeng, 2005: 4).

4.2 Αίτια της Αδήλωτης Εργασίας

Όσον αφορά την Ελλάδα, ο Λαζαρίδης και η Κουμαντράκη (2003) θεωρούν ότι ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της ελληνικής αγοράς εργασίας είναι το γεγονός ότι μεγάλο μέρος της λειτουργεί μέσα στην άτυπη οικονομία, ενώ ο Τάτσιος (2001)

επισημαίνει πως οι παράγοντες που συμβάλλουν στην ενθάρρυνση και στην ενίσχυση του φαινομένου της ανασφάλιστης εργασίας ανάγονται στα δομικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας και απασχόλησης. Η ανασφάλιστη εργασία επηρεάζεται από ένα ευρύ φάσμα οικονομικών, κοινωνικών, θεσμικών και πολιτισμικών παραγόντων (Pfau-Effinger, 2009), οι κυριότεροι από τους οποίους, κατά την παρούσα συγκυρία στην χώρα μας είναι:

4.2.1 Η οικονομική κατάσταση της χώρας και η αύξηση της ανεργίας

Ένας από τους κυριότερους παράγοντες που επηρεάζει την εκδήλωση της ανασφάλιστης εργασίας είναι η κακή οικονομική κατάσταση μιας χώρας. Το ερώτημα που τίθεται, ωστόσο, είναι σε ποιο βαθμό το χαμηλό οικονομικό επίπεδο και η φτωχοποίηση μιας χώρας συνδέεται και επηρεάζει το επίπεδο ανεργίας της και το σύστημα κοινωνικής της πρόνοιας. Η έρευνα των Bajada και Schneider (2009) έδειξε ότι υπάρχει σχέση μεταξύ των μετατοπίσεων του ποσοστού ανεργίας και της δραστηριότητας στην ανεπίσημη οικονομία. Καθοριστικός παράγοντας της έκτασης της ανασφάλιστης εργασίας αποτελεί, κατά τον IOBE (2012), το ύψος της ανεργίας, καθώς όσο αυξάνει το ποσοστό ανεργίας τόσο περιορίζονται οι διαθέσιμες θέσεις εργασίας και αυξάνεται ο ανταγωνισμός μεταξύ των εργαζομένων, με αποτέλεσμα να αναγκάζονται να αποδέχονται καταχρηστικές εργασιακές πρακτικές εκ μέρους των εργοδοτών, όπως είναι η ανασφάλιστη εργασία. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2014), ο συνδυασμός της υψηλής ανεργίας και της αυξανόμενης φτώχειας φαίνεται να αυξάνει την αποδοχή της ανασφάλιστης εργασίας, μια κατάσταση που αντιμετωπίζει η Ελλάδα τα τελευταία οχτώ χρόνια.

4.2.2 Το υψηλό μη μισθολογικό κόστος και οι νομικοί και διοικητικοί φραγμοί

Το συνολικό κόστος εργασίας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην απόφαση των εργοδοτών να προσλάβουν ή να διατηρήσουν το υπάρχον προσωπικό τους. Στην επίσημη αγορά εργασίας οι δαπάνες που επιφέρει η επίσημη πρόσληψη προσωπικού αυξάνονται δραματικά λόγω των φορολογικών επιβαρύνσεων και των ασφαλιστικών εισφορών (Schneider, 2014). Οι Anagnostopoulos και Siebert (2015), διεξάγοντας μια έρευνα πεδίου, διαπίστωσαν πως το γεγονός, ότι πριν από την χρηματοπιστωτική κρίση, κατά τα έτη ευημερίας (2006-2008) η Ελλάδα ήταν μια χώρα με πολύ υψηλά ελάχιστα ημερομίσθια και αυστηρή νομοθεσία για την προστασία της απασχόλησης, δυσκόλευε τις επιχειρήσεις

να εφαρμόσουν τους περιορισμούς της εργατικής νομοθεσίας με αποτέλεσμα να καταφύγουν στην λύση της ανασφάλιστης και ευέλικτης εργασίας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του OECD (2011) η Ελλάδα παρουσιάζει από τα υψηλότερα μη μισθολογικά κόστη μεταξύ των χωρών - μελών της ευρωζώνης. Το μη μισθολογικό κόστος στην Ελλάδα αγγίζει το 35% του συνολικού κόστους εργασίας, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στις άλλες χώρες της ευρωζώνης κυμαίνεται από 13% ως 39%, με αποτέλεσμα, για λόγους επιβίωσης και μείωσης του λειτουργικού κόστους, οι επιχειρήσεις να οδηγούνται στην μη καταβολή φόρων και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης.

4.2.3 Οι μικρομεσαίες, οι οικογενειακές επιχειρήσεις και το υψηλό ποσοστό αυτοαπασχόλησης

Στην ελληνική οικονομία κυριαρχούν οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις αντιπροσωπεύοντας το 96% σχεδόν του συνόλου των επιχειρήσεων, και απασχολώντας το 86% του ελληνικού εργατικού δυναμικού (Small Business Act, EC, 2014). Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση του Υπουργείου Εργασίας, για την καταγραφή του συνόλου των επιχειρήσεων και των εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου για το 2014 το 89,57% των επιχειρήσεων απασχολούσε από 1 έως 10 εργαζόμενους, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό το 2013 ήταν 90,21%.

Επιπλέον, η Ελλάδα κατέχει σύμφωνα με την Eurostat (2014) το υψηλότερο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων στην Ευρώπη, που κυμαίνεται άνω του 32%, ενώ διακρίνεται και για τα υψηλά ποσοστά οικογενειακών επιχειρήσεων και συμβοηθούτων μελών. Σύμφωνα με τον Schneider (2011), το ποσοστό της αυτοαπασχόλησης στο σύνολο της απασχόλησης μπορεί να θεωρηθεί ως δείκτης της αδήλωτης απασχόλησης, ενώ ο Williams (2006) συμπληρώνει ότι "η αδήλωτη εργασία αποτελεί αφετηρία για τους επιχειρηματίες προκειμένου να θέσουν σε λειτουργία τις επιχειρήσεις τους".

Τα συμβοηθούτα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας το τέταρτο τρίμηνο του 2011 καταλάμβαναν το 5,3% της συνολικής απασχόλησης με υψηλή συγκέντρωση στη γεωργία (το 43%), στο εμπόριο (το 25%) και στα ξενοδοχεία (το 14%), δηλαδή σε κλάδους που ευνοούν την ανεπίσημη παραγωγή, γεγονός που καταδεικνύει ότι κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης πολλές επιχειρήσεις για να επιβιώσουν στρέφονται στην βοήθεια των μελών οικογένειας. Και τα τρία αυτά βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας

φαίνεται να έχουν άμεση σχέση με την αύξηση της ανασφάλιστης και αδήλωτης απασχόλησης.

4.2.4 Οι αλλαγές στην εργατική νομοθεσία

Με μια σειρά νομοθετικών ρυθμίσεων σημειώνονται εξαιρετικά σημαντικές ανατροπές στο ισχύον δίκαιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων, στον μηχανισμό διαμόρφωσης των όρων αμοιβής και εργασίας των εργαζομένων στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, την ευέλικτη οργάνωση της εργασίας και την προστασία της απασχόλησης (OECD, 2013: 31). Οι συντελούμενες αλλαγές στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων εκδηλώνονται σε 5 βασικούς άξονες του περιεχομένου της μισθωτής εργασίας (Ν. 4303/14, Ν.4046/12, Ν. 4093/12, ΠΥΣ 6/2012, Ν. 3845/2010, Ν. 3899/2010, Ν. 4024/2011): α. στην υποβάθμιση του ρόλου της πλήρους και σταθερής απασχόλησης υπέρ των ευέλικτων μορφών εργασίας που συνεπάγονται περιορισμένες αμοιβές και δικαιώματα, β. στην αποδιάρθρωση του τρόπου διαμόρφωσης των συλλογικών συμβάσεων και του τρόπου καθορισμού των αποδοχών με χαρακτηριστική έκφανση την μείωση του κατώτατου μισθού κατά 22% (και κατά 32% για τους νέους κάτω των 25 ετών) καταργώντας τον ρόλο της εθνικής γενικής συλλογικής σύμβαση, γ. στην ελαστικοποίηση του χρόνου εργασίας με την απόλυτη προσαρμογή του στις ανάγκες της επιχείρησης, δ. στην άμβλυνση των όρων της προστασίας από τις απολύσεις και τέλος, ε. στην σύγκλιση του εργασιακού καθεστώτος του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα με όρους συνολικής υποβάθμισης (Κουζής, 2015: 9).

4.2.5 Η παράνομη μετανάστευση

Το μεταναστευτικό φαινόμενο αποτελεί ένα ιδιαίτερο πλήγμα για την ανασφάλιστη εργασία. Τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται σε παγκόσμιο επίπεδο αθρόες μετακινήσεις μεταναστευτικών πληθυσμών εξαιτίας των ευρύτερων κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών ανακατατάξεων. Η χώρα μας, λόγω της ιδιαίτερης γεωγραφικής της θέσης, έχει επηρεαστεί έντονα από τα μεταναστευτικά ρεύματα. Οι λιγότερο ειδικευμένοι παράνομοι μετανάστες απασχολούνται κατά κύριο λόγο σε χειρωνακτικά επαγγέλματα, στην αγροτική παραγωγή ή στην μεταποίηση αγροτικών προϊόντων, στον επισιτιστικό κλάδο, ιδίως κατά την διάρκεια της θερινής περιόδου που αυξάνει ο αριθμός των τουριστών στην χώρα μας, καθώς και σε οικιακές υπηρεσίες (κυρίως φύλαξη ηλικιωμένων και καθαρισμοί

οικιών από αλλοδαπές γυναίκες). Κλάδοι που διακρίνονται για τα υψηλά ποσοστά ανασφάλιστης εργασίας λόγω της δυσκολίας πρόσβασης των ελεγκτικών μηχανισμών και εντοπισμού των ατόμων που εργάζονται ανασφάλιστα. Για τους παράνομους μετανάστες η εργασία αποτελεί στρατηγική επιβίωσης και το γεγονός ότι είναι «ευάλωτοι» καθώς ελλοχεύει ο κίνδυνος να εκδιωχθούν αν συλληφθούν από τις αρχές, επιτρέπει σε πολλούς εργοδότες να τους απασχολούν με όρους και σε συνθήκες που δεν θα γίνονταν αποδεκτές από άλλους εργαζόμενους.

4.3 Επιπτώσεις της Αδήλωτης Εργασίας

Η αδήλωτη εργασία έχει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις πρώτα από όλα στην ποιότητα της εργασίας, στις συνθήκες εργασίας και στα δικαιώματα των εργαζομένων. Σε ατομικό επίπεδο, οι εργαζόμενοι εγκλωβίζονται σε ένα καθεστώς χαμηλών αποδοχών και επαγγελματικών προοπτικών, και αποκλείονται από την προστασία της εργατικής νομοθεσίας και από την ασφαλιστική κάλυψη σε περίπτωση ασθένειας, εργατικού ατυχήματος, ανεργίας και ηλικίας.

Σε κοινωνικό επίπεδο, καταπατά τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και οδηγεί σε αναξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας και υποδαυλίζει μια έντονη αδικία μεταξύ των εργαζομένων, καθώς οι ασφαλιστικές εισφορές και οι φόροι εισοδήματος καταβάλλονται μόνο από τους επίσημα δηλωμένους εργαζόμενους. Με τον τρόπο αυτό υπονομεύεται και υποβαθμίζεται το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, το σύστημα υγείας και γενικότερα το κράτος κοινωνικού δικαίου.

Τέλος, και σε οικονομικό επίπεδο, η αδήλωτη εργασία έχει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις, καθώς συντηρεί και τροφοδοτεί την παραοικονομία και την εισφοροδιαφυγή, παρεμποδίζει πολιτικές με στόχο την ανάπτυξη και επιφέρει αθέμιτο ανταγωνισμό ανάμεσα στις επιχειρήσεις.

Πιο αναλυτικά, οι επιπτώσεις της ανασφάλιστης εργασίας μπορούν να επικεντρωθούν στους ακόλουθους τομείς:

4.3.1 Ευημερία, εργασιακή ικανοποίηση και ποιότητα ζωής

Παρόλο που η αυξανόμενη έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα μέτρα υποκειμενικής ευημερίας, όπως η εργασιακή ικανοποίηση και η ευημερία, αποτελούν σημαντικότατο δείκτη αξιολόγησης των δημόσιων πολιτικών σε διεθνές επίπεδο (Diener et al. 2009; Graham & Lora, 2010), παραμένει ακόμη ασαφής η ύπαρξη συσχέτισης ανάμεσα στην ανασφάλιστη εργασία και την ευημερία των εργαζομένων. Μελέτες έχουν επικεντρωθεί μόνο στις αρνητικές επιπτώσεις της ανεργίας στην υποκειμενική ευημερία των εργαζομένων στις χώρες υψηλού εισοδήματος (Avendano & Berkman, 2014; Dooley et al., 2000; Friedland & Price, 2003; Lucas et al., 2004). Καθίσταται, λοιπόν, επιτακτική η ανάγκη διερεύνησης της επίδρασης της ανασφάλιστης εργασίας στην ποιότητα ζωής και την ευημερία, καθώς τα υπάρχοντα περιορισμένα διαθέσιμα στοιχεία υποδηλώνουν την ύπαρξη μιας αρνητικής συσχέτισης ανάμεσα σε αυτές τις μεταβλητές.

Οι υπάρχουσες έρευνες καταδεικνύουν ότι η αδήλωτη εργασία επιδρά αρνητικά στην ευημερία και την ποιότητα ζωής των εργαζόμενων με διάφορους τρόπους, όπως το αίσθημα ανασφάλειας, η έλλειψη υγειονομικής περίθαλψης και κοινωνικών παροχών (Avendano & Berkman, 2014; Benach & Muntaner, 2007), με αποτέλεσμα να καθίστανται περισσότερο ευάλωτοι στο ενδεχόμενο της ανεργίας, της ασθένειας ή της αναπηρίας (Jensen & Richter, 2004). Οι ανασφάλιστοι εργαζόμενοι δεν καλύπτονται από την προστασία της εργατικής και ασφαλιστικής νομοθεσίας (Evans et al, 2006), και ως εκ τούτου είναι πιο επιρρεπείς στην έκθεση σε επικίνδυνα φυσικά και ψυχοκοινωνικά περιβάλλοντα (Benach & Muntaner, 2007), ενώ με το πέρασμα των χρόνων και καθώς οι ίδιοι πλησιάζουν στην ηλικία συνταξιοδότησης, λόγω έλλειψης του απαραίτητου αριθμού ενσήμων δεν μπορούν να θεμελιώσουν συνταξιοδοτικά δικαιώματα, γεγονός που επιτείνει την υπάρχουσα αβεβαιότητα και την ευάλωτη ψυχική τους κατάσταση (OECD, 2013; Gallin, 2001). Παρομοίως, κάποιοι ερευνητές συνδέουν την ανεπίσημη απασχόληση με την εργασία πολύ χαμηλής ποιότητας, η οποία φέρνει αβεβαιότητα, χαμηλούς μισθούς, άσχημες συνθήκες εργασίας και ανυπαρξία κοινωνικών παροχών (Mora Salas, 2005; Rojas & Salas, 2008).

Ο Rojas (2013) σε έρευνα που πραγματοποίησε στο Μεξικό, διαπίστωσε ότι οι αδήλωτοι και ανασφάλιστοι εργαζόμενοι εμφανίζουν χαμηλότερα ποσοστά εργασιακής ικανοποίησης και οι σχέσεις τους με τους συναδέλφους και τα αφεντικά τους δεν είναι ιδιαίτερα θερμές, συγκρινόμενοι με τους εργαζόμενους στην επίσημη οικονομία. Ωστόσο,

σύμφωνα με τον ερευνητή, αυτό μπορεί να εξηγηθεί σε μεγάλο βαθμό από τις διαφορές στα χαρακτηριστικά των ανθρώπων, καθώς οι αδήλωτοι εργαζόμενοι τείνουν να έχουν χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο και λιγότερα εισοδήματα, σε σύγκριση με τους εργαζόμενους στην επίσημη οικονομία.

4.3.2 Υγεία και συνθήκες εργασίας

Η εργασία και οι εργασιακές συνθήκες αποτελούν θεμελιώδεις παράγοντες προσδιορισμού της υγείας και κατά τα τελευταία χρόνια έχουν αποτελέσει αντικείμενο αυξανόμενης επιστημονικής προσοχής. Ειδικότερα μετά την δημοσίευση της έκθεσης της Επιτροπής Κοινωνικών Προσδιοριστικών Παραγόντων της Υγείας (CSDH) το 2008, οι συνθήκες απασχόλησης αναδείχτηκαν ως σημαντικός κοινωνικός προσδιοριστικός παράγοντας της υγείας. Η αδήλωτη εργασία, καθώς χαρακτηρίζεται από εργασιακή ανασφάλεια, οικονομική ευπάθεια, έλλειψη κοινωνικής προστασίας, και χαμηλές οικονομικές απολαβές, επηρεάζει άμεσα την υγεία των εργαζομένων (ILO, 2002).

Η άτυπη απασχόληση συνεπάγεται συχνά επισφαλείς και επικίνδυνες συνθήκες εργασίας (Sauma, 2003; London & Bailie, 2000) και σχετίζεται με ανεπιθύμητα προβλήματα υγείας, ιδίως με δερματολογικές, αναπνευστικές και μυοσκελετικές διαταραχές (Giatti, Barreto, & Comini, 2008; Pick, Ross & Dada, 2002). Πολλοί άτυποι εργαζόμενοι, σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα, παραπονιόνταν για πόνους χαμηλά στην πλάτη, πόνους στο λαιμό, στα πόδια και στο γόνατο, τενοντίτιδα και εξαιρετική σωματική κόπωση (Ballesteros et al., 2012; Gangopadhyay & Das, 2012). Οι ώρες εργασίας πέραν του συμβατικού ωραρίου, που πολύ συχνά αναγκάζονται να πραγματοποιούν και το γεγονός ότι δεν μπορούν να λάβουν επίσημη άδεια ασθένειας, οδηγούν σε επιδείνωση της σωματικής υγείας των αδήλωτων εργαζομένων (Alfers, 2012). Ο Woolfson (2006, 2011), διεξάγοντας λεπτομερή έρευνα στα Βαλτικά κράτη της Ανατολικής Ευρώπης διαπίστωσε πως η αδήλωτη εργασία αποτελεί τον κύριο παράγοντα επικινδυνότητας για την εκδήλωση κακής υγείας και επαγγελματικών τραυματισμών.

Επιπλέον, η έλλειψη εκπαίδευσης σε θέματα ασφάλειας και υγιεινής της εργασίας, που παρέχεται στους «επίσημους εργαζόμενους», οδηγεί σε αύξηση των τραυματισμών, των ατυχημάτων και των ασθενειών (Burke et al., 2006). Έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον Vigil και τους συνεργάτες του (2007) φανέρωσε ότι οι ανασφάλιστοι χειρώνακτες

μεταφορείς σάκων φορτίου 150 κιλών, κουβαλούσαν σε καθημερινή βάση 10 με 20 τόνους, όριο βάρους που απαγορεύεται από την εργατική νομοθεσία, με αποτέλεσμα να θέτουν καθημερινά την υγεία τους σε κίνδυνο.

Έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στην Νότια Αφρική διαπίστωσαν πως οι αδήλωτοι εργαζόμενοι ανέφεραν ασθενέστερη κατάσταση υγείας, με την ιδιαιτερότητα όμως πως η κατάσταση της υγείας τους συνδέονταν άμεσα με τις οικονομικές τους απολαβές (Lund & Ardington, 2006; Alfors & Rogan, 2014). Σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ILO, 2013; 2010; 2007) πολλές γυναίκες που εργάζονται ανασφάλιστες, δεν σταματούν την εργασία ακόμη και κατά τον ένατο μήνα της εγκυμοσύνης τους ή επιστρέφουν στην εργασία αμέσως μετά τον τοκετό με αποτέλεσμα να εκθέτουν σε σημαντικούς κινδύνους για την υγεία τόσο τους εαυτούς τους όσο και τα παιδιά τους.

Η έλλειψη κοινωνικής ασφάλισης, ως συνακόλουθο της ανασφάλιστης εργασίας, αποτελεί, σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα, τον ισχυρότερο προγνωστικό δείκτη της κακής υγείας (Lopez-Ruiz et al., 2015, 2017). Την συσχέτιση αυτή επιβεβαιώνουν και έρευνες σε Σκανδιναβικές χώρες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από μια εκτεταμένη πολιτική κοινωνικής προστασίας και ένα ισχυρό σύστημα υγείας. Συγκεκριμένα, έχει αποδειχτεί ότι στις Σκανδιναβικές χώρες οι συνέπειες της προβληματικής ανεπίσημης αγοράς εργασίας αντισταθμίζονται μέσω της οικουμενικής πολιτικής κοινωνικής προστασίας, με συνακόλουθο την εξάλειψη των ανισοτήτων στον τομέα της υγείας και την καλή υγεία των εργαζομένων, ακόμη και των ανασφάλιστων (Benach et al., 2014; Bambra et al., 2014; Dragano, Siegrist, & Wahrendorf, 2011).

4.3.3 Ψυχική και συναισθηματική υγεία

Έρευνες που συσχετίζουν την εργασία με την ψυχική υγεία θεωρούν ότι αγχωτικοί παράγοντες στο εργασιακό περιβάλλον μπορεί να προκαλέσουν διαταραχές στην ψυχολογική ισορροπία με αποτέλεσμα φυσιολογικές ή ψυχολογικές αποκρίσεις γνωστές ως δυσφορία (Johnson & Johansson, 1991). Τόσο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αδήλωτης εργασίας, δηλαδή η εργασιακή αβεβαιότητα και ανασφάλεια (Williams, 2001), οι χαμηλές απολαβές, η έλλειψη κοινωνικών παροχών, όσο και οι έντονη πεποίθηση των

εργαζομένων περί διακρίσεων και αδικιών μπορούν να προκαλέσουν ποικίλες ψυχολογικές και συναισθηματικές αντιδράσεις.

Η εργασιακή ανασφάλεια, ο συνεχόμενος φόβος της απόλυσης, οι πολλές ώρες εργασίας χωρίς επιπρόσθετη αμοιβή και η συνεχόμενη καταπάτηση της αξιοπρέπειας τους συνδέεται με υψηλά ποσοστά ψυχοκοινωνικού άγχους και επιδείνωση της ψυχικής τους υγείας (Virtanen et al., 2005; Aronsson et al., 2002). Οι Sales και Santana (2003) διαπίστωσαν πως οι γυναίκες εργαζόμενες στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας εμφάνισαν χειρότερους δείκτες ψυχικής υγείας, ιδίως συμπτώματα αγχωτικών διαταραχών και κατάθλιψης, σε σύγκριση με τις εργαζόμενες με επίσημες συμβάσεις εργασίας. Το διπλό βάρος που επωμίζονται οι γυναίκες να ανταπεξέλθουν τόσο στις εργασιακές απαιτήσεις όσο και στην φροντίδα του σπιτιού και της οικογένειας, επαυξάνεται όταν απασχολούνται ανασφάλιστες. Η έλλειψη εργασιακής προστασίας και η αδυναμία άσκησης των εργασιακών τους δικαιωμάτων, όταν για παράδειγμα επιθυμούν να λάβουν γονική άδεια για να φροντίσουν τα άρρωστα παιδιά τους, αποτελούν πηγή έντονου και επιπρόσθετου άγχους (Folbre & Nelson, 2000).

Σε μια πρόσφατη έρευνα, που πραγματοποίησε ο López-Ruiz και οι συνεργάτες του (2015) με δείγμα 8.823 ανασφάλιστους εργαζόμενους στην Κεντρική Αμερική διαπιστώθηκε ότι το 30% των γυναικών και το 26% των ανδρών του δείγματος δήλωσαν ότι υπέφεραν από ψυχολογικές διαταραχές λόγω της εργασίας τους. Ο Jamal (2004) θεωρεί ότι η εργασία για περισσότερες ημέρες και ώρες από τις προβλεπόμενες, σχετίζεται άμεσα με την συναισθηματική εξάντληση, το εργασιακό άγχος και τα ψυχοσωματικά προβλήματα υγείας. Η συναισθηματική κούραση μπορεί να περιγραφεί ως μια γενικευμένη και σοβαρή έλλειψη ενέργειας, που συνοδεύεται από αισθήματα απογοήτευσης και άγχους (Cordes & Dougherty, 1993).

4.3.4 Έλλειψη κοινωνικής ασφάλισης και προστασίας

Με τον όρο «κοινωνική προστασία» προσδιορίζονται όλα τα μέτρα που προσφέρουν παροχές σε είδος ή σε χρήμα και εγγυούνται την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη και την ασφαλιστική κάλυψη. Τα ολοκληρωμένα συστήματα κοινωνικής προστασίας εξασφαλίζουν την προστασία από την μη καταβολή αποδοχών λόγω ασθένειας, αναπηρίας, μητρότητας, εργατικού ατυχήματος, ανεργίας, γήρατος ή θανάτου μέλους της

οικογενείας. Επιπλέον, παρέχουν προστασία κατά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και εξασφαλίζουν πρόσβαση στην βασική υγειονομική περίθαλψη (ILO, 2014a). Η κοινωνική προστασία ταυτίζεται δηλαδή με την έννοια της κοινωνικής ασφάλισης. Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD) ορίζει την κοινωνική ασφάλιση ως «*το σύστημα, όπου οι κοινωνικές εισφορές καταβάλλονται τόσο από τους εργοδότες, όσο και από τους εργαζόμενους, προκειμένου να εξασφαλίσουν δικαίωμα για παροχές κοινωνικής ασφάλισης, για τους ίδιους ή για τα εξαρτώμενα από αυτούς πρόσωπα*».⁷

Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας σχεδόν ο μισός πληθυσμός του πλανήτη δεν έχει κάλυψη κοινωνικής ασφάλισης και μόνο το ένα τέταρτο του παγκόσμιου πληθυσμού έχει επαρκή κοινωνική κάλυψη (Van Ginneken, 2003). Το γεγονός ότι οι ανασφάλιστοι εργαζόμενοι είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι καθώς απασχολούνται σε επικίνδυνες, επιβλαβείς και χαμηλού εισοδήματος εργασίες, σε συνδυασμό με την αδυναμία πρόσβασης και λήψης υγειονομικής περίθαλψης (Repooy & Williams, 2014), αποτελεί παράγοντα υψηλής επικινδυνότητας για την ζωή και την ευημερία τους.

Η ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία επηρεάζει την χρηματοδότηση και την λειτουργία του κράτους, καθώς η μη καταβολή εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, που προέρχονται από την αμειβόμενη εργασία, υπονομεύει την ικανότητα των κυβερνήσεων να παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες και να καταβάλλουν συντάξεις. Σχεδόν οι μισοί άνθρωποι σε ολόκληρο τον κόσμο που βρίσκονται σε ηλικία συνταξιοδότησης δεν λαμβάνουν σύνταξη γιατί δεν έχουν συμπληρώσει τον απαιτούμενο αριθμό ενσήμων, ενώ πολλοί από αυτούς που λαμβάνουν σύνταξη την λαμβάνουν μειωμένη (ILO, 2014; Gallin, 2001).

4.3.5 Κοινωνικός αποκλεισμός

Η αποστέρηση του ατόμου από θεμελιώδη πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα συνιστά τον πυρήνα της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού (Byrne, 1999; Silver, 1994). Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια έννοια ευρύτερη από την φτώχεια, που καλύπτει όχι μόνο την έλλειψη υλικών μέσων, αλλά την αδυναμία του ατόμου να συμμετέχει αποτελεσματικά στην οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ζωή (Duffy, 1995). Αποτελεί πολυδιάστατο φαινόμενο, αναφερόμενο στην αδυναμία συμμετοχής σε οικονομικές ή κοινωνικές δραστηριότητες, την έλλειψη ή την ανεπάρκεια

⁷ <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2490>

πόρων για την ικανοποίηση βιοτικών αναγκών, την απουσία κοινωνικών σχέσεων. Πέρα, λοιπόν, από την αντικειμενική διάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού, κατά την οποία κάποιος είναι όντως φτωχός, υφίσταται και η υποκειμενική διάσταση κατά την οποία κάποιος νιώθει φτωχός.

Κάποιοι συγγραφείς (Thomas, 1990; Fields, 1990) υποστηρίζουν ότι κατά μέσο όρο οι αποδοχές στην ανεπίσημη οικονομία είναι κατά πολύ χαμηλότερες από ότι στην επίσημη και ότι τα άτομα που εργάζονται αδήλωτα είναι κατά μέσο όρο φτωχότερα από εκείνα που εργάζονται νόμιμα. Οι Beuran και Kalugina (2013) διαπίστωσαν πως η μεγαλύτερη εργασιακή ανασφάλεια, οι χειρότερες συνθήκες εργασίας και η αποστέρηση ποικίλων κοινωνικών οφελών, που προκαλεί η ανασφάλιστη και αδήλωτη απασχόληση, οδηγεί τους εργαζόμενους να βιώνουν το αίσθημα του κοινωνικού αποκλεισμού και της κοινωνικής απομόνωσης. Καταλήγουν, επίσης, στην διαπίστωση πως το γεγονός ότι τα άτομα που εργάζονται αδήλωτα είναι και αισθάνονται φτωχότερα οφείλεται στο ότι οι εργασίες που κάνουν αποσκοπούν στην επιβίωσή τους και δεν τους προσφέρουν οποιαδήποτε άλλη ικανοποίηση.

Ο Tockman (2007) θεωρεί ότι οι ανασφάλιστοι, λόγω της ελλιπούς πρόσβασης σε πόρους, των χαμηλών εισοδημάτων και της ευαλωτότητάς τους, οδηγούνται στον κοινωνικό αποκλεισμό. Η Repič (2010) διερευνώντας την μετανάστευση και την αδήλωτη εργασία στην Ισπανία, καταλήγει σε συναφή συμπεράσματα. Θεωρεί πως οι μετανάστες, αναγκασμένοι να εργαστούν αδήλωτοι και ανασφάλιστοι σε εργασίες που απαιτούν φθηνό και ανειδίκευτο προσωπικό, όπως ο γεωργικός και ο κατασκευαστικός κλάδος, έρχονται αντιμέτωποι με την φτώχεια, την εξαθλίωση, την αδικία, ακόμη και με φυλετικές διακρίσεις, που τους οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση.

4.3.6 Δημιουργία κοινωνικών ανισοτήτων και ανταγωνισμού

Οι εργαζόμενοι με καθεστώς ανασφάλιστης εργασίας, λαμβάνοντας τις αποδοχές τους «μαύρα», δεν είναι υποχρεωμένοι να προβούν σε δήλωση φορολογίας εισοδήματος, όπως όλοι οι υπόλοιποι επίσημα εργαζόμενοι, με αποτέλεσμα να είναι δικαιούχοι κοινωνικών και προνοιακών επιδομάτων και λοιπών παροχών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2007⁸; OECD, 2004). Συνάγεται, λοιπόν, πως η ανασφάλιστη εργασία δημιουργεί κοινωνικές ανισότητες

⁸ <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0628:EL:HTML>

και αδικίες, καθώς αποστερεί από χαμηλόμισθους νόμιμα απασχολούμενους κρίσιμους οικονομικούς πόρους για την βελτίωση της διαβίωσής τους, ενώ σύμφωνα με τον Lemieux και τους συνεργάτες του (1994) οι δικαιούχοι επιδομάτων κοινωνικής πρόνοιας «τείνουν» προς την αδήλωτη εργασία, καθώς προσφέρει πολλαπλά οικονομικά οφέλη.

Η ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία παρέχει ένα αθέμιτο ανταγωνιστικό οικονομικό πλεονέκτημα στις παράνομες επιχειρήσεις έναντι των νόμιμων (Grabiner, 2000), λόγω της μη καταβολής ασφαλιστικών εισφορών και των αντίστοιχων φόρων, με αποτέλεσμα προκειμένου να μπορέσουν να επιβιώσουν και να ανταπεξέλθουν στον άνισο ανταγωνισμό να αναγκάζονται να προσχωρήσουν και αυτές στην παράνομη οικονομία (Evans et al, 2006).

4.3.7 Δημοσιονομική και κοινωνική πολιτική

Η ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία, ως μέρος της άτυπης οικονομίας, μειώνει τα δημόσια έσοδα, καθώς τα εισοδήματα που αποκτούνται μέσω της άσκησής της δεν δηλώνονται στις δημόσιες αρχές, με αποτέλεσμα είτε να μειώνονται οι παρεχόμενες δημόσιες υπηρεσίες είτε να αυξάνονται οι φορολογικές επιβαρύνσεις προκειμένου να επέλθει μια αντιστάθμιση των απολεσθέντων εσόδων. Ως επακόλουθο, οι υψηλότεροι φορολογικοί συντελεστές τροφοδοτούν τις παράνομες δραστηριότητες, ανάμεσα σε αυτές και την αδήλωτη εργασία, σε ένα είδος φαύλου κύκλου που διαιωνίζεται (Schneider & Enste, 2000).

Τα ασφαλιστικά ταμεία οδηγούνται σε τεράστιες απώλειες εσόδων λόγω της εισφοροδιαφυγής και εισφοροκλοπής που προκαλεί η ανασφάλιστη εργασία, με αποτέλεσμα όχι μόνο να μην μπορούν να ανταποκριθούν στον κοινωνικό τους ρόλο, αλλά και να τίθεται το ζήτημα της βιωσιμότητάς τους. Συνακόλουθη είναι η απαξίωση της δημόσιας ασφάλισης στην συνείδηση των συνεπών ασφαλισμένων και επιχειρήσεων και η αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων μέσω ιδιωτικών ασφαλιστικών εταιρειών. Επιπρόσθετα, αμφισβητείται η υποχρέωση της ασφάλισης της μισθωτής εργασίας, καθώς η υποχρεωτικότητα της παραβιάζεται από ένα μεγάλο ποσοστό εργοδοτών και εργαζομένων, με άμεση συνέπεια την παραβίαση των κανόνων της εργατικής νομοθεσίας, που μακροπρόθεσμα οδηγεί σε υπονόμευση και διάβρωση του κράτους δικαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο: ΜΕΘΟΔΟΙ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΜΕΓΕΘΟΥΣ ΤΗΣ ΑΔΗΛΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Μια μεγάλη ποικιλία μεθόδων έχει χρησιμοποιηθεί για την εκτίμηση του μεγέθους και της φύσης της αδήλωτης εργασίας. Σύμφωνα με τον Williams (2006), οι τεχνικές αυτές μέτρησης μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε έμμεσες και άμεσες.

5.1 Έμμεσες Μέθοδοι Μέτρησης

Οι έμμεσες μέθοδοι χρησιμοποιούν μακροοικονομικά μεγέθη για να εκτιμήσουν το μέγεθος της φοροδιαφυγής, της σκιώδους οικονομίας και της ανασφάλιστης – αδήλωτης εργασίας. Η πρώτη έμμεση μέθοδος ξεκινά από την παρατήρηση ότι θα πρέπει να υπάρχει φοροδιαφυγή, αν οι καταναλωτές σε μια δεδομένη οικονομία αγοράζουν περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες, από ότι δυνητικά μπορούν δεδομένου του εισοδήματός τους, όπως αυτό αποτυπώνεται στις δηλώσεις φόρου εισοδήματος. Στο μοντέλο κυκλικής ροής της εθνικής λογιστικής, το μέτρο εισοδήματος θα πρέπει να είναι το ίδιο με το μέτρο των δαπανών του εγχώριου προϊόντος. Αν και τα δύο μέτρα του εγχώριου προϊόντος καταλογίζονται ανεξάρτητα με τέτοιο τρόπο ώστε να μην προκαλούνται προσαρμογές, τότε το κενό ανάμεσα στα μέτρα εισοδήματος μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως έμμεσο μέτρο της φοροδιαφυγής, της σκιώδους οικονομίας και της ανασφάλιστης εργασίας. Αυτή η μέθοδος ονομάζεται μέθοδος της **“εισοδηματικής διαφοράς”** και εφαρμόστηκε ιδιαίτερα σε μελέτες που πραγματοποιήθηκαν για την φοροδιαφυγή στην Ελβετία (Pommerehne & Frey, 1992; Frey, 1997b).

Η δεύτερη έμμεση μέθοδος μέτρησης βασίζεται στις νομισματικές προσεγγίσεις. Η πρώτη από αυτές τις προσεγγίσεις ονομάζεται **“προσέγγιση των συναλλαγών”** και αναπτύχθηκε από τον Feige (1989). Η μέθοδος αυτή έχει ως αφετηρία την γνωστή εξίσωση του Fisher της ποσοτικής θεωρίας του χρήματος. Όσον αφορά το συνολικό ονομαστικό ΑΕΠ στις συνολικές συναλλαγές, το ΑΕΠ της σκιώδους οικονομίας μπορεί να υπολογιστεί αφαιρώντας το επίσημο ΑΕΠ από το συνολικό ονομαστικό ΑΕΠ, χρησιμοποιώντας ένα έτος βάσης στο οποίο ο λόγος των συνολικών συναλλαγών προς τη συνολική ονομαστική αξία του ΑΕΠ ήταν φυσιολογικός, δηλαδή δεν υπήρχε παραοικονομία. Η δεύτερη

νομισματική μέθοδος είναι η προσέγγιση της **“νομισματικής ζήτησης”** (Schneider, 2004a, b). Αυτή η μέθοδος ξεκινά από την υπόθεση ότι οι συναλλαγές στην παραοικονομία καθώς και η αδήλωτη εργασία περιλαμβάνουν πληρωμές σε μετρητά σε μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με τις συναλλαγές στην επίσημη οικονομία. Το μέγεθος της παραοικονομίας συνάγεται από την προσομοίωση της συναλλαγματικής ζήτησης με και χωρίς φορολογικές μεταβλητές.

Η τρίτη έμμεση μέθοδος είναι η **“μέθοδος κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας”** (Schneider & Enste, 2000, 2002). Υποθέτοντας ότι η ηλεκτρική ενέργεια χρησιμεύει ως ένας καλός φυσικός δείκτης της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας και ότι η εκτίμηση της ελαστικότητας της ηλεκτρικής ενέργειας προς το ΑΕΠ είναι κοντά στο ένα, μπορεί να υπολογιστεί πόσο μεγάλο είναι το πραγματικό συνολικό ΑΕγχΠ μιας χώρας. Η διαφορά από το επίσημο ΑΕΠ παρέχει μια εκτίμηση της σκιώδους οικονομίας. Οι Schneider και Enste (2000, 2002) περιγράφουν, επίσης, μια πιο εξελιγμένη οικονομετρική μέθοδος που αναπτύχθηκε από τον Lacko (1998), η οποία χρησιμοποιεί την κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας από τα νοικοκυριά.

Η τέταρτη έμμεση μέθοδος, τέλος, είναι η προσέγγιση της **“κρυφής μεταβλητής”** και παρουσιάστηκε από τους Frey και Weck-Hannemann (1984). Τρεις ή τέσσερις μακροοικονομικοί δείκτες, συνήθως το ποσοστό συμμετοχής, η αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ, η συναλλαγματική ζήτηση και οι ώρες εργασίας χρησιμοποιούνται ως δείκτες μεταβολής της παραοικονομίας και συνδέονται με επεξηγηματικές μεταβλητές, όπως είναι οι διαφορετικοί φορολογικοί συντελεστές ή η κανονιστική επιβράδυνση. Στην πραγματικότητα, αυτή η προσέγγιση είναι μια σύνθεση διαφορετικών στοιχείων των άλλων προσεγγίσεων, διότι συνδυάζει την προσέγγιση της ζήτησης συναλλάγματος, της εισοδηματικής προσέγγισης και της προσέγγισης της απασχόλησης.

Σύμφωνα με την Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (2013: 18) *«οι οικονομετρικές αυτές μέθοδοι και τα στατιστικά μοντέλα χρησιμοποιούν εργαλεία για να υπολογίσουν την αδήλωτη οικονομία ως μία “μη αντιληπτή” μεταβλητή επηρεαζόμενη από ορισμένες αιτίες (καθοριστικοί παράγοντες) και επηρεάζουσα άλλες μεταβλητές»*. Τα στατιστικά μοντέλα MIMIC (Μοντέλο Πολλαπλών Αιτιών Πολλαπλών Δεικτών) ή DYMIMIC (Δυναμικό Μοντέλο Πολλαπλών Αιτιών Πολλαπλών Δεικτών), που χρησιμοποιούν οι έμμεσες μέθοδοι, λαμβάνουν υπόψη την πολλαπλή αιτιολογία που καθορίζει την εμφάνιση και επέκταση της παραοικονομίας, και τις πολλαπλές επιπτώσεις της στο χρόνο.

5.2 Άμεσες Μέθοδοι Μέτρησης

Οι άμεσες μέθοδοι χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες. Στην πρώτη, η ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία μετράται χρησιμοποιώντας έρευνες, στις οποίες οι συμμετέχοντες ερωτώνται ευθέως αν έχουν εργαστεί ανασφάλιστοι ή αν έχουν εκτελέσει κάποια αδήλωτη εργασία, και πληρώθηκαν για αυτήν σε είδος ή σε χρήμα. Αυτή η μέθοδος εφαρμόστηκε για πρώτη φορά από τους Pedersen (2003) και Feld και Larsen (2005) σε έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στην Γερμανία. Σύμφωνα με τους Schneider και Enste (2000), αυτή η μέθοδος είναι, ωστόσο, πιο δημοφιλής στις Σκανδιναβικές Χώρες. Τύποι ερωτηματολογίων, όπως η Απογραφή και η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (LFS) που διεξάγονται στις περισσότερες χώρες του κόσμου, αποτελούν σημαντικές άμεσες μεθόδους μέτρησης. Σύμφωνα με την ΔΟΕ (ILO, 2005) η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (LFS) είναι το πιο κατάλληλο και "έξυπνο" εργαλείο στον κόσμο για να αποτυπωθεί ο ορισμός της αδήλωτης απασχόλησης και για να ληφθούν δεδομένα για το μέγεθος και την έκταση της ανασφάλιστης εργασίας.

Η δεύτερη άμεση μέθοδος βασίζεται στον πραγματικό φορολογικό έλεγχο (Engel & Hines, 1999) και εφαρμόστηκε αρχικά από την Υπηρεσία Εσωτερικών Εσόδων των Η.Π.Α. Χρησιμοποιώντας ένα τυχαίο δείγμα ατομικού εισοδήματος φορολογούμενων πολιτών, η Υπηρεσία Εσωτερικών Εσόδων μετρήσε την καθαρή υποτίμηση του εισοδήματος, την υπερεκτίμηση των εκπτώσεων και των απαλλαγών κ.α., και αξιοποίησε τα αποτελέσματα προκειμένου να υπολογίσει την φοροδιαφυγή σε ολόκληρο τον πληθυσμό.

Η τρίτη άμεση μέθοδος στοχεύει στην μέτρηση της φορολογικής ηθικής αντί της φοροδιαφυγής. Η εφαρμογή αυτής της μεθόδου βασίζεται στην αξιολόγηση της φοροδιαφυγής μέσω μιας κανονικής κλίμακας από το 1 ως το 10, με την υψηλότερη τιμή στην κλίμακα να αντιπροσωπεύει την μεγαλύτερη αποδοχή της φοροδιαφυγής.

5.3 Σύγκριση των Μεθόδων Μέτρησης

Ωστόσο, όλες οι μέθοδοι που προαναφέρθηκαν έχουν μειονεκτήματα και ελαττώματα. Βασιζόμενες συνήθως σε έρευνα μέσω ερωτηματολογίου, οι άμεσες μέθοδοι διερευνούν τις μη δηλωμένες και ασφαλισμένες δραστηριότητες από μικροοικονομική άποψη. Οι έρευνες αυτές ενδείκνυνται εάν η μικροανάλυση των παραγόντων που καθορίζουν την απόφαση για συμμόρφωση ή μη αποτελούν το επίκεντρο της έρευνας, καθώς μπορούν να δώσουν μια λεπτομερή εικόνα των χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων. Ωστόσο, η μέθοδος αυτή είναι ευαίσθητη στην διατύπωση των ερωτήσεων και δεν μπορεί να προσδιορίσει με ακρίβεια το συνολικό αριθμό των ατόμων που εργάζονται ανασφάλιστοι και αδήλωτοι, καθώς πολλοί από τους συμμετέχοντες στην έρευνα δεν λένε την αλήθεια ή ακόμη αρνούνται και να συμμετάσχουν λόγω της παράνομης φύσης αυτών των δραστηριοτήτων.

Ακόμη και κατά την διεξαγωγή προσωπικών συνεντεύξεων, ένας συμμετέχων μπορεί να ψεύδεται ή να μην λέει όλη την αλήθεια. Τα κίνητρα των συμμετεχόντων να απαντήσουν ειλικρινά στα ερευνητικά ερωτήματα αυξάνονται όταν ο ερευνητής διασφαλίσει την εμπιστευτικότητα των πληροφοριών. Το πλεονέκτημα αυτής της άμεσης μεθόδου έρευνας έγκειται στις επιπρόσθετες πληροφορίες και τις λεπτομέρειες, που μπορούν να ληφθούν από τους συμμετέχοντες, με αποτέλεσμα να μπορεί να συναχθεί μια διεξοδική ανάλυση και να ληφθεί μια ολοκληρωμένη εικόνα της ανασφάλιστης - αδήλωτης εργασίας και της συνακόλουθης εισφοροδιαφυγής και φοροδιαφυγής. Παρόλα αυτά, όμως, θεωρείται ότι παρέχουν χαμηλές εκτιμήσεις για το πραγματικό μέγεθος της αδήλωτης εργασίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014β), αποκαλύπτουν ωστόσο σημαντικές πληροφορίες για την δομή, τον χαρακτήρα, την φύση της ανάπτυξης της ανασφάλιστης εργασίας και τα κίνητρα των συμμετεχόντων.

Η μέθοδος φορολογικού ελέγχου έχει, επίσης, τα μειονεκτήματά της. Τα στοιχεία φορολογικής συμμόρφωσης λαμβάνονται από ένα περιορισμένο δείγμα του πληθυσμού καθώς η επιλογή προς έλεγχο προκύπτει από καθορισμένες ιδιότητες των φορολογικών δηλώσεων. Επιπλέον, οι φορολογούμενοι που έχει αποδειχτεί ότι φοροδιαφεύγουν αποτελούν μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό, καθώς οι φορολογικές αρχές είναι εξαιρετικά απίθανο να καταφέρουν να εντοπίσουν όλους τους φοροφυγάδες.

Παράλληλα και οι έμμεσες μέθοδοι έχουν τις ατέλειές τους. Πιο αναλυτικά, η μέθοδος του εισοδηματικού χάσματος μπορεί να καταγράψει μόνο στατιστικά σφάλματα, οι νομισματικές μέθοδοι μπορεί να υπερεκτιμήσουν τον ορθολογισμό της χρηματαγοράς, ενώ η προσέγγιση της ηλεκτρικής ενέργειας εξαρτάται πολύ από την υπόθεση ότι η παραοικονομία περιλαμβάνει τη χρήση ηλεκτρικής ενέργειας.

Με βάση τις συγκρίσεις διαφόρων οικονομικών μεγεθών, οι έμμεσες μέθοδοι αποσκοπούν στην εκτίμηση της απόλυτης ή σχετικής αξίας των αδήλων δραστηριοτήτων σε ολόκληρη την οικονομία. Το κύριο πλεονέκτημα αυτής της προσέγγισης είναι η δυνατότητα ανάλυσης διαχρονικών μεταβολών στον επιπολασμό των αδήλων δραστηριοτήτων, κάτι που συνήθως δεν συμβαίνει με τις δαπανηρές και χρονοβόρες έρευνες ερωτηματολογίων. Επιπλέον, οι έμμεσες μέθοδοι μπορούν να παρακάμψουν όλες τις δυσκολίες που προκύπτουν όταν οι συμμετέχοντες σε μια έρευνα ρωτώνται ευθέως για την φορολογική τους συμπεριφορά ή την αδήλωτη εργασία τους.

Παρόλα αυτά, λόγω των διαφορετικών ορισμών του φαινομένου της αδήλωτης εργασίας και των διαφορετικών υποθέσεων που χρησιμοποιούνται στις αναλύσεις, καθώς και λόγω των περιορισμών στη διαθεσιμότητα δεδομένων και προβλημάτων με την ακρίβεια των υφιστάμενων δεδομένων, διάφορες έμμεσες μέθοδοι που εφαρμόζονται στην ίδια περιοχή ή χώρα μπορούν να αποδώσουν αρκετά ανόμοιες ή και αντιφατικές εκτιμήσεις. Θα μπορούσε, σε γενικές γραμμές, να υποστηριχθεί ότι οι μακροοικονομικές έμμεσες μέθοδοι προβλέπουν σε μεγαλύτερα ποσοστά την αδήλωτη εργασία, την παραοικονομία και την εισφοροδιαφυγή.

Αξιολογώντας τις μεθόδους μέτρησης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2007α: 4) αναφέρει: «*Η αδήλωτη εργασία μπορεί να μετριέται τόσο άμεσα όσο και έμμεσα. Οι έμμεσες μέθοδοι βασίζονται στη σύγκριση μακροοικονομικών μεγεθών (όπως εθνικοί λογαριασμοί, κατανάλωση ηλεκτρισμού, συναλλαγές σε μετρητά). Οι έμμεσες (ιδίως νομισματικές) μέθοδοι συχνά υπερτιμούν το επίπεδο αδήλωτης εργασίας και δίνουν λίγα στοιχεία για τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά της. Οι άμεσες μέθοδοι, αντιθέτως, βασίζονται σε στατιστικές έρευνες και έχουν πλεονεκτήματα ως προς τη συγκρισιμότητα και τη λεπτομέρεια, αλλά συνήθως υποτιμούν την έκταση της αδήλωτης εργασίας».*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο: ΤΟ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΣΦΑΛΙΣΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

6.1 Ελεγκτικοί Μηχανισμοί

Στην Ελλάδα οι κύριοι οργανισμοί για τον έλεγχο και την καταπολέμηση της ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας, έχοντας ως αρμοδιότητα το αντίστοιχο τμήμα της αδήλωτης οικονομίας είναι:

6.1.1 το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης για τις παραβιάσεις της εργατικής νομοθεσίας

Πιο αναλυτικά, το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης αποτελεί τον κατεξοχήν ελεγκτικό μηχανισμό για τον έλεγχο της τήρησης εργατικής νομοθεσίας, διαδραματίζοντας εξέχοντα ρόλο στην αντιμετώπιση και καταπολέμηση της ανασφάλιστης εργασίας. Στην ευθύνη του Υπουργείου έγκειται ο έλεγχος και ο καθορισμός των πολιτικών απασχόλησης, των συνθηκών εργασίας και της κοινωνικής ασφάλισης, καθώς και ο συντονισμός του συστήματος απασχόλησης, που περιλαμβάνει το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (Σ.ΕΠ.Ε) και τον Οργανισμό Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ).

Σύμφωνα με το Άρθρο 2 του Ν. 3996/2011: *«Έργο του ΣΕΠΕ είναι η επίβλεψη και ο έλεγχος της εφαρμογής των διατάξεων της εργατικής νομοθεσίας, η έρευνα της ασφαλιστικής κάλυψης και παράνομης απασχόλησης των εργαζομένων, η συμφιλίωση και επίλυση των εργατικών διαφορών, καθώς και η παροχή πληροφοριών σε εργαζόμενους και εργοδότες σχετικά με τα πλέον αποτελεσματικά μέσα για την τήρηση των κείμενων διατάξεων»*. Το Σ.ΕΠ.Ε, σύμφωνα με τον Ν. 3639/1998 είναι αρμόδιο για την παρακολούθηση της εφαρμογής της εργατικής Νομοθεσίας, τη διερεύνηση συμβάντων παράνομης εργασίας και ανασφάλιστης εργασίας, και την παροχή πληροφοριών και προτάσεων σχετικά με την αποτελεσματική εφαρμογή της εργατικής νομοθεσίας.

Ο Ο.Α.Ε.Δ. στηρίζεται σε τρεις πυλώνες λειτουργίας: α. την προώθηση της απασχόλησης, β. την ασφάλιση της ανεργίας και την κοινωνική προστασία της μητρότητας και της

οικογένειας, και γ. την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. Ουσιαστικά, αποτελεί τη δημόσια αρχή και κεντρική δομή διαχείρισης τόσο των ενεργητικών πολιτικών αγοράς εργασίας για την ανάσχεση της ανεργίας, για την προώθηση της απασχόλησης και την επαγγελματική κατάρτιση ανέργων και εργαζομένων, όσο και των παθητικών πολιτικών που αφορούν σε μέτρα ασφάλισης της ανεργίας και άλλων επιδομάτων και παροχών κοινωνικής προστασίας. Ο ΟΑΕΔ είναι υπεύθυνος για την τήρηση του μητρώου ανέργων στην Ελλάδα από κοινού με το ΣΕΠΕ και το ΙΚΑ μέσω του συστήματος ΕΡΓΑΝΗ, παρακολουθώντας παράλληλα και τις ροές απασχόλησης.

6.1.2 ο Ενιαίος Φορέας Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦΚΑ), για τις απάτες στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης,

Ο νόμος 4387/2016 δημιούργησε ένα νέο νομικό όργανο δημοσίου δικαίου, δηλαδή τον Ενιαίο Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (Ε.Φ.Κ.Α.)⁹, στον οποίο εντάσσονται αυτοδίκαια τα υπάρχοντα ταμεία κοινωνικής ασφάλισης για την κύρια ασφάλιση, δηλαδή ΙΚΑ (εργαζόμενοι), ΕΤΑΑ (μηχανικοί, γιατροί, δικηγόροι) ΟΑΕΕ (αυτοαπασχολούμενοι), ΟΓΑ (εργαζόμενοι στον τομέα της γεωργίας), ΝΑΤ (ναυτικοί), ΤΑΥΤΕΚΩ (δημόσιοι υπάλληλοι οργανισμών κοινωνικής πρόνοιας) και ΕΤΑΤ (τραπεζικοί υπάλληλοι). Ο ΕΦΚΑ είναι νομική οντότητα υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

Τα Τμήματα Μισθωτών του ΕΦΚΑ (πρώην ΙΚΑ) διεξάγουν ελέγχους, με τον ίδιο τρόπο όπως το ΣΕΠΕ, αν και με διαφορετική εστίαση. Οι επιθεωρήσεις του ΕΦΚΑ αποσκοπούν στον έλεγχο της τήρησης της νομοθεσίας της κοινωνικής ασφάλισης και των διατάξεων της ασφαλιστικής νομοθεσίας. Οι έλεγχοι διενεργούνται από υπαλλήλους του τμήματος Εσόδων των τοπικών υποκαταστημάτων του ΕΦΚΑ, που υπάγονται στις εντολές της Διεύθυνσης Σχεδιασμού και Συντονισμού Ελέγχων της Γενικής Διεύθυνσης Εισφορών και Ελέγχων του ΕΦΚΑ, που είναι αρμόδια για τον σχεδιασμό επιχειρησιακών προγραμμάτων και πλαισίων δράσης για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της εισφοροδιαφυγής.

Με το Νόμο 4387/2016 και την έναρξη λειτουργίας του ΕΦΚΑ, συστήνονται τα Περιφερειακά Ελεγκτικά Κέντρα Ασφάλισης (Π.Ε.Κ.Α.) σε έντεκα μεγάλες πόλεις της χώρας, αντικαθιστώντας την Ειδική Υπηρεσία Ελέγχου Ασφάλισης (Ε.Υ.Π.Ε.Α). Τα

⁹ <https://www.efka.gov.gr/en/node/84>

Π.Ε.Κ.Α.¹⁰ επιδιώκουν την ενίσχυση των διαδικασιών ελέγχου και στοχεύουν αφενός στην καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής, της αδήλωτης και υποδηλωμένης εργασίας και αφετέρου στη συμμόρφωση των εργοδοτών και των εργαζομένων με τις διατάξεις της ασφαλιστικής νομοθεσίας, καθώς μέσω της λειτουργίας τους ενισχύεται η διαδικασία βεβαίωσης εισφορών, ενώ μέσω της αύξησης και εντατικοποίησης των επιτόπιων ελέγχων, δίνεται η δυνατότητα στους ελεγκτές τους να διενεργούν αποκλειστικά ολοκληρωμένους τακτικούς ελέγχους ασφάλισης ώστε να καταπολεμηθεί η υποδηλωμένη εργασία και εξασφαλίζεται η συμμόρφωση των εργοδοτών και των εργαζομένων μέσω των διαρκών επανελέγχων για την εφαρμογή της ασφαλιστικής νομοθεσίας ως προς τους όρους απασχόλησης.

6.1.3 το Υπουργείο Οικονομικών για τη φορολογική μη συμμόρφωση

Το Υπουργείο Οικονομικών είναι αρμόδιο για την πτυχή της αδήλωτης οικονομίας που σχετίζεται με τη μη συμμόρφωση με τη φορολογία. Ειδικότερα, το Σώμα Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος έχει την ευθύνη της διερεύνησης των περιστατικών μη συμμόρφωσης με την υποχρεωτική φορολόγηση, ενώ με τροπολογία που συμπεριλήφθηκε σε νομοσχέδιο του υπουργείου Οικονομικών, επήλθε τροποποίηση στα άρθρα 14 και 15 του Ν.4144/2013 και ανατέθηκαν στο ΣΔΟΕ αρμοδιότητες ελέγχου της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας προκειμένου να ενισχυθεί και να διευκολυνθεί το έργο των αρμόδιων υπηρεσιών του ΕΦΚΑ και του ΣΕΠΕ.

Τα τελευταία χρόνια, τέθηκαν σε εφαρμογή ορισμένα μέτρα για τη βελτίωση των υπηρεσιών που ασχολούνται με την παρακολούθηση της παράνομης απασχόλησης (ΕΦΚΑ, ΣΕΠΕ, ΣΔΟΕ) και την αύξηση της συνεργασίας μεταξύ τους. Η Υπουργική Απόφαση (Δ.Σ. 11321/11115/802/2.6.2014 - ΦΕΚ 1851/Β'/12.6.2014) προβλέπει τον συντονισμό των ελέγχων μέσω της συνεργασίας του ΕΦΚΑ και του ΣΕΠΕ. Οι έλεγχοι σε επιχειρήσεις διενεργούνται από μεικτά κλιμάκια, που αποτελούνται από τους υπαλλήλους του ΕΦΚΑ, των ΠΕΚΑ και του ΣΕΠΕ, οι οποίοι εργάζονται βάσει κοινού ορισμού της ανασφάλιστης εργασίας και επιβάλλουν τα ίδια πρόστιμα.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα άρθρο 14 του Ν. 4144/2013, η Οικονομική Αστυνομία έχει καταστεί εκ παραλλήλου αρμόδια για την διενέργεια των ελέγχων, που προβλέπονται και

¹⁰ <https://www.efka.gov.gr/en/node/125>

διενεργούνται από τα ελεγκτικά όργανα του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Πρόνοιας (Σ.ΕΠ.Ε. και ΕΦΚΑ), ιδίως σε περιπτώσεις ιδιαίτερης βαρύτητας και ενδιαφέροντος. Η διάταξη αυτή ενισχύει σημαντικά την αποτελεσματικότητα των δράσεων των ελεγκτικών μηχανισμών για την αντιμετώπιση του συνόλου των μορφών παραβατικότητας στην αγορά εργασίας (αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία, παράνομη λήψη επιδόματος ανεργίας, παράνομη εργασία, κ.λπ.). Τέλος, σε εξέλιξη βρίσκεται πιλοτικό πρόγραμμα αντιμετώπισης της αδήλωτης εργασίας, όπου για πρώτη φορά μεικτά κλιμάκια τεσσάρων ελεγκτικών μηχανισμών, ΣΕΠΕ, ΕΦΚΑ, Οικονομική Αστυνομία και ΣΔΟΕ, συνεργάζονται τόσο σε επίπεδο επιτόπιων ελέγχων όσο και σε επίπεδο ανταλλαγής και διασταύρωσης δεδομένων και πληροφοριών.

6.2 Νομοθετικό Πλαίσιο

Όσον αφορά το νομοθετικό πλαίσιο που έχει θεσπισθεί με σκοπό την πάταξη της αδήλωτης εργασίας ο Ν. 3996/2011 (ΦΕΚ 170/Α/5-8-2011) «*Αναμόρφωση του Σώματος Επιθεωρητών Εργασίας, ρυθμίσεις θεμάτων Κοινωνικής Ασφάλισης και άλλες διατάξεις*» στο άρθρο 2 «*Έργο και αρμοδιότητες-Ελεγκτική και υποστηρικτική δράση*» προβλέπει πως μία από τις βασικές αρμοδιότητες του ΣΕΠΕ είναι να «*επιβλέπει την τήρηση και εφαρμογή των διατάξεων της ασφαλιστικής νομοθεσίας της σχετικής με την ασφαλιστική κάλυψη των εργαζομένων, την αδήλωτη εργασία και την παράνομη απασχόληση*». Στο άρθρο 25 περιλαμβάνονται διατάξεις για τον έλεγχο τήρησης της ασφαλιστικής νομοθεσίας και την αποτροπή της αδήλωτης εργασίας από τους Επιθεωρητές Εργασίας, δίνοντάς τους την αρμοδιότητα να ελέγχουν την καταχώριση των προσλαμβανόμενων μισθωτών στο Ειδικό Βιβλίο Καταχώρισης Νεοπρολαμβανόμενου Προσωπικού του άρθρου 26 παρ. 9 περίπτωση στ' υποπερίπτωση αα' του Α.Ν. 1846/1951 (Α' 179).

Σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση 27397/122/19.8.2013 (ΦΕΚ 2062/Β'/23-08-2013) «*Επιβολή διοικητικών κυρώσεων για τις ευθέως αποδεικνυόμενες παραβάσεις της εργατικής νομοθεσίας, κατά δέσμια αρμοδιότητα του Επιθεωρητή Εργασίας και τις συνακόλουθες διατάξεις του άρθρου 20 του Ν.4255/2014 (Φ.Ε.Κ. 89/11-04-2014 τ. Α') και υπ' αριθμ. Φ.11321/11115/802/02-06-2014 (Φ.Ε.Κ. 1551/12-06-2014 τ. Β) απόφασης του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλειας και Αλληλεγγύης εντάσσεται στις*

αρμοδιότητες των ελεγκτικών οργάνων των Υποκαταστημάτων ΙΚΑ – ΕΤΑΜ και της Ε.Υ.Π.Ε.Α. ο έλεγχος υποβολής και ορθής τήρησης ή μη, των εντύπων Ε3 (Αναγγελία Πρόσληψης) και Ε4 (Πίνακας Προσωπικού) του Πληροφοριακού Συστήματος «ΕΡΓΑΝΗ» του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας. Επίσης, ανατίθεται ο έλεγχος της ορθής υπαγωγής στην ασφάλιση του ΙΚΑ – ΕΤΑΜ και της τήρησης της ασφαλιστικής νομοθεσίας.

Οι Ελεγκτές της Ε.Υ.Π.Ε.Α., οι αρμόδιοι υπάλληλοι του Ιδρύματος και οι Επιθεωρητές Εργασίας, που κατά τον επιτόπιο έλεγχο, διαπιστώνουν τη μη αναγραφή εργαζομένου στον ισχύοντα πίνακα προσωπικού που τηρείται από τον εργοδότη, επιβάλλουν διοικητική κύρωση (πρόστιμο), κατά δέσμια αρμοδιότητα, χωρίς προηγούμενη πρόσκληση του εργοδότη για παροχή εξηγήσεων. Επιπλέον, ελέγχουν την τήρηση από αυτόν του Πίνακα Προσωπικού και επιβάλλουν αμελλητί, διοικητική κύρωση (αυτοτελές πρόστιμο), στην περίπτωση μη τήρησης του Πίνακα. Ως επιβαλλόμενο πρόστιμο για αδήλωτο εργαζόμενο – υπάλληλο καθορίζεται ο κατώτατος νομοθετημένος μισθός, μη προσαυξημένος για κάθε τριετία προϋπηρεσίας, επί (18) δεκαοχτώ μήνες εργασίας, ενώ για κάθε αδήλωτο εργαζόμενο – εργατοτεχνίτη καθορίζεται το κατώτατο νόμιμο νομοθετημένο ημερομίσθιο, μη προσαυξημένο για κάθε τριετία προϋπηρεσίας επί τετρακόσιες τρεις (403) ημέρες εργασίας, ανάλογα με την ηλικιακή διάκριση που θεσπίζει η υποπαράγραφος Ι.Α. 11 του άρθρου 1 του Ν. 4093/2012».

Πρόκειται για την αυστηροποίηση των προστίμων για την αδήλωτη εργασία, σε υψηλά επίπεδα και συγκεκριμένα στο 18πλάσιο του κατώτατου μισθού δηλαδή 10.550 ευρώ ανά αδήλωτο εργαζόμενο. Οι υψηλές αυτές κυρώσεις επιβάλλονται άμεσα, καθώς η αδήλωτη εργασία αντιμετωπίζεται πλέον, και με την υποστήριξη των πληροφοριακών συστημάτων του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Αλληλεγγύης, ως ευθέως αποδεικνυόμενη παράβαση.

Τέλος, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 5-8 του Ν. 4554/2018 και της υπ' αριθ. 43614/996/9.8.2018 Υπουργικής Απόφασης, θεσπίζεται νέο πλαίσιο αντιμετώπισης της αδήλωτης εργασίας, καθορίζεται η διαδικασία επιβολής των διοικητικών κυρώσεων και επαναπροσδιορίζεται το ύψος των επιβαλλόμενων προστίμων. Μέσω του κοινοποιούμενου νόμου καθιερώνονται νέα δεδομένα στην αντιμετώπιση τόσο της αδήλωτης όσο και της υποδηλωμένης εργασίας, ενώ εντατικοποιείται η προσπάθεια της οικιοθελούς συμμόρφωσης των εργοδοτών. Στο πλαίσιο αυτό, στοχοποιούνται οι κατ' εξακολούθηση

παραβάτες εργοδότες, για τους οποίους προβλέπεται η κλιμακωτή αύξηση του ποσού του προστίμου, ανάλογα με τη συχνότητα υποτροπής τους.

Στο άρθρο 5 «Διοικητικές κυρώσεις για αδήλωτη εργασία» αναφέρεται χαρακτηριστικά: *«η αδήλωτη εργασία παραβιάζει βασικά δικαιώματα των εργαζομένων, συνιστά επιβραδυντικό και στρεβλωτικό παράγοντα της οικονομίας, νοθεύει τον υγιή ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων, μειώνει τα δημόσια έσοδα και αποδυναμώνει το ασφαλιστικό σύστημα, υπονομεύοντας την ικανότητά του να ανταποκριθεί στην κοινωνική του αποστολή. Υπηρετώντας την κεντρική προτεραιότητα για την καταπολέμηση της παραβατικότητας στους χώρους δουλειάς, με τις προτεινόμενες διατάξεις ισχυροποιείται το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο, ώστε να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικότερα το φαινόμενο της αδήλωτης εργασίας. Η αντιμετώπιση της αδήλωτης εργασίας απαιτεί μια ολιστική προσέγγιση που ανταποκρίνεται στο σύνολο των αιτιών και των εκφάνσεων του φαινομένου. Για το λόγο αυτό, η αλλαγή της αρχιτεκτονικής του προστίμου έχει ως στόχο την ενδυνάμωση της θέσης του αδήλωτου εργαζόμενου και την απόδοση δικαιοσύνης, την σύνδεση της κύρωσης με τη δυνατότητα συμμόρφωσης του εργοδότη και την συστηματοποίηση του πλαισίου των επιβαλλόμενων κυρώσεων».*

Με τις προτεινόμενες διατάξεις προβλέπονται υψηλές διοικητικές κυρώσεις, επιβαλλόμενες κατά δέσμια αρμοδιότητα των Επιθεωρητών Εργασίας του ΣΕΠΕ ή των αρμόδιων υπαλλήλων του ΕΦΚΑ, με σκοπό την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας. Το πρόστιμο για την αδήλωτη εργασία ανέρχεται στο ποσό των δέκα χιλιάδων πεντακοσίων (10.500) ευρώ και οι κυρώσεις αυτές επιβάλλονται άμεσα. Με την προτεινόμενη διάταξη συστηματοποιούνται οι κυρώσεις λαμβάνοντας υπόψη την συμπεριφορά του εργοδότη εντός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος, προκειμένου να αντιμετωπίζεται το φαινόμενο της υποτροπής και να δημιουργηθούν ισχυρά αντικίνητρα που θα οδηγήσουν στην συμμόρφωση του παραβατικού εργοδότη. Προβλέπεται, δηλαδή, η προσαύξηση του προστίμου σε περιπτώσεις υποτροπής.

Περαιτέρω, η πλήρης προστασία του εργαζόμενου συντελείται, όταν ο τελευταίος καλύπτεται και ασφαλιστικά για την εργασία που προσέφερε. Κατά τεκμήριο θεωρείται ότι η εργασιακή σχέση διήρκεσε τρεις μήνες για ασφάλιση του εργαζόμενου και αποδίδονται οι αντίστοιχες ασφαλιστικές εισφορές. Η απόδοση δικαιοσύνης και η αποκατάσταση των δικαιωμάτων των αδήλωτων εργαζομένων, το δημόσιο συμφέρον και η βιωσιμότητα των ασφαλιστικών φορέων, αλλά και η εμπέδωση ασφαλιστικής

συνείδησης εξυπηρετούνται με αυτήν την πρόβλεψη. Ουσιαστικά, προωθείται το καθεστώς της πλήρους απασχόλησης των εργαζομένων, καθώς παρέχεται στους εργοδότες το δικαίωμα της έκπτωσης του προστίμου, εφόσον προβούν στην πρόσληψη του απασχολούμενου που εντοπίστηκε ως αδήλωτος, με σύμβαση εξαρτημένης εργασίας πλήρους απασχόλησης.

Στα πλαίσια επίτευξης της προώθησης και της προστασίας των εργασιακών και ασφαλιστικών δικαιωμάτων των εργαζομένων, όπως αναφέρθηκαν παραπάνω, θεσμοθετούνται επιπλέον διαδικασίες συνέργειας, καθώς και διάλογοι επικοινωνίας μεταξύ των ελεγκτικών μηχανισμών αρμοδιότητας Υπουργείου Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Ε.Φ.Κ.Α. και Σ.ΕΠ.Ε.), εφόσον μέσω του νέου νόμου αναδεικνύεται η έμφαση στην επίλυση των ζητημάτων της ανασφάλιστης και υποδηλωμένης εργασίας. Τα θεσπιζόμενα μέτρα, στοχεύουν ουσιαστικά στην αντιμετώπιση του φαινομένου της ανασφάλιστης εργασίας, η οποία στερεί από το σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης σημαντικούς πόρους, αλλά και τους εργαζόμενους από το κοινωνικό δικαίωμα της ασφαλιστικής προστασίας

6.3 Μέτρα για την καταπολέμηση της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας

«Ποτέ άλλοτε στην Ιστορία της χώρας δεν είχαν ληφθεί τόσα πολλά μέτρα για την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα και ποτέ άλλοτε το μέγεθος αυτής δεν βρίσκονταν στα σημερινά δυσθεώρητα ύψη, με τάσεις μάλιστα αυξητικές». Με αυτή τη φράση ξεκινάει η μελέτη για την Αδήλωτη Εργασία στην Ελλάδα του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ (2015: 7), στην οποία ο Καψάλης παρουσιάζει και αξιολογεί τα «καινοτόμα» μέτρα καταπολέμησης της ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας που εφαρμόστηκαν κατά την χρονική περίοδο 2010 ως 2014, τα οποία αναλυτικά είναι:

6.3.1 Εργόσημο

Με τον Ν.3863/2010 εισάγεται για πρώτη φορά στην ελληνική νομοθεσία η θέσπιση του εργόσημου, μεταρρυθμίζοντας δραστικά το σύστημα της κοινωνικής ασφάλισης στην

Ελλάδα. Πρόκειται για μια μέθοδο πληρωμής και παρακράτησης ασφαλιστικών εισφορών σε κατηγορίες εργαζομένων με μη σταθερή ή με περιστασιακή απασχόληση σε έναν ή περισσότερους εργοδότες, οι οποίοι παρέχουν τη μισθωτή εργασία ή τις υπηρεσίες τους, χωρίς όμως να έχουν συνάψει σύμβαση εξαρτημένης εργασίας (π.χ. το κατ' οίκον απασχολούμενο προσωπικό, το προσωπικό που παρέχει υπηρεσίες καθαρισμού και κηπουρικής, οι απασχολούμενοι ως εργάτες γης, οι διανομείς διαφημιστικών εντύπων κ.ά.). Το εργόσημο θεσμοθετήθηκε προκειμένου να αποτελέσει έναν τρόπο ασφάλισης για «εργασίες που κινούνται στα όρια μεταξύ τυπικής και άτυπης οικονομίας» (Καψάλης, 2015: 11), εστιάζει σε συγκεκριμένες κατηγορίες εργαζομένων, τους κατ' οίκον απασχολούμενους, και αποσκοπεί στην καταπολέμηση της ανασφάλιστης εργασίας και της εισφοροδιαφυγής.

6.3.2 Επιβολή προστίμων στην περίπτωση αδήλωτης εργασίας

Κατ' εξουσιοδότηση του Ν.4144/2013, και σύμφωνα με την απόφαση με αριθ. 27397/122/19-8-2013 του Υπουργού Εργασίας, θεσμοθετούνται αυστηρά πρόστιμα, που φτάνουν μέχρι το ποσό των 10.550 ευρώ, σε περιπτώσεις διαπίστωσης αδήλωτου εργαζόμενου. Ως συνέπεια της ιδιαίτερης αυστηρότητας του προστίμου γίνεται εμφανές το φαινόμενο της ελάχιστης τυπικής νομιμότητας για την αποφυγή της επιβολής του προστίμου, με την ταυτόχρονη εξάπλωση άλλων μορφών αδήλωτης εργασίας, στις οποίες αποκρύπτεται ο πραγματικός ημερήσιος ή εβδομαδιαίος πραγματικός χρόνος εργασίας. Οι εργοδότες καταφεύγουν δηλαδή, σε πλασματική εικονική ή σε ελάχιστη ασφάλιση των εργαζομένων προκειμένου να αποφύγουν το εξοντωτικό οικονομικά πρόστιμο και να τιμωρηθούν με ηπιότερα πρόστιμα, τα οποία προβλέπονται για άλλες παραβάσεις της ασφαλιστικής και εργατικής νομοθεσίας (ωράριο εργασίας, επαγγελματική ειδικότητα, παράνομη υπερωρία) (Kikilias, Karatzoyannis & Kapsalis, 2008).

6.3.3 Πληροφοριακό Σύστημα «Εργάνη» και παρακολούθηση των ποσοστών ανεργίας

Την 1η Μαρτίου 2013 με τον Ν. 4152/2013, ξεκινά την λειτουργία του το Πληροφοριακό Σύστημα «ΕΡΓΑΝΗ», αποτελώντας αφενός ένα εργαλείο συλλογής στατιστικών δεδομένων και παράλληλα, έναν μηχανισμό για την ποιοτική αναβάθμιση των πολιτικών του Υπουργείου Εργασίας, μετρώντας αφετέρου σε πραγματικό χρόνο τις ροές

απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας και αποτυπώνοντας κρίσιμα στοιχεία της αγοράς εργασίας. Μέσω της εφαρμογής του συστήματος «ΕΡΓΑΝΗ» επιδιώκεται αφενός η διευκόλυνση των εργοδοτών και η απαλλαγή τους από γραφειοκρατικές διαδικασίες και αφετέρου η καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας και της εισφοροδιαφυγής. Σύμφωνα με τον Καψάλη (2015: 28) συμπεραίνεται ότι το «ΕΡΓΑΝΗ» αποτελεί *«πρωτίστως, μια προσπάθεια παρακολούθησης των ροών από και προς την απασχόληση και για ένα μέσο διαρκούς καταγραφής των ποσοστών ανεργίας και απασχόλησης και, σε δεύτερο επίπεδο, ένα όπλο ανίχνευσης και καταπολέμησης φαινομένων αδήλωτης εργασίας»*.

6.3.4 Κάρτα εργασίας

Με το Ν. 3996/2011 εισάγεται στην ελληνική ασφαλιστική νομοθεσία ένα νέο προληπτικό και κατασταλτικό μέτρο που αποσκοπεί, επίσης, στην καταπολέμηση και εξάλειψη της ανασφάλιστης εργασίας. Ουσιαστικά πρόκειται για ένα ηλεκτρονικό σύστημα καταγραφής βασικών παραμέτρων της εργασιακής σχέσης εντός των επιχειρήσεων, και κυρίως αφορά την καταγραφή του χρόνου εργασίας. Με την κάρτα εργασίας, δηλαδή, καταγράφεται η ώρα προσέλευσης και αποχώρησης του εργαζόμενου καθώς και το ωράριο εργασίας του. Τα στοιχεία αυτά προβλέπεται να καταχωρούνται αμέσως (On-Line) σε ένα ενιαίο κεντρικό σύστημα για τους τρεις σχετικούς με την αγορά εργασίας θεσμούς (ΙΚΑ, ΣΕΠΕ, ΟΑΕΔ) και να διασταυρώνονται με τα αναγραφόμενα στην υποβαλλόμενη από την επιχείρηση Αναλυτική Περιοδική Δήλωση (ΑΠΔ).

Νομοθετικά προβλέπονταν οι κλάδοι και τα είδη των επιχειρήσεων ανά γεωγραφική περιοχή στις οποίες θα εφαρμόζονταν η κάρτα εργασίας, ενώ επιπλέον στην παράγραφο 2 του άρθρου 26 του ν.3996/2011 αναφέρεται ότι «στις επιχειρήσεις, οι οποίες υποχρεούνται να εγκαταστήσουν το σύστημα της κάρτας εργασίας και καταβάλλουν εμπρόθεσμα τις ασφαλιστικές εισφορές, καθώς και στους εργαζομένους των επιχειρήσεων αυτών, παρέχεται έκπτωση έως δέκα τοις εκατό (10%) επί των αντίστοιχων ασφαλιστικών εισφορών». Μέχρι σήμερα το συγκεκριμένο μέτρο δεν έχει τεθεί σε εφαρμογή, ακόμη όμως και αν εφαρμόζονταν θα οδηγούσε στην ενίσχυση και όχι στην καταπολέμηση της ανασφάλιστης εργασίας, εφόσον ο επίσημος χρόνος εισόδου-εξόδου στην επιχείρηση μπορεί να είναι πλασματικός και ο πραγματικός εργάσιμος χρόνος πολύ μεγαλύτερος.

6.3.5 Πιστοποιητικό ασφαλιστικής συμμόρφωσης και Μητρώο ΠΕΡΣΕΑΣ

Αποτελεί ένα μέτρο διαρθρωτικού χαρακτήρα, που αποσκοπεί στην αντιμετώπιση του προβλήματος της εισφοροδιαφυγής και στην ενίσχυση του ελεγκτικού μηχανισμού του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, με απώτερο όφελος την διασφάλιση και την είσπραξη των ασφαλιστικών εισφορών. Στην παράγραφο 5 του άρθρου 55 του Ν. 4310/2014 προβλέπεται η σύσταση του “Λευκού Μητρώου Συνεπών Επιχειρήσεων - ΠΕΡΣΕΑΣ” όπου *«καταχωρούνται οι επιχειρήσεις εκείνες, στις οποίες δεν έχουν διαπιστωθεί συγκεκριμένες παραβάσεις της εργατικής και ασφαλιστικής νομοθεσίας από τα αρμόδια όργανα του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας»* (Καψάλης, 2015: 36). Ωστόσο, παρόλο που και αυτό το μέτρο απέβλεπε στην παροχή κινήτρων στους εργοδότες για την καταπολέμηση της ανασφάλιστης εργασίας, μπορεί να οδηγήσει σε εικονική ή τυπική νομιμότητα και να προσφέρει εντέλει την ευελιξία παραβίασης της εργατικής και ασφαλιστικής νομοθεσίας.

6.3.6 Κυρώσεις για απασχόληση παράνομα επιδοτούμενου ανέργου

Στον Ν. 4144/2013 προβλέπεται η επιβολή επιπρόσθετων κυρώσεων πέραν του προβλεπόμενου προστίμου των 10.550 ευρώ σε περίπτωση που διαπιστώνεται ότι ο εργαζόμενος που εντοπιστεί να εργάζεται χωρίς να είναι νόμιμα δηλωμένος στις αρμόδιες αρχές, είναι παράλληλα και επιδοτούμενος άνεργος.

6.3.7 Παράνομη απασχόληση μεταναστών

Η Κοινοτική Οδηγία 2009/52 ενσωματώνεται στην ελληνική νομοθεσία στις αρχές του 2012 με τον Ν.4052/2012 προβλέποντας την επιβολή κυρώσεων στους εργοδότες που απασχολούν παράνομα διαμένοντες πολίτες τρίτων χωρών, έχοντας ως κύριο στόχο την αποτροπή της παράνομης απασχόλησης των παράτυπα διαμενόντων μεταναστών σε χώρες μέλη της ευρωπαϊκής ένωσης. Ταυτόχρονα επιδιώκεται και η καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας, καθώς η απασχόληση των παράνομα ευρισκόμενων αλλοδαπών είναι μέρος του ευρύτερου προβλήματος της ανασφάλιστης εργασίας. Σύμφωνα με τον Καψάλη (2015: 39), *«η πρακτική αποτελεσματικότητα των προηγούμενων κυρώσεων στο πεδίο της αδήλωτης εργασίας είναι αμφισβητήσιμη, εφόσον είναι γνωστό ότι σε πολλές περιπτώσεις και κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, όπως, ενδεικτικά, στο πεδίο της αγροτικής*

οικονομίας, χωρίς την «ανοχή» της αστυνομίας, του ΙΚΑ, του ΣΕΠΕ, και του ΟΓΑ αφενός μεν δεν θα υπάρξει καθόλου αγροτική παραγωγή στη χώρα μας και αφετέρου η συντριπτική πλειοψηφία των αγροτών θα αντιμετωπίσουν ποινικές και διοικητικές κυρώσεις». Για τον λόγο αυτό κρίνεται αναγκαία η ολοκληρωτική αναδιάρθρωση του θεσμικού πλαισίου, προκειμένου να ρυθμιστούν οι όροι απασχόλησης των μεταναστών.

6.3.8 Σχέδιο Άρτεμις

Στο Ν. 4144/2013 προβλέπεται για πρώτη φορά στην ελληνική ασφαλιστική και εργατική νομοθεσία η συνεργασία της Οικονομικής Αστυνομίας με τους παραδοσιακούς ελεγκτικούς μηχανισμούς (ΣΕΠΕ, ΙΚΑ – ΕΤΑΜ, ΕΥΠΕΑ) για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του φαινομένου της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας. Καθώς στην αιτιολογική έκθεση του νόμου η ανασφάλιστη εργασία χαρακτηρίζεται ως «οικονομικό και κοινωνικό έγκλημα» και ως επιβραδυντικός και στρεβλωτικός παράγοντας της οικονομίας, έγινε επιβεβλημένη η ανάγκη εκχώρησης νέων αρμοδιοτήτων στην Υπηρεσία Οικονομικής Αστυνομίας και Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος, η οποία προβλέπεται να δραστηριοποιείται παράλληλα με τα αρμόδια ελεγκτικά όργανα του Υπουργείου Εργασίας.

6.3.9 Ένα σύγχρονο πλαίσιο καταπολέμησης της αδήλωτης εργασίας

Τον Οκτώβριο του 2016 η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ), σε συνεργασία με την Ελληνική Κυβέρνηση και τους κοινωνικούς εταίρους, στο πλαίσιο ενός έργου χρηματοδοτούμενου από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με στόχο την “Υποστήριξη της μετάβασης από την άτυπη στην επίσημη οικονομία και την αντιμετώπιση της αδήλωτης εργασίας στην Ελλάδα”, δημοσίευσαν τον «Οδικό χάρτη καταπολέμησης της αδήλωτης εργασίας», στοχεύοντας μέσω αποτρεπτικών και διορθωτικών μέτρων, να αντιμετωπίσουν την αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία και να καταστήσουν εφικτή την μετάβαση στην επίσημη οικονομία.

Ο Οδικός Χάρτης για την αντιμετώπιση της αδήλωτης εργασίας αποτελεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση, που βασισμένη στον κοινωνικό διάλογο και χρησιμοποιώντας μια δέσμη άμεσων και έμμεσων ελέγχων, επιδιώκει τόσο την επιβολή της συμμόρφωσης

όσο και την εθελοντική συνεργασία¹¹. Στόχος του προγράμματος είναι η χαρτογράφηση και ο προσδιορισμός του φαινομένου της αδήλωτης εργασίας, διερευνώντας τα αίτια, τις μορφές και τις συνθήκες ύπαρξης του φαινομένου, με ταυτόχρονη ενίσχυση του κοινωνικού διαλόγου.

Επιπλέον, δίνεται έμφαση στην επέκταση των Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας, καθώς θεωρούνται σημαντικός αρωγός στην προσπάθεια καταπολέμησης της αδήλωτης εργασίας. Έχοντας ως βάση τις συλλογικές διαπραγματεύσεις, κρίνεται αναγκαία, σύμφωνα με τον Οδικό Χάρτη, η ύπαρξη ενός ευρύτατου ρυθμιστικού πλαισίου σταθερότητας και ασφάλειας στην αγορά εργασίας, το οποίο θα διασφαλίζεται με την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου θεσμικού πλαισίου της εργατικής νομοθεσίας.

¹¹ https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_595717.pdf

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΈΡΕΥΝΑΣ

Στο δεύτερο μέρος της ερευνητικής μας μελέτης θα παρουσιαστούν ο σκοπός και το αντικείμενο της έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα και οι ερευνητικές υποθέσεις, η μέθοδος που επιλέχτηκε για την ανάδειξη του υπό μελέτη αντικειμένου, η τεχνική συλλογής των ερευνητικών δεδομένων, το μελετώμενο δείγμα και η ερευνητική διαδικασία που ακολουθήθηκε, καθώς και οι τεχνικές ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων, ενώ στα δύο τελευταία κεφάλαια παρουσιάζονται διεξοδικά τα ευρήματα της έρευνας, καταγράφονται τα βασικότερα συμπεράσματα και δίνονται κάποιες ενδεικτικές προτάσεις για την διεξαγωγή μελλοντικών ερευνών.

6.1 Σκοπός

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει και να παρουσιάσει τις επιπτώσεις της ανασφάλιστης εργασίας τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στα κίνητρα και στους λόγους που οδηγούν τους εργαζόμενους στην επιλογή τέτοιου είδους αδήλωτων εργασιακών συμπεριφορών, αποσκοπώντας στην κατανόηση της ανεξερεύνητης αυτής πλευράς του φαινομένου της ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας, δεδομένου ότι τα τελευταία χρόνια στην χώρα μας έχει λάβει ανησυχητικές διαστάσεις.

Έναυσμα για την διεξαγωγή της παρούσας έρευνας αποτέλεσε, πέρα από το προσωπικό και υπηρεσιακό ενδιαφέρον, η συγκριτικά με άλλες ευρωπαϊκές χώρες περιορισμένη έως ανύπαρκτη διερεύνηση του αντίκτυπου και των επιπτώσεων του φαινομένου σε διάφορους τομείς της ατομικής και κοινωνικής ζωής.

6.2 Ερευνητικά Ερωτήματα και Ερευνητικές Υποθέσεις

Η ανασφάλιστη εργασία αποτελεί την ανεξάρτητη μεταβλητή στο ερευνητικό μας μοντέλο, και ουσιαστικά θα γίνει μια προσπάθεια διερεύνησης της επίδρασης και του αντίκτυπού της σε διάφορους ψυχοκοινωνικούς παράγοντες. Ειδικότερα, μέσα από τη διενέργεια πρωτογενούς έρευνας και στηριζόμενη στην ενδελεχή ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας, η παρούσα εργασία καλείται να απαντήσει στα ακόλουθα **ερευνητικά ερωτήματα**:

1. Συνδέεται η ανασφάλιστη εργασία με την ευημερία, την ποιότητα ζωής και την εργασιακή ικανοποίηση;
2. Σχετίζεται η ανασφάλιστη εργασία με την ψυχολογική/συναισθηματική κούραση;
3. Σχετίζεται η ανασφάλιστη εργασία με το αίσθημα του κοινωνικού αποκλεισμού, της παραβίασης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των εργασιακών δικαιωμάτων;
4. Σχετίζεται η ανασφάλιστη εργασία με υψηλά ποσοστά άγχους και ανασφάλειας για το μέλλον;
5. Δημιουργεί η ανυπαρξία ασφαλιστικής κάλυψης άγχος;
6. Η κάλυψη βασικών βιοτικών αναγκών σχετίζεται θετικά με την ανασφάλιστη εργασία;
7. Συνδέονται τα οικονομικά κίνητρα (μεγαλύτερος μισθός - λιγότερη εφορία - κοινωνικά επιδόματα) με την ανασφάλιστη εργασία;
8. Επηρεάζει η έλλειψη υγειονομικής περίθαλψης και συνταξιοδοτικής κάλυψης την απόφαση των εργαζόμενων να απασχοληθούν με καθεστώς ανασφάλιστης εργασίας;

Επιπρόσθετα, αποσκοπεί να επαληθεύσει ή να διαψεύσει τις ακόλουθες **ερευνητικές υποθέσεις**:

1. Οι γυναίκες αισθάνονται μεγαλύτερη ψυχολογική κούραση, άγχος και ανασφάλεια για το μέλλον σε σύγκριση με τους άνδρες.

2. Οι εργαζόμενοι με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης ΑΕΙ (Πανεπιστήμια - ΤΕΙ) αισθάνονται απογοήτευση που απασχολούνται σε εργασίες που δεν ανταποκρίνονται στα προσόντα τους.
3. Οι γυναίκες νιώθουν μεγαλύτερη απογοήτευση από τους άντρες που δεν κάνουν μια δουλειά που ανταποκρίνεται στις σπουδές τους.
4. Οι γυναίκες με βασική μόρφωση αισθάνονται μεγαλύτερο άγχος και ανασφάλεια στη σκέψη ότι μπορεί να χάσουν την εργασία τους σε σύγκριση με τις γυναίκες υψηλού μορφωτικού επιπέδου.
5. Το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζόμενων σε οικιακές υπηρεσίες είναι γυναίκες.
6. Οι άντρες εργάζονται περισσότερες ώρες από ότι οι γυναίκες.

6.3 Μεθοδολογία της Έρευνας

Για την επίτευξη του σκοπού της παρούσας ερευνητικής εργασίας χρησιμοποιήθηκε η **ποσοτική πρωτογενής έρευνα**, η οποία επιλέγεται κυρίως από τους ερευνητές που επιθυμούν να διερευνήσουν τις στάσεις και τις απόψεις ενός συγκεκριμένου πληθυσμού πάνω σε συγκεκριμένα κοινωνικά φαινόμενα (Creswell, 2011). Η πραγματοποιούμενη έρευνα θεωρείται **πρωτογενής**, καθώς περιλαμβάνει την συλλογή και την επεξεργασία δεδομένων που δεν έχουν συλλεχθεί ξανά στον ελλαδικό χώρο. Παρόλο που η ανασφάλιστη εργασία έχει μελετηθεί εκτενώς, διερευνώντας τόσο το μέγεθος, την φύση, τους συμμετέχοντες και τα αίτιά της, δεν έχει δοθεί η πρόπυσα ερευνητική προσοχή στις επιπτώσεις που επιφέρει σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο.

Ο κύριος σκοπός της ποσοτικής έρευνας είναι να ανακαλύψει τις αιτίες της αλλαγής των κοινωνικών φαινομένων μέσω αντικειμενικής μέτρησης και αριθμητικής ανάλυσης, αποσκοπώντας στην επαλήθευση των ερευνητικών υποθέσεων και των ερευνητικών ερωτημάτων. **Μέσω της ποσοτικής ανάλυσης** επιδιώκουμε να εντοπίσουμε τις απαντήσεις σε αριθμούς, ώστε να έχουμε τη δυνατότητα να διαμορφώσουμε σχέσεις αιτιότητας ή άλλες πιθανές συσχετίσεις ανάμεσα στις υπό διερεύνηση μεταβλητές.

6.4 Μέσο Συλλογής Δεδομένων

Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα είναι ένα **δομημένο ερωτηματολόγιο**, το οποίο δημιουργήθηκε για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας, προκειμένου να εξετάσει τις ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις της ανασφάλιστης εργασίας, βασισμένο στην μελέτη της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και αντλώντας στοιχεία από διεθνείς έρευνες, παρέχοντας με αυτόν τον τρόπο την απαιτούμενη αξιοπιστία και εγκυρότητα.

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από ερωτήσεις κλειστού τύπου, των οποίων οι απαντήσεις δίνονται μέσω μιας σειράς πολλαπλών επιλογών, προκειμένου να μην απαιτείται ιδιαίτερος χρόνος για την συμπλήρωση του, καλύπτοντας πλήρως τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας.

Περιλαμβάνοντας συνολικά είκοσι ερωτήσεις, το ερωτηματολόγιο αποτελείται από το εισαγωγικό μέρος συλλογής των δημογραφικών στοιχείων των ερωτώμενων, και από δύο κύριες ενότητες. Η πρώτη ενότητα (ερωτήσεις 1-9) περιλαμβάνει ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής που αποσκοπούν να εντοπίσουν αν ο εργαζόμενος είναι πλήρως ανασφάλιστος, αν η ανασφάλιστη εργασία αποτέλεσε προϊόν δικιάς του επιλογής, και τους λόγους που τον οδήγησαν σε αυτήν την επιλογή. Στην δεύτερη ενότητα (ερωτήσεις 10-20) εξετάζονται οι επιπτώσεις που επιφέρει η ανασφάλιστη εργασία σε διάφορους τομείς (π.χ. συναισθηματική – ψυχική υγεία, ποιότητα ζωής, εργασιακή ικανοποίηση) μέσω της χρήσης μιας πενταβάθμιας κλίμακας Likert.

Σύμφωνα με τον Πιέρρο (2000: 55), ένα μεγάλο ερωτηματολόγιο είναι εξαρχής αποθαρρυντικό, για αυτό και επιλέχθηκαν συνοπτικές και περιεκτικές ερωτήσεις, που συμπληρώνονται εύκολα, προκειμένου να αποφευχθεί η άσκοπη κόπωση των ερωτώμενων, αλλά και να διατηρηθεί αμείωτο το ενδιαφέρον τους.

Τέλος, το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε και ένα σύντομο εισαγωγικό σημείωμα (βλ. Παράρτημα II), το οποίο εξηγούσε τους σκοπούς και τους στόχους της έρευνας.

6.5 Δείγμα και Διαδικασία της Έρευνας

Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν εργαζόμενοι του Νομού Θεσπρωτίας που απασχολούνται χωρίς να έχουν δηλωθεί επίσημα σε κάποιον φορέα κοινωνικής ασφάλισης και για τους οποίους δεν έχει υποβληθεί αναγγελία πρόσληψης στο πληροφοριακό σύστημα ΕΡΓΑΝΗ για την παρασχεθείσα εργασία τους. Συνολικά χορηγήθηκαν 80 ερωτηματολόγια, από τα οποία επέστρεψαν συμπληρωμένα τα 67. Το τελικό μέγεθος του δείγματος ανήλθε σε 63 άτομα, καθώς 4 από τα ερωτηματολόγια ήταν μερικώς συμπληρωμένα.

Το δείγμα μας θεωρείται επαρκές και πλήρες και τα δεδομένα μπορούν να θεωρηθούν σημαντικά και ασφαλή, καθώς από τα στατιστικά στοιχεία των αρμόδιων ελεγκτικών Υπηρεσιών του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΦΚΑ, ΣΕΠΕ) και σύμφωνα με την έκθεση του επιχειρησιακού σχεδίου “ARTEMIS”¹², προκύπτει ότι μεσοσταθμικά οι εργαζόμενοι που απασχολούνται ανασφάλιστοι ετησίως στο Νομό Θεσπρωτίας είναι γύρω στους 100.

Η επιλογή του δείγματος δεν ήταν τυχαία, καθώς η έρευνα αποσκοπούσε στην μελέτη ατόμων που εργάζονται ανασφάλιστα. Συνεπώς επιλέχτηκε η **σκόπιμη δειγματοληψία**, στην οποία ο ερευνητής χρησιμοποιεί χαρακτηριστικές περιπτώσεις του πληθυσμού που θέλει να μελετήσει. Η Κυριαζή (1999) θεωρεί ότι η σκόπιμη δειγματοληψία παρέχει τη δυνατότητα στον ερευνητή να επιλέξει εκείνα τα άτομα που διακρίνονται για τις ιδιαιτερότητες τους από τα υπόλοιπα άτομα όσον αφορά το υπό διερεύνηση θέμα, και να διεξάγει την έρευνά του βασιζόμενος σε αυτά. Η δυνατότητα που παρέχεται στον ερευνητή να επιλέξει το δείγμα του και να συγκεκριμενοποιήσει ακόμα περισσότερο την έρευνά του, συμβάλλει και στην εξασφάλιση αντικειμενικότητας, καθώς οι σημαντικές κατηγορίες του εξεταζόμενου πληθυσμού θα αντιπροσωπεύονται στην έρευνα.

Πριν την επίσημη χορήγηση του ερωτηματολογίου, για να υπολογιστεί ο μέσος απαιτούμενος χρόνος συμπλήρωσης, για να σταθμιστεί ο βαθμός σαφήνειας και κατανόησης των ερωτήσεων και για να διεξαχθεί έλεγχος εγκυρότητας - αξιοπιστίας, διενεργήθηκε **πιλοτική έρευνα** μέσω της χορήγησής του ερωτηματολογίου σε δείγμα 5

¹² https://www.scribd.com/document/400064970/Artemis-2018#fullscreen&from_embed

ατόμων. «Το στάδιο της δοκιμαστικής έρευνας κρίνεται σημαντικό, διότι εκείνοι που επιλέγονται καλούνται στην ουσία να συμμετάσχουν στην τελική διαμόρφωση του ερωτηματολογίου. Κρίνουν τη σαφήνεια των ερωτήσεων, τη ροή, την έκταση του ερωτηματολογίου, το χρόνο που απαιτείται και γίνονται οι απαιτούμενες αλλαγές» (Κυριαζή, 1999: 142).

Τα αποτελέσματα της πιλοτικής έρευνας έδειξαν ότι δεν υπήρχε αναγκαιότητα τροποποίησης των προτάσεων του ερωτηματολογίου, καθώς ήταν πλήρως κατανοητές από τους συμμετέχοντες και ο μέσος χρόνος συμπλήρωσής του ήταν 4-6 λεπτά.

Για την συλλογή των δεδομένων διανεμήθηκαν ερωτηματολόγια σε ανοικτούς λευκούς φακέλους με σκοπό ο συμμετέχων όταν το συμπληρώνει να μπορεί στη συνέχεια να σφραγίζει και να παραδίδει το φάκελο. Τα ερωτηματολόγια χορηγήθηκαν στους συμμετέχοντες κατά την επίσκεψή τους στις αρμόδιες Υπηρεσίες (Τμήμα Κοινωνικής Επιθεώρησης Θεσπρωτίας, Τμήμα Εσόδων ΕΦΚΑ Μισθωτών Θεσπρωτίας), όπου κατά κύριο λόγο προσέρχονταν είτε για να ρωτήσουν αν τους έχει ασφαλίσει ο εργοδότης τους, είτε για να υποβάλλουν καταγγελία - δήλωση απασχόλησης κατά του εργοδότη που τους απασχολούσε ανασφάλιστους.

Τα σφραγισμένα ερωτηματολόγια επιστρέφονταν και τοποθετούνταν σε ειδική κάλη που είχε τοποθετηθεί στις αρμόδιες υπηρεσίες, με αποτέλεσμα να εξασφαλίζεται η απόλυτη εμπιστευτικότητα και αντικειμενικότητα. Τα ερωτηματολόγια άρχισαν να διανέμονται σταδιακά από τα μέσα Δεκεμβρίου 2018 και η συλλογή τους ολοκληρώθηκε στα μέσα Φεβρουαρίου 2019

6.6 Τεχνικές ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων

Τα δεδομένα από τα ερωτηματολόγια, καταχωρήθηκαν αρχικά σε ηλεκτρονική βάση δεδομένων (Excel). Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο SPSS 20.0 για Windows. Η παρουσίαση και η περιγραφή των αριθμητικών δεδομένων έγινε με μεθόδους της περιγραφικής στατιστικής, ενώ η στατιστική συμπερασματολογία επετεύχθη με μεθόδους της επαγωγικής στατιστικής.

Οι περιγραφικές μέθοδοι αφορούσαν στον υπολογισμό των μέσων όρων (Μ.Ο.) και των τυπικών αποκλίσεων (Τ.Α.) των ποσοτικών μεταβλητών. Οι επαγωγικές μέθοδοι αφορούσαν στον έλεγχο για την ύπαρξη στατιστικά σημαντικών διαφορών κατά την ανάλυση των ερευνητικών ερωτημάτων και των υποθέσεων της έρευνάς μας. Χρησιμοποιήθηκαν τα παραμετρικά t-test (για τη σύγκριση δύο ανεξάρτητων υποομάδων) και ANOVA test (για τη σύγκριση τριών ή περισσότερων ανεξάρτητων υποομάδων).

Επιπλέον, μέσω του χ^2 test ελέγξαμε ανά δύο την ύπαρξη συσχετίσεων (μονοπαραγοντική ανάλυση). Ο έλεγχος αυτός είναι ένα μέτρο που μας δείχνει αν οι μεταβλητές συσχετίζονται ή όχι, δηλαδή δεν μας λέει το πόσο συσχετίζονται, παρά μόνο την ύπαρξη ή όχι κάποιας συσχέτισης. Επισημαίνεται, ότι το επίπεδο σημαντικότητας ορίστηκε στο 95%.

Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της στατιστικής επεξεργασίας των δεδομένων της παρούσας έρευνας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο: ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

7.1 Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων

Από το σύνολο των 63 ερωτηθέντων, το δείγμα μας αποτελείται από 36 άνδρες (ποσοστό 57,1%) και 27 γυναίκες (ποσοστό 42,9%). Οι 10 (ποσοστό 15,9) είναι ηλικίας 18-20 ετών, οι 9 (ποσοστό 14,3%) είναι ηλικίας 21-25 ετών, οι 11 (ποσοστό 17,5%) είναι ηλικίας 26-30 ετών, οι 11 (ποσοστό 17,5%) είναι ηλικίας 31-35 ετών, οι 9 (ποσοστό 14,3%) είναι ηλικίας 36-40 ετών, οι 10 (ποσοστό 15,9%) είναι ηλικίας 41-45 ετών και οι 3 (ποσοστό 4,8%) είναι ηλικίας 45 ετών και πάνω.

Όσο αφορά την οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων οι 38 (ποσοστό 60,3%) είναι άγαμοι, οι 23 είναι έγγαμοι (ποσοστό 36,5%) και οι 2 (ποσοστό 3,2%) δηλώνουν άλλη οικογενειακή κατάσταση.

Οι 54 ερωτώμενοι (ποσοστό 85,7%) έχουν ελληνική εθνικότητα και οι 9 (ποσοστό 14,3%) έχουν κάποια άλλη εθνικότητα.

Από το σύνολο των συμμετεχόντων στην έρευνα οι 32 (ποσοστό 50,8%) έχουν την βασική μόρφωση, οι 16 (ποσοστό 25,4%) έχουν ανώτερη μόρφωση, οι 9 (ποσοστό 14,3%) έχουν ανώτατη μόρφωση και οι 6 (ποσοστό 9,5%) έχουν μεταπτυχιακά.

Τέλος οι 9 (ποσοστό 14,3%) είναι μετανάστες ενώ οι υπόλοιποι 54 (ποσοστό 85,7%) δεν είναι.

Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται συγκεντρωμένα στον παρακάτω πίνακα 1 και αναλυτικά (πίνακες συχνοτήτων και διαγράμματα) στο παράρτημα 1.

Πίνακας 7.1: Συχνότητες και ποσοστά δημογραφικών στοιχείων του δείγματος

		Συχνότητα	Ποσοστό
Φύλο	Άνδρας	36	57,1
	Γυναίκα	27	42,9
	Σύνολο	63	100,0
Ηλικία	18-20	10	15,9
	21-25	9	14,3
	26-30	11	17,5
	31-35	11	17,5
	36-40	9	14,3
	41-45	10	15,9
	45 ετών και άνω	3	4,8
	Σύνολο	63	100,0
Οικογενειακή κατάσταση	Άγαμος/η	38	60,3
	Έγγαμος/η	23	36,5
	Άλλο	2	3,2
	Σύνολο	63	100,0
Εθνικότητα	Ελληνική	54	85,7
	Άλλη	9	14,3
	Σύνολο	63	100,0
Μόρφωση	Βασική	32	50,8
	Ανώτερη	16	25,4
	Ανώτατη	9	14,3
	Μεταπτυχιακά	6	9,5
	Σύνολο	63	100,0
Είστε μετανάστης;	Ναι	9	14,3
	Όχι	54	85,7
	Σύνολο	63	100,0

7.2 Ερμηνεία Ερευνητικών Ερωτημάτων

7.2.1 Συνδέεται η ανασφάλιστη εργασία με την ευημερία, την ποιότητα ζωής και την εργασιακή ικανοποίηση;

Για να εξετάσουμε το πρώτο ερευνητικό ερώτημα θα προχωρήσουμε στον έλεγχο t-test με ανεξάρτητη μεταβλητή την ερώτηση 2 (Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;) και εξαρτημένες τις τέσσερις υποερωτήσεις της ερώτησης 11 (Δηλώστε πόσο ικανοποιημένοι αισθάνεστε από τα ακόλουθα: την υφιστάμενη εργασία σας, το υφιστάμενο βιοτικό σας επίπεδο, την οικογενειακή σας ζωή και την κοινωνική σας ζωή).

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 2 παρατηρούμε ότι οι ασφαλισμένοι σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης έχουν υψηλότερους μέσους όρους στην ικανοποίηση της υφιστάμενης εργασία (3,53), του βιοτικού επιπέδου (3,40), της οικογενειακής ζωής (3,87) και της κοινωνικής ζωής (3,93) σε σχέση με αυτούς που δεν είναι ασφαλισμένοι (2,54, 2,88, 3,71, και 3,63 αντίστοιχα). Από τον πίνακα 3 παρατηρούμε ότι **στατιστικά σημαντική διαφορά** ($t=3,183$, $df=61$, $Sig=0,002$) παρουσιάζεται **μόνο στο εάν αισθάνονται ικανοποιημένοι** οι εργαζόμενοι στην υφιστάμενη εργασία τους, με τους ασφαλισμένους να έχουν υψηλότερο μέσο όρο (3,53) από αυτούς που δεν είναι ασφαλισμένοι (2,54).

Πίνακας 7.2: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανασφάλιστης εργασίας με ευημερία και ικανοποίηση

Group Statistics					
	2. Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
11-1. Δηλώστε πόσο ικανοποιημένοι αισθάνεστε από τα ακόλουθα: την υφιστάμενη εργασία σας	Ναι	15	3,53	,834	,215
	Όχι	48	2,54	1,110	,160
11-2. Δηλώστε πόσο ικανοποιημένοι αισθάνεστε από τα ακόλουθα: το υφιστάμενο βιοτικό σας επίπεδο	Ναι	15	3,40	,737	,190
	Όχι	48	2,88	,981	,142
11-3. Δηλώστε πόσο	Ναι	15	3,87	1,060	,274

ικανοποιημένοι αισθάνεστε από τα ακόλουθα: την οικογενειακή σας ζωή	Όχι	48	3,71	,743	,107
11-4. Δηλώστε πόσο ικανοποιημένοι αισθάνεστε από τα ακόλουθα: την κοινωνική σας ζωή	Ναι	15	3,93	1,033	,267
	Όχι	48	3,63	,733	,106

Πίνακας 7.3: Αποτελέσματα του T-test

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
11-1. Δηλώστε πόσο ικανοποιημένοι αισθάνεστε από τα ακόλουθα: την υφιστάμενη εργασία σας	Equal variances assumed	2,330	,132	3,183	61	,002	,992	,312	,369	1,615
	Equal variances not assumed			3,695	30,973	,001	,992	,268	,444	1,539
11-2. Δηλώστε πόσο ικανοποιημένοι αισθάνεστε από τα ακόλουθα: το υφιστάμενο βιοτικό σας επίπεδο	Equal variances assumed	2,513	,118	1,907	61	,061	,525	,275	-,026	1,076
	Equal variances not assumed			2,214	30,984	,034	,525	,237	,041	1,009
11-3. Δηλώστε πόσο ικανοποιημένοι αισθάνεστε από τα ακόλουθα: την οικογενειακή σας ζωή	Equal variances assumed	2,872	,095	,648	61	,520	,158	,244	-,330	,647
	Equal variances not assumed			,539	18,493	,597	,158	,294	-,458	,775
11-4. Δηλώστε πόσο ικανοποιημένοι αισθάνεστε από τα ακόλουθα: την κοινωνική σας ζωή	Equal variances assumed	1,124	,293	1,284	61	,204	,308	,240	-,172	,788
	Equal variances not assumed			1,075	18,616	,296	,308	,287	-,293	,910

7.2.2. Σχετίζεται η ανασφάλιστη εργασία με την ψυχολογική/συναισθηματική κούραση;

Για να εξετάσουμε το παρόν ερευνητικό ερώτημα θα προχωρήσουμε στον έλεγχο t-test με ανεξάρτητη μεταβλητή την ερώτηση 2 (Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;) και εξαρτημένη την ερώτηση 10 "Νιώθετε Ψυχολογική/Συναισθηματική κούραση λόγω της εργασίας σας;".

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 4 παρατηρούμε ότι οι ασφαλισμένοι σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης έχουν χαμηλότερο μέσο όρο (2,73) στην ψυχολογική/συναισθηματική κούραση λόγω της εργασίας τους σχετικά με τους μη ασφαλισμένους (3,29). Από τον πίνακα 5 παρατηρούμε ότι αυτή η διαφορά *δεν είναι στατιστικά σημαντική*.

Πίνακας 7.4: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανασφάλιστης εργασίας με ψυχολογική/ συναισθηματική κούραση

Group Statistics					
	2. Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
10. Νιώθετε Ψυχολογική/Συναισθηματική κούραση λόγω της εργασίας σας;	Ναι	15	2,73	1,163	,300
	Όχι	48	3,29	,988	,143

Πίνακας 7.5: Αποτελέσματα του T-test

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
10. Νιώθετε Ψυχολογική/Συναισθηματική κούραση λόγω της εργασίας	Equal variances assumed	,746	,391	1,831	61	,072	-,558	,305	-1,168	,052

σας;	Equal variances not assumed			1,680	20,720	,108	-,558	,332	-1,250	,134
------	-----------------------------	--	--	-------	--------	------	-------	------	--------	------

7.2.3. Σχετίζεται η ανασφάλιστη εργασία με το αίσθημα του κοινωνικού αποκλεισμού, της παραβίασης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των εργασιακών δικαιωμάτων;

Για να εξετάσουμε το παρόν ερευνητικό ερώτημα θα προχωρήσουμε στον έλεγχο t-test με ανεξάρτητη μεταβλητή την ερώτηση 2 (Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;) και εξαρτημένες τις ερωτήσεις 15 "Αισθάνεστε κοινωνικά αποκλεισμένοι και κοινωνικά απροστάτευτοι;" και 16. "Θεωρείτε ότι λόγω της ανασφάλιστης εργασίας σας παραβιάζεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια σας και βασικά σας εργασιακά δικαιώματα;"

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 6 παρατηρούμε ότι οι ασφαλισμένοι σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης έχουν χαμηλότερο μέσο όρο (2,73) στο εάν αισθάνονται κοινωνικά αποκλεισμένοι και κοινωνικά απροστάτευτοι σχετικά με τους μη ασφαλισμένους (3,50).

Από τον πίνακα 7 παρατηρούμε ότι η διαφορά αυτή είναι **στατιστικά σημαντική** ($t=-2,035$, $df=61$, $Sig=0,046$).

Πίνακας 7.6: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανασφάλιστης εργασίας με αίσθηση κοινωνικού αποκλεισμού

Group Statistics					
	2. Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
15. Αισθάνεστε κοινωνικά αποκλεισμένοι και κοινωνικά απροστάτευτοι;	Ναι	15	2,73	1,280	,330
	Όχι	48	3,50	1,272	,184

Πίνακας 7.7: Αποτελέσματα του T-test

Independent Samples Test									
	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper

15. Αισθάνεστε κοινωνικά αποκλεισμένοι και κοινωνικά απροστάτευτοι;	Equal variances assumed	,001	,972	2,035	61	,046	-,767	,377	-1,520	-,013
	Equal variances not assumed			2,028	23,309	,054	-,767	,378	-1,548	,015

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 8 παρατηρούμε ότι οι ασφαλισμένοι σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης έχουν χαμηλότερο μέσο όρο (2,93) στο εάν θεωρούν ότι λόγω της ανασφάλιστης εργασίας παραβιάζεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια τους και βασικά τους εργασιακά δικαιώματα σχετικά με τους μη ασφαλισμένους (3,92).

Από τον πίνακα 9 παρατηρούμε ότι η διαφορά αυτή είναι **στατιστικά σημαντική** ($t=-3,282$, $df=61$, $Sig=0,002$).

Πίνακας 7.8: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανασφάλιστης εργασίας με παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των εργασιακών δικαιωμάτων

Group Statistics					
	2. Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
16. Θεωρείτε ότι λόγω της ανασφάλιστης εργασίας σας παραβιάζεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια σας και βασικά σας εργασιακά δικαιώματα;	Ναι	15	2,93	1,033	,267
	Όχι	48	3,92	1,007	,145

Πίνακας 7.9: Αποτελέσματα του T-test

Independent Samples Test										
	Levene's Test for Equality of Variances	t-test for Equality of Means								
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
16. Θεωρείτε ότι λόγω της ανασφάλιστης	Equal variances assumed	,045	,833	3,282	61	,002	-,983	,300	-1,583	-,384

εργασίας σας παραβιάζεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια σας και βασικά σας εργασιακά δικαιώματα;	Equal variances not assumed				-3,238	22,952	,004	-,983	,304	-1,612	-,355
--	-----------------------------	--	--	--	--------	--------	------	-------	------	--------	-------

7.2.4 Σχετίζεται η ανασφάλιστη εργασία με υψηλά ποσοστά άγχους και ανασφάλειας για το μέλλον;

Για να εξετάσουμε το παρόν ερευνητικό ερώτημα θα προχωρήσουμε στον έλεγχο t-test με ανεξάρτητη μεταβλητή την ερώτηση 2 (Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;) και εξαρτημένη την ερώτηση 17 "Αισθάνεστε άγχος, ανασφάλεια και αβεβαιότητα για το μέλλον σας; (π.χ. δημιουργία οικογένειας, αγορά σπιτιού, βελτίωση συνθηκών διαβίωσης)".

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 10 παρατηρούμε ότι οι ασφαλισμένοι σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης έχουν χαμηλότερο μέσο όρο (3,33) στο εάν αισθάνονται άγχος, ανασφάλεια και αβεβαιότητα για το μέλλον τους σχετικά με τους μη ασφαλισμένους (4,25).

Από τον πίνακα 11 παρατηρούμε ότι η διαφορά αυτή είναι **στατιστικά σημαντική** ($t=-2,928$, $df=61$, $Sig=0,005$).

Πίνακας 7.10: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανασφάλιστης εργασίας με άγχος και ανασφάλεια

Group Statistics						
	2. Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	
17. Αισθάνεστε άγχος, ανασφάλεια και	Ναι	15	3,33	1,175	,303	

αβεβαιότητα για το μέλλον σας; (π.χ. δημιουργία οικογένειας, αγορά σπιτιού, βελτίωση συνθηκών διαβίωσης)	Όχι	48	4,25	1,021	,147
--	-----	----	------	-------	------

Πίνακας 7.11: Αποτελέσματα του T-test

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
17. Αισθάνεστε άγχος, ανασφάλεια και αβεβαιότητα για το μέλλον σας; (π.χ. δημιουργία οικογένειας, αγορά σπιτιού, βελτίωση συνθηκών διαβίωσης)	Equal variances assumed	2,013	,161	-2,928	61	,005	-,917	,313	-1,543	-,291
	Equal variances not assumed			-2,718	21,036	,013	-,917	,337	-1,618	-,215

7.2.5 Δημιουργεί η ανυπαρξία ασφαλιστικής κάλυψης άγχος;

Για να εξετάσουμε το παρόν ερευνητικό ερώτημα θα προχωρήσουμε στον έλεγχο t-test με ανεξάρτητη μεταβλητή την ερώτηση 2 (Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;) και εξαρτημένη την ερώτηση 18 "Αισθάνεστε άγχος ή ανασφάλεια στη σκέψη ότι μπορεί να χάσετε την εργασία σας;"

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 12 παρατηρούμε ότι οι ασφαλισμένοι σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης έχουν χαμηλότερο μέσο όρο (2,80) στο εάν αισθάνονται άγχος, ή ανασφάλεια στη σκέψη ότι μπορεί να χάσουν την εργασία τους σχετικά με τους μη ασφαλισμένους (4,21). Από τον πίνακα 13 παρατηρούμε ότι η διαφορά αυτή είναι **στατιστικά σημαντική** ($t=-4,499$, $df=61$, $Sig=0,000$).

Πίνακας 7.12: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανυπαρξίας ασφαλιστικής κάλυψης με άγχος

Group Statistics					
	2. Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
18. Αισθάνεστε άγχος ή ανασφάλεια στη σκέψη ότι μπορεί να χάσετε την εργασία σας;	Ναι	15	2,80	1,373	,355
	Όχι	48	4,21	,944	,136

Πίνακας 7.13: Αποτελέσματα του T-test

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
18. Αισθάνεστε άγχος ή ανασφάλεια στη σκέψη ότι μπορεί να χάσετε την εργασία σας;	Equal variances assumed	4,809	,032	-4,499	61	,000	-1,408	,313	-2,034	-,782
	Equal variances not assumed			-3,707	18,325	,002	-1,408	,380	-2,205	-,611

7.2.6 Η κάλυψη βασικών βιοτικών αναγκών σχετίζεται θετικά με την ανασφάλιστη εργασία;

Για να εξετάσουμε το παρόν ερευνητικό ερώτημα θα προχωρήσουμε στον έλεγχο χ^2 με μεταβλητές την ερώτηση 2 (Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;) και την ερώτηση 6.1 "Αν προτείνετε οι ίδιοι στον εργοδότη σας να εργαστείτε ανασφάλιστοι για ποιο λόγο το κάνατε: Για λόγους επιβίωσης – κάλυψης καθημερινών βιοτικών ατομικών και οικογενειακών υποχρεώσεων".

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 14 παρατηρούμε ότι μόνο 4 ασφαλισμένοι εργαζόμενοι, από σύνολο 15, θα εργαζόταν για λόγους επιβίωσης ανασφάλιστοι (ποσοστό 26,66%). Αντίστοιχα οι ανασφάλιστοι εργαζόμενοι είναι 15 σε σύνολο 48 ανασφάλιστων εργαζόμενων (ποσοστό 31,25%).

Παρόλο που το ποσοστό των ανασφάλιστων εργαζόμενων είναι υψηλότερο, δεν μπορούμε να βγάλουμε ασφαλές συμπέρασμα γιατί στον πίνακα 15, όπου παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου χ^2 , δεν πληρείται μια προϋπόθεση για την εφαρμογή του ελέγχου (το πολύ 20% των κελιών θα πρέπει να έχει αναμενόμενη συχνότητα μεγαλύτερη από 5). Αλλά και να παραλείψουμε αυτήν την προϋπόθεση πάλι *δεν εμφανίζεται κάποια στατιστικά σημαντική σχέση* ($\chi^2=0,114$, $df=1$, $Sig=0,736$).

Πίνακας 7.14: Πίνακας συνάφειας ανασφάλιστης εργασίας με βασικές βιοτικές ανάγκες

6-1. Αν προτείνετε οι ίδιοι στον εργοδότη σας να εργαστείτε ανασφάλιστοι για ποιο λόγο το κάνατε: Για λόγους επιβίωσης – κάλυψης καθημερινών βιοτικών ατομικών και οικογενειακών υποχρεώσεων * 2. Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας; Crosstabulation				
Count		2. Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;		Total
		Ναι	Όχι	
6-1. Αν προτείνετε οι ίδιοι στον εργοδότη σας να εργαστείτε ανασφάλιστοι για ποιο λόγο το κάνατε: Για λόγους επιβίωσης – κάλυψης καθημερινών βιοτικών ατομικών και οικογενειακών υποχρεώσεων	Όχι	11	33	44
	Ναι	4	15	19
Total		15	48	63

Πίνακας 7.15: Αποτελέσματα του χ^2 τεστ

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	,114 ^a	1	,736		
Continuity Correction ^b	,000	1	,988		
Likelihood Ratio	,116	1	,734		
Fisher's Exact Test				1,000	,503
Linear-by-Linear Association	,112	1	,738		
N of Valid Cases	63				
a. 1 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,52.					
b. Computed only for a 2x2 table					

7.2.7 Συνδέονται τα οικονομικά κίνητρα (μεγαλύτερος μισθός - λιγότερη εφορία - κοινωνικά επιδόματα) με την ανασφάλιστη εργασία;

Για να εξετάσουμε το παρόν ερευνητικό ερώτημα θα προχωρήσουμε στον έλεγχο χ^2 με μεταβλητές την ερώτηση 2 (Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;) και την ερώτηση 6.2. "Αν προτείνετε οι ίδιοι στον εργοδότη σας να εργαστείτε ανασφάλιστοι για ποιο λόγο το κάνατε: Γιατί πληρώνω λιγότερη εφορία και παίρνω μεγαλύτερο μισθό" και 6.3 "Αν προτείνετε οι ίδιοι στον εργοδότη σας να εργαστείτε ανασφάλιστοι για ποιο λόγο το κάνατε: Με συμφέρει οικονομικά, γιατί λαμβάνω κοινωνικά επιδόματα (Κοινωνικό Επίδομα Αλληλεγγύης, Κοινωνικό Μέρισμα)".

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 16 παρατηρούμε ότι 9 ασφαλισμένοι εργαζόμενοι, από σύνολο 15, θα εργαζόταν ανασφάλιστοι για να πληρώνουν λιγότερη εφορία (ποσοστό 60%). Αντίστοιχα οι ανασφάλιστοι εργαζόμενοι είναι 10 σε σύνολο 48 ανασφάλιστων εργαζόμενων (ποσοστό 20,83%). Παρόλο που το ποσοστό των ασφαλισμένων εργαζόμενων είναι υψηλότερο, **δεν μπορούμε να βγάλουμε ασφαλές συμπέρασμα** γιατί στον πίνακα 17, όπου παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου χ^2 , δεν πληρείται μια προϋπόθεση για την εφαρμογή του ελέγχου (το πολύ 20% των κελιών θα πρέπει να έχει αναμενόμενη συχνότητα μεγαλύτερη από 5).

Από τον πίνακα 17, παρατηρούμε ότι εμφανίζεται κάποια **στατιστικά σημαντική σχέση** ανάμεσα στο εάν ο εργαζόμενος είναι ασφαλισμένος και στο εάν θα δούλευαν ανασφάλιστοι για να πληρώνουν λιγότερη εφορία και να παίρνουν μεγαλύτερο μισθό. ($\chi^2=8,323$, $df=1$, $Sig=0,004$). Γενικά παρατηρείται μια τάση οι ασφαλισμένοι εργαζόμενοι να έχουν τη διάθεση να εργαστούν ανασφάλιστοι για να πληρώνουν λιγότερη εφορία και να παίρνουν μεγαλύτερο μισθό και οι ανασφάλιστοι να μην παρουσιάζουν αυτή την τάση.

Πίνακας 7.16: Πίνακας συνάφειας ανασφάλιστης εργασίας με οικονομικά κίνητρα

Crosstab		
Count		
	2. Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;	Total
	Ναι	Όχι

6-2. Αν προτείνετε οι ίδιοι στον εργοδότη σας να εργαστείτε ανασφάλιστοι για ποιο λόγο το κάνατε: Γιατί πληρώνω λιγότερη εφορία και παίρνω μεγαλύτερο μισθό	Όχι	6	38	44
	Ναι	9	10	19
Total		15	48	63

Πίνακας 7.17: Αποτελέσματα του χ^2 τεστ

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	8,323 ^a	1	,004		
Continuity Correction ^b	6,568	1	,010		
Likelihood Ratio	7,820	1	,005		
Fisher's Exact Test				,008	,006
Linear-by-Linear Association	8,191	1	,004		
N of Valid Cases	63				
a. 1 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,52.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 18 παρατηρούμε ότι 1 ασφαλισμένος εργαζόμενος, από σύνολο 15, θα εργαζόταν ανασφάλιστος γιατί τον συμφέρει οικονομικά για να λάβει κοινωνικά επιδόματα (ποσοστό 6,66%). Αντίστοιχα οι ανασφάλιστοι εργαζόμενοι είναι 18 σε σύνολο 48 ανασφάλιστων εργαζόμενων (ποσοστό 37,5%).

Παρόλο που το ποσοστό των ανασφάλιστων εργαζόμενων είναι υψηλότερο, **δεν μπορούμε να βγάλουμε ασφαλές συμπέρασμα** γιατί στον πίνακα 19, όπου παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου χ^2 , δεν πληρείται μια προϋπόθεση για την εφαρμογή του ελέγχου (το πολύ 20% των κελιών θα πρέπει να έχει αναμενόμενη συχνότητα μεγαλύτερη από 5).

Από τον πίνακα 19, παρατηρούμε ότι εμφανίζεται **κάποια στατιστικά σημαντική σχέση** ανάμεσα στο εάν οι εργαζόμενοι είναι ασφαλισμένοι και στο εάν θα δούλευαν

ανασφάλιστοι γιατί τους συμφέρει οικονομικά για να λαμβάνουν κοινωνικά επιδόματα. ($\chi^2=5,158$, $df=1$, $Sig=0,023$). Γενικά παρατηρείται μια τάση οι ανασφάλιστοι εργαζόμενοι να έχουν τη διάθεση να εργαστούν ανασφάλιστοι γιατί τους συμφέρει οικονομικά για να λαμβάνουν κοινωνικά επιδόματα και οι ασφαλισμένοι να μην παρουσιάζουν αυτή την τάση.

Πίνακας 7.18: Πίνακας συνάφειας ανασφάλιστης εργασίας με κοινωνικά επιδόματα

Crosstab				
Count				
		2. Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;		Total
		Ναι	Όχι	
6-3. Αν προτείνατε οι ίδιοι στον εργοδότη σας να εργαστείτε ανασφάλιστοι για ποιο λόγο το κάνατε: Με συμφέρει οικονομικά, γιατί λαμβάνω κοινωνικά επιδόματα (Κοινωνικό Επίδομα Αλληλεγγύης, Κοινωνικό Μέρισμα)	Όχι	14	30	44
	Ναι	1	18	19
Total		15	48	63

Πίνακας 7.19: Αποτελέσματα του χ^2 τεστ

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	5,158 ^a	1	,023		
Continuity Correction ^b	3,798	1	,051		
Likelihood Ratio	6,280	1	,012		
Fisher's Exact Test				,026	,020
Linear-by-Linear Association	5,076	1	,024		
N of Valid Cases	63				
a. 1 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,52.					
b. Computed only for a 2x2 table					

7.2.8 Επηρεάζει η έλλειψη υγειονομικής περίθαλψης και συνταξιοδοτικής κάλυψης την απόφαση των εργαζόμενων να απασχοληθούν με καθεστώς ανασφάλιστης εργασίας;

Για να εξετάσουμε το παρόν ερευνητικό ερώτημα θα προχωρήσουμε στον έλεγχο t-test με ανεξάρτητη μεταβλητή την ερώτηση 2 (Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;) και εξαρτημένη την ερώτηση 14 "Θεωρείτε ότι λόγω του γεγονότος ότι εργάζεστε ανασφάλιστοι δεν έχετε πρόσβαση σε υπηρεσίες που παρέχει το κράτος, όπως η υγειονομική περίθαλψη και η συνταξιοδοτική κάλυψη;".

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 20 παρατηρούμε ότι οι ασφαλισμένοι σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης παρουσιάζουν χαμηλότερο μέσο όρο (2,47) στην άποψη "ότι λόγω του γεγονότος ότι εργάζεστε ανασφάλιστοι δεν έχετε πρόσβαση σε υπηρεσίες που παρέχει το κράτος, όπως η υγειονομική περίθαλψη και η συνταξιοδοτική κάλυψη" σχετικά με τους μη ασφαλισμένους (3,92).

Από τον πίνακα 21 παρατηρούμε ότι η διαφορά αυτή είναι **στατιστικά σημαντική** ($t=-4,192$, $df=61$, $Sig=0,000$).

Πίνακας 7.20: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης ανασφάλιστης εργασίας με έλλειψη υγειονομικής περίθαλψης και συνταξιοδοτικής κάλυψης

Group Statistics					
	2. Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
14. Θεωρείτε ότι λόγω του γεγονότος ότι εργάζεστε ανασφάλιστοι δεν έχετε πρόσβαση σε υπηρεσίες που παρέχει το κράτος, όπως η υγειονομική περίθαλψη και η συνταξιοδοτική κάλυψη;	Ναι	15	2,47	1,356	,350
	Όχι	48	3,92	1,108	,160

Πίνακας 7.21: Αποτελέσματα του T-test

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
14. Θεωρείτε ότι λόγω του γεγονότος ότι εργάζεστε ανασφάλιστοι δεν έχετε πρόσβαση σε υπηρεσίες που παρέχει το κράτος, όπως η υγειονομική περίθαλψη και η συνταξιοδοτική κάλυψη;	Equal variances assumed	1,675	,200	-4,192	61	,000	-1,450	,346	-2,142	-,758
	Equal variances not assumed			-3,768	20,188	,001	-1,450	,385	-2,252	-,648

7.3 Ερμηνεία Ερευνητικών υποθέσεων

7.3.1 Οι γυναίκες αισθάνονται μεγαλύτερη ψυχολογική κούραση, άγχος και ανασφάλεια για το μέλλον σε σύγκριση με τους άνδρες

Για να εξετάσουμε το παρόν ερευνητικό ερώτημα θα προχωρήσουμε στον έλεγχο t-test με ανεξάρτητη μεταβλητή το φύλο και εξαρτημένη την ερώτηση 17 "Αισθάνεστε άγχος, ανασφάλεια και αβεβαιότητα για το μέλλον σας; (π.χ. δημιουργία οικογένειας, αγορά σπιτιού, βελτίωση συνθηκών διαβίωσης)".

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 22 παρατηρούμε ότι οι γυναίκες παρουσιάζουν υψηλότερο μέσο όρο (4,11) στην αίσθηση άγχους, ανασφάλειας και αβεβαιότητας για το μέλλον τους σχετικά με τους άνδρες (3,97).

Από τον πίνακα 23 παρατηρούμε ότι η διαφορά αυτή *δεν είναι στατιστικά σημαντική* ($t=-0,484$, $df=61$, $Sig=0,630$).

Πίνακας 7.22: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης του φύλου με την αίσθηση άγχους, ανασφάλειας και αβεβαιότητας για το μέλλον

Group Statistics					
	Φύλο	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
17. Αισθάνεστε άγχος, ανασφάλεια και αβεβαιότητα για το μέλλον σας; (π.χ. δημιουργία οικογένειας, αγορά σπιτιού, βελτίωση συνθηκών διαβίωσης)	Άνδρας	36	3,97	1,082	,180
	Γυναίκα	27	4,11	1,188	,229

Πίνακας 7.23: Αποτελέσματα του T-test

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
17. Αισθάνεστε άγχος, ανασφάλεια και αβεβαιότητα για το μέλλον σας; (π.χ. δημιουργία οικογένειας, αγορά σπιτιού, βελτίωση συνθηκών διαβίωσης)	Equal variances assumed	,685	,411	-,484	61	,630	-,139	,287	-,713	,435
	Equal variances not assumed			-,477	53,148	,635	-,139	,291	-,723	,445

7.3.2 Οι εργαζόμενοι με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης ΑΕΙ (Πανεπιστήμια - ΤΕΙ) αισθάνονται απογοήτευση που απασχολούνται σε εργασίες που δεν ανταποκρίνονται στα προσόντα τους

Για να εξετάσουμε το παρόν ερευνητικό ερώτημα θα προχωρήσουμε στον έλεγχο ANOVA με ανεξάρτητη μεταβλητή την μόρφωση και εξαρτημένη την ερώτηση 13 "Νιώθετε απογοήτευση που δεν κάνετε μια δουλειά που να ανταποκρίνεται στις σπουδές σας;".

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 24 παρατηρούμε ότι οι εργαζόμενοι με βασική μόρφωση έχουν μέσο όρο 2,88, με ανώτερη μόρφωση έχουν μέσο όρο 4,06, με ανώτατη μόρφωση έχουν μέσο όρο 2,89 και με μεταπτυχιακά έχουν μέσο όρο 2,83.

Από τον πίνακα 25 παρατηρούμε ότι η διαφορά αυτή είναι **στατιστικά σημαντική** (F=3,460, Sig=0,022).

Από τον πίνακα 26, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η στατιστικά σημαντική διαφορά εμφανίζεται ανάμεσα στους εργαζόμενους με βασική και με ανώτερη μόρφωση (mean difference = -1,188, Sig=0,18).

Πίνακας 7.24: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης του υψηλού επιπέδου μόρφωσης με την απογοήτευση

Descriptives								
13. Νιώθετε απογοήτευση που δεν κάνετε μια δουλειά που να ανταποκρίνεται στις σπουδές σας;								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Βασική	32	2,88	1,314	,232	2,40	3,35	1	5
Ανώτερη	16	4,06	1,063	,266	3,50	4,63	2	5
Ανώτατη	9	2,89	1,364	,455	1,84	3,94	1	5
Μεταπτυχιακά	6	2,83	1,472	,601	1,29	4,38	1	5
Total	63	3,17	1,351	,170	2,83	3,51	1	5

Πίνακας 7.25: ANOVA Table

ANOVA					
13. Νιώθετε απογοήτευση που δεν κάνετε μια δουλειά που να ανταποκρίνεται στις σπουδές σας;					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	16,920	3	5,640	3,460	,022
Within Groups	96,160	59	1,630		
Total	113,079	62			

Πίνακας 7.26: Πίνακας συντελεστών

Multiple Comparisons							
Dependent Variable: 13. Νιώθετε απογοήτευση που δεν κάνετε μια δουλειά που να ανταποκρίνεται στις σπουδές σας;							
	(I) Μόρφωση	(J) Μόρφωση	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	Βασική	Ανώτερη	-1,188*	,391	,018	-2,22	-,15
		Ανώτατη	-,014	,482	1,000	-1,29	1,26
		Μεταπτυχιακά	,042	,568	1,000	-1,46	1,54
	Ανώτερη	Βασική	1,188*	,391	,018	,15	2,22
		Ανώτατη	1,174	,532	,133	-,23	2,58
		Μεταπτυχιακά	1,229	,611	,196	-,39	2,84
	Ανώτατη	Βασική	,014	,482	1,000	-1,26	1,29
		Ανώτερη	-1,174	,532	,133	-2,58	,23
		Μεταπτυχιακά	,056	,673	1,000	-1,72	1,83
	Μεταπτυχιακά	Βασική	-,042	,568	1,000	-1,54	1,46
		Ανώτερη	-1,229	,611	,196	-2,84	,39
		Ανώτατη	-,056	,673	1,000	-1,83	1,72
*. The mean difference is significant at the 0.05 level.							

7.3.3 Οι γυναίκες νιώθουν μεγαλύτερη απογοήτευση από τους άντρες που δεν κάνουν μια δουλειά που ανταποκρίνεται στις σπουδές τους.

Για να εξετάσουμε το παρόν ερευνητικό ερώτημα θα προχωρήσουμε στον έλεγχο t-test με ανεξάρτητη μεταβλητή το φύλο και εξαρτημένη την ερώτηση 13 "Νιώθετε απογοήτευση που δεν κάνετε μια δουλειά που να ανταποκρίνεται στις σπουδές σας".

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 27 παρατηρούμε ότι οι γυναίκες έχουν μεγαλύτερη απογοήτευση (3,63) που δεν κάνουν μια δουλειά που ανταποκρίνεται στις σπουδές τους σε σχέση με τους άντρες (2,83).

Από τον πίνακα 28 παρατηρούμε ότι η διαφορά αυτή είναι **στατιστικά σημαντική** ($t=-2,404$, $df=61$, $Sig=0,019$).

Πίνακας 7.27: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης του φύλου με την απογοήτευση

Group Statistics					
	Φύλο	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
13. Νιώθετε απογοήτευση που δεν κάνετε μια δουλειά που να ανταποκρίνεται στις σπουδές σας;	Άνδρας	36	2,83	1,320	,220
	Γυναίκα	27	3,63	1,275	,245

Πίνακας 7.28: Αποτελέσματα του T-test

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
13. Νιώθετε απογοήτευση που δεν κάνετε μια δουλειά που να ανταποκρίνεται στις σπουδές σας;	Equal variances assumed	,138	,712	2,404 ⁻	61	,019	-,796	,331	-1,459	-,134
	Equal variances not assumed			2,416 ⁻	57,156	,019	-,796	,330	-1,456	-,136

7.3.4 Οι γυναίκες με βασική μόρφωση αισθάνονται μεγαλύτερο άγχος και ανασφάλεια στη σκέψη ότι μπορεί να χάσουν την εργασία τους σε σύγκριση με τις γυναίκες υψηλού μορφωτικού επιπέδου

Για να εξετάσουμε το παρόν ερευνητικό ερώτημα θα προχωρήσουμε στον έλεγχο ANOVA με ανεξάρτητη μεταβλητή το μόρφωση και εξαρτημένη την ερώτηση 18 "Αισθάνεστε άγχος ή ανασφάλεια στη σκέψη ότι μπορεί να χάσετε την εργασία σας;" μόνο για τις γυναίκες.

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 29 παρατηρούμε ότι οι γυναίκες με βασική μόρφωση έχουν μέσο όρο 4,55, με ανώτερη μόρφωση έχουν μέσο όρο 4,00, με ανώτατη μόρφωση έχουν μέσο όρο 3,20 και με μεταπτυχιακά έχουν μέσο όρο 4,67. Από τον πίνακα 30 παρατηρούμε ότι η διαφορά αυτή είναι **στατιστικά σημαντική** ($F=3,896$, $Sig=0,022$).

Από τον πίνακα 31, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η στατιστικά σημαντική διαφορά εμφανίζεται ανάμεσα στις γυναίκες με βασική και με ανώτατη μόρφωση (mean difference = 1,345, $Sig=0,020$).

Πίνακας 7.29: Περιγραφικά μέτρα συσχέτισης της μόρφωσης των γυναικών με το άγχος απώλειας της εργασίας

Descriptives								
18. Αισθάνεστε άγχος ή ανασφάλεια στη σκέψη ότι μπορεί να χάσετε την εργασία σας;								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Βασική	11	4,55	,522	,157	4,19	4,90	4	5
Ανώτερη	8	4,00	1,069	,378	3,11	4,89	2	5
Ανώτατη	5	3,20	,837	,374	2,16	4,24	2	4
Μεταπτυχιακά	3	4,67	,577	,333	3,23	6,10	4	5
Total	27	4,15	,907	,175	3,79	4,51	2	5

Πίνακας 7.30: ANOVA Table

ANOVA					
18. Αισθάνεστε άγχος ή ανασφάλεια στη σκέψη ότι μπορεί να χάσετε την εργασία σας;					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	7,213	3	2,404	3,896	,022
Within Groups	14,194	23	,617		
Total	21,407	26			

Πίνακας 7.31: Πίνακας συντελεστών

Multiple Comparisons							
Dependent Variable: 18. Αισθάνεστε άγχος ή ανασφάλεια στη σκέψη ότι μπορεί να χάσετε την εργασία σας;							
	(I) Μόρφωση	(J) Μόρφωση	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	Βασική	Ανώτερη	,545	,365	,457	-,46	1,56
		Ανώτατη	1,345*	,424	,020	,17	2,52
		Μεταπτυχιακά	-,121	,512	,995	-1,54	1,29
	Ανώτερη	Βασική	-,545	,365	,457	-1,56	,46
		Ανώτατη	,800	,448	,305	-,44	2,04
		Μεταπτυχιακά	-,667	,532	,600	-2,14	,81
	Ανώτατη	Βασική	-1,345*	,424	,020	-2,52	-,17
		Ανώτερη	-,800	,448	,305	-2,04	,44
		Μεταπτυχιακά	-1,467	,574	,077	-3,05	,12
	Μεταπτυχιακά	Βασική	,121	,512	,995	-1,29	1,54
		Ανώτερη	,667	,532	,600	-,81	2,14
		Ανώτατη	1,467	,574	,077	-,12	3,05

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

7.3.5 Το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζόμενων σε οικιακές υπηρεσίες είναι γυναίκες

Για να εξετάσουμε το παρόν ερευνητικό ερώτημα θα χρησιμοποιήσουμε ένα πίνακα διπλής εισόδου με τις μεταβλητές φύλο και την ερώτηση 1 "Σε ποιόν από τους ακόλουθους τομείς δραστηριότητας εργάζεστε".

Από τον πίνακα 32 παρατηρούμε ότι στις οικιακές υπηρεσίες εργάζονται ένας άνδρας (ποσοστό 11,1%) και 8 γυναίκες (ποσοστό 88,9%).

Συνεπώς **επιβεβαιώνεται η ερευνητική υπόθεση** ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζόμενων σε οικιακές υπηρεσίες είναι γυναίκες.

Πίνακας 7.32: Πίνακας διπλής εισόδου συσχέτισης φύλου με τομέα δραστηριότητας

1. Σε ποιόν από τους ακόλουθους τομείς δραστηριότητας εργάζεστε; * Φύλο Crosstabulation					
			Φύλο		Total
			Ανδρας	Γυναίκα	
1. Σε ποιόν από τους ακόλουθους τομείς δραστηριότητας εργάζεστε;	Κατασκευές	Count	9	0	9
		% within 1. Σε ποιόν από τους ακόλουθους τομείς δραστηριότητας εργάζεστε;	100,0%	0,0%	100,0%
	Βιομηχανία / Βιοτεχνία	Count	0	1	1
		% within 1. Σε ποιόν από τους ακόλουθους τομείς δραστηριότητας εργάζεστε;	0,0%	100,0%	100,0%
	Επισιτιστικά	Count	9	8	17
		% within 1. Σε ποιόν από τους ακόλουθους τομείς δραστηριότητας εργάζεστε;	52,9%	47,1%	100,0%
	Παροχή Υπηρεσιών	Count	13	8	21

		% within 1. Σε ποιόν από τους ακόλουθους τομείς εργάζεστε;	61,9%	38,1%	100,0%
	Ξενοδοχεία	Count	1	2	3
		% within 1. Σε ποιόν από τους ακόλουθους τομείς εργάζεστε;	33,3%	66,7%	100,0%
	Οικιακές Εργασίες (κηπουρική, φύλαξη νηπίων – ηλικιωμένων, ιδιαίτερα μαθήματα)	Count	1	8	9
		% within 1. Σε ποιόν από τους ακόλουθους τομείς εργάζεστε;	11,1%	88,9%	100,0%
	Μεταφορές	Count	3	0	3
		% within 1. Σε ποιόν από τους ακόλουθους τομείς εργάζεστε;	100,0%	0,0%	100,0%
Total	Count		36	27	63
	% within 1. Σε ποιόν από τους ακόλουθους τομείς εργάζεστε;		57,1%	42,9%	100,0%

7.3.6 Οι άντρες εργάζονται περισσότερες ώρες από ότι οι γυναίκες.

Από τα αποτελέσματα του παρακάτω πίνακα 33 παρατηρούμε ότι 10 άντρες (ποσοστό 27,77%) εργάζονται έως 20 ώρες, 11 άντρες (ποσοστό 30,55%) εργάζονται από 21 έως 40 ώρες και 15 άντρες (ποσοστό 41,66%) εργάζονται 40 ώρες και άνω. Αντίστοιχα 16 γυναίκες (ποσοστό 59,25%) εργάζονται έως 20 ώρες, 8 γυναίκες (ποσοστό 29,63%) εργάζονται από 21 έως 40 ώρες και 3 γυναίκες (ποσοστό 11,11%) εργάζονται 40 ώρες και άνω.

Από τον πίνακα 34, παρατηρούμε ότι εμφανίζεται κάποια *στατιστικά σημαντική σχέση* ανάμεσα στο φύλο και στις ώρες εργασίας ανά εβδομάδα ($\chi^2=8,751$, $df=2$, $Sig=0,013$). Γενικά παρατηρείται μια τάση οι γυναίκες εργαζόμενοι να εργάζονται λιγότερες ώρες και οι άντρες περισσότερες.

Πίνακας 7.33: Πίνακας Συσχέτισης φύλου με ώρες εργασίας την εβδομάδα

Φύλο * Πόσες ώρες εργάζεσθε την εβδομάδα; Crosstabulation					
Count					
		4. Πόσες ώρες εργάζεσθε την εβδομάδα;			Total
		Έως 20 ώρες	21-40 ώρες	40 ώρες και άνω	
Φύλο	Ανδρας	10	11	15	36
	Γυναίκα	16	8	3	27
Total		26	19	18	63

Πίνακας 7.34: Αποτελέσματα του χ^2 τεστ

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8,751 ^a	2	,013
Likelihood Ratio	9,316	2	,009
Linear-by-Linear Association	8,565	1	,003
N of Valid Cases	63		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 7,71.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

8.1 Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία εξέτασε τις ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις της ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας. Για να πραγματοποιηθεί αυτό, ένα ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις κλειστού τύπου διανεμήθηκε σε αδήλωτους εργαζόμενους του Νομού Θεσπρωτίας, που προσέρχονταν στις αρμόδιες Υπηρεσίες για να ενημερωθούν σχετικά ή για να καταγγείλουν το γεγονός ότι εργάζονται ανασφάλιστοι.

Τα αποτελέσματα της ερευνητικής εργασίας παρουσιάζουν ιδιαίτερα μεγάλο ενδιαφέρον καθώς καταδεικνύουν ευρήματα για ένα ζήτημα το οποίο δεν έχει διερευνηθεί στην Ελλάδα και ειδικότερα σε μία περίοδο οικονομικής κρίσης και αβεβαιότητας, κατά την οποία το μέγεθος της ανασφάλιστης εργασίας αυξάνεται, προκαλώντας το έντονο ενδιαφέρον της ερευνητικής και επιστημονικής κοινότητας. Τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης παρέχουν στήριξη για την διεξαγωγή ασφαλών και εμπειριστατωμένων συμπερασμάτων, καθώς στα περισσότερα ερευνητικά ερωτήματα και ερευνητικές υποθέσεις ο δείκτης στατιστικής σημαντικότητας p (p -value) είναι μικρότερος του 0,05.

Αναλυτικότερα, από τα αποτελέσματα της έρευνάς μας διαπιστώθηκε ότι οι ανασφάλιστοι εργαζόμενοι εμφάνισαν *χαμηλά ποσοστά εργασιακής ικανοποίησης* και δεν ήταν ιδιαίτερα ευχαριστημένοι τόσο με το υφιστάμενο βιοτικό τους επίπεδο, όσο και με την οικογενειακή και κοινωνική τους ζωή, γεγονός που έρχεται σε συμφωνία με τα ευρήματα της έρευνα του Rojas (2013) στο Μεξικό. Οι χαμηλές οικονομικές απολαβές, οι πιεστικές και άσχημες συνθήκες εργασίας, η ανασφάλεια που προκαλεί η μη ύπαρξη έγγραφης σύμβασης εργασίας, που εξασφαλίζει την προστασία της εργατικής και ασφαλιστικής νομοθεσίας, είναι φυσικό να οδηγούν τους ανασφάλιστους εργαζόμενους να αισθάνονται απογοητευμένοι από την εργασιακή τους κατάσταση, με συνακόλουθη την αρνητική επίδραση στην ποιότητα της ζωής τους (Benach & Muntaner, 2007).

Η *ψυχολογική/συναισθηματική κούραση* δεν φαίνεται να σχετίζεται θετικά με την ανασφάλιστη εργασία, καθώς δεν προκύπτει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα σε όσους είναι ασφαλισμένοι σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης και σε όσους δεν είναι.

Πιθανόν η συναισθηματική εξάντληση να προκαλείται από τις υπερβολικές ώρες εργασίας, όπως καταδεικνύουν τα ευρήματα του Jamal (2004), και όχι από την ανυπαρξία ασφάλισης.

Ένα δεύτερο σημαντικό εύρημα αποτελεί το γεγονός ότι ανασφάλιστη και αδήλωτη απασχόληση, δημιουργεί και υποδαυλίζει το *αίσθημα της κοινωνικής απομόνωσης* και της *παραβίασης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας*. Τα αποτελέσματά μας υποστηρίζονται από τις διαπιστώσεις της μελέτης της Repič (2010) και των Beuran και Kalugina (2013), σύμφωνα με τους οποίους η κοινωνική απομόνωση αποτελεί παράγωγο της εντεινόμενης εργασιακής ανασφάλειας και της αποστέρησης βασικών κοινωνικών παροχών και οφελών.

Η εργασιακή αβεβαιότητα και οι ιδιαίτερα αγχωτικοί παράγοντες σε ένα πειστικό εργασιακό περιβάλλον, όπως αυτό της ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας, επιτείνουν το *άγχος και την ανασφάλεια των εργαζόμενων για το μέλλον τους*, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, καθώς δεν μπορούν να βασίσουν τα όνειρά τους για καλύτερευση της ζωής τους σε στέρεες εργασιακές βάσεις. Τα ευρήματά μας υποστηρίζουν και υποστηρίζονται από τη μελέτη του Williams (2009) και των Avendano και Berkman (2014).

Συναφές είναι και το εύρημα της εμφάνισης *έντονου άγχους* στους ανασφάλιστους εργαζόμενους λόγω της *ανυπαρξίας ασφαλιστικής κάλυψης*. Πιο αναλυτικά, οι ανασφάλιστοι εργαζόμενοι νιώθουν ευάλωτοι και απροστάτευτοι, καθώς δεν έχουν πρόσβαση σε κρίσιμες υπηρεσίες που παρέχει το κοινωνικό κράτος, όπως ενδεικτικά την υγειονομική και την συνταξιοδοτική κάλυψη, με άμεση συνέπεια την ραγδαία επιδείνωση της ψυχοσωματικής τους υγείας. Σε συναφή ευρήματα κατέληξε η μελέτη των Sales και Santana (2003) σε γυναίκες στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας, οι οποίες εμφάνισαν συμπτώματα αγχωτικών και καταθλιπτικών διαταραχών.

Σε αντίθεση με τα διαθέσιμα ερευνητικά στοιχεία (Ambrosini, 2001; Flaquer & Escobedo, 2009) που καταδεικνύουν πως σε περιόδους οικονομικής κρίσης εργαζόμενοι χαμηλών προσόντων και δεξιοτήτων αναγκάζονται να απασχοληθούν ανασφάλιστοι προκειμένου να καλύψουν βασικές βιοτικές τους ανάγκες και να ανταποκριθούν στις οικογενειακές τους υποχρεώσεις, η ανάλυση των ερευνητικών μας δεδομένων *δεν φανέρωσε* την ύπαρξη στατιστικά σημαντικής συσχέτισης ανάμεσα στην ανασφάλιστη εργασία και την *κάλυψη βασικών βιοτικών αναγκών*.

Ενδιαφέρον ωστόσο, προκαλεί η τάση μεγάλου ποσοστού των συμμετεχόντων στην έρευνά μας, που πιθανότατα λόγω του γεγονότος ότι είναι ασφαλισμένοι σε κάποιο φορέα κοινωνικής ασφάλισης, επιλέγουν και επιδιώκουν να εργαστούν ανασφάλιστοι στην δευτερεύουσα απασχόλησή τους, για να **πληρώνουν λιγότερη εφορία** και να πάρουν **μεγαλύτερο μισθό**, όπως και η τάση των ανασφάλιστων να ζητούν οι ίδιοι από τον εργοδότη τους να μην ασφαλιστούν προκειμένου να **λάβουν κοινωνικά επιδόματα**. Το εύρημα αυτό ενισχύεται από τα αποτελέσματα ερευνών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2007) και του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (2004), όπου αναδεικνύεται η ισχυρή σύνδεση της ανασφάλιστης εργασίας με την φοροαποφυγή και την λήψη κοινωνικών και προνοιακών επιδομάτων.

Στατιστικά σημαντικό αποτελεί, επίσης, το εύρημα πως η **έλλειψη υγειονομικής** και συνταξιοδοτικής κάλυψης **επηρεάζει αρνητικά** την απόφαση για παροχή ανασφάλιστης εργασίας. Διαπιστώνεται πως ο ενδοιασμός των εργαζομένων να εμπλακούν σε αδήλωτες δραστηριότητες προκύπτει από την επίγνωση πως λόγω της μη καταβολής εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, δεν μπορούν να λάβουν την απαιτούμενη ιατροφαρμακευτική και υγειονομική περίθαλψη και να συμπληρώσουν τον απαιτούμενο αριθμό ενσήμων προκειμένου να αποκομίσουν τα συνταξιοδοτικά οφέλη, όπως αποδεικνύεται και από έρευνες της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ILO, 2014) και της Gallin (2001).

Παρόλο που πολλές έρευνες για την ανασφάλιστη εργασία έχουν επικεντρωθεί στις διαφορές μεταξύ των δύο φύλων αναφορικά με την συμμετοχή, το είδος εργασίας ή την αμοιβή (Jensen & Slack, 2009; Gilman et al., 2002; Williams & Windebank, 2003, 2006), **η διαφορά φύλου** δεν φαίνεται να επηρεάζει και να εντείνει την **ψυχολογική κούραση, το άγχος και την ανασφάλεια για το μέλλον** που αισθάνονται οι εργαζόμενοι στον ανεπίσημο τομέα της οικονομία, σύμφωνα με τα ευρήματά μας. Ωστόσο, οι γυναίκες παρουσιάζουν ελαφρά υψηλότερο μέσο όρο σε σύγκριση με τους άνδρες, γεγονός που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως απόρροια της «αγχωτικής» γυναικείας φύσης.

Συγκρινόμενοι με τους εργαζόμενους με βασική μόρφωση, οι αδήλωτοι εργαζόμενοι που **έχουν σπουδάσει και έχουν αποκτήσει ένα υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης** αισθάνονται κατά μέσο όρο **μεγαλύτερη απογοήτευση** που απασχολούνται σε εργασίες που δεν ανταποκρίνονται στα προσόντα τους και στο αντικείμενο των σπουδών τους. Σύμφωνα με τους Cruz, Noriega και Garduño (2003) είναι πολύ πιθανό οι ανασφάλιστοι εργαζόμενοι να κατέχουν θέσεις που δεν αντικατοπτρίζουν τις δεξιότητες και την εκπαίδευσή τους για

να μπορέσουν να αντεπεξέλθουν στις καθημερινές τους βιοτικές ανάγκες. Επιπρόσθετα, **στατιστικά σημαντική διαφορά στον βαθμό της απογοήτευσης** που αισθάνονται εμφανίζεται και ανάμεσα στους **άντρες και τις γυναίκες**, με τις γυναίκες να έχουν μεγαλύτερους μέσους όρους και να θεωρούν ιδιαίτερα απογοητευτική την κατάσταση αυτή.

Το **μορφωτικό επίπεδο** φαίνεται να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εμπιστοσύνη που αισθάνονται οι συμμετέχοντες του δείγματος, και συγκεκριμένα οι γυναίκες, για το **εργασιακό τους μέλλον**. Συγκεκριμένα, από τα ευρήματα της έρευνάς μας διαπιστώθηκε πως οι γυναίκες με βασική μόρφωση αισθάνονται μεγαλύτερο άγχος και ανασφάλεια στην σκέψη ότι μπορεί να χάσουν την εργασία τους, συγκρινόμενες με τις γυναίκες υψηλού μορφωτικού επιπέδου. Με άλλα λόγια, η μόρφωση παρέχει μια επιπρόσθετη σιγουριά και ασφάλεια στις ερωτώμενες του δείγματος μας πως σε ενδεχόμενη απόλυση θα μπορέσουν να αναζητήσουν και να βρουν ευκολότερα νέα εργασία.

Η ερευνητική μας υπόθεση πως το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζόμενων σε **οικιακές υπηρεσίες** είναι **γυναίκες** επιβεβαιώνεται από τα ερευνητικά δεδομένα, καθώς διαπιστώθηκε πως στο σύνολο των εννέα απασχολούμενων σε οικιακές υπηρεσίες του δείγματός μας, οι οχτώ ποσοστό δηλαδή 88,9% ήταν γυναίκες. Μάλιστα το αποτέλεσμα αυτό είναι απόλυτα σύμφωνο και επιβεβαιώνεται από προγενέστερες μελέτες (Flaquer & Escobedo, 2009; Meyer et al., 2009), στις οποίες διαπιστώθηκαν υψηλά επίπεδα γυναικείας ανασφάλιστης εργασίας στον τομέα των οικιακών υπηρεσιών στο Ηνωμένο Βασίλειο, την Γερμανία και την Ισπανία, ενώ ο Hillmann (2005) θεωρεί πως στον τομέα των οικιακών υπηρεσιών απασχολούνται κατά κύριο λόγο άνεργες γυναίκες, νοικοκυρές ή γυναίκες μετανάστες, καθώς τα καθήκοντα αυτά είναι πολιτιστικά κατασκευασμένα ως «θηλυκά».

Η στατιστική ανάλυση επιβεβαίωσε και την τελευταία ερευνητική μας υπόθεση πως οι **άντρες εργάζονται περισσότερες ώρες από τις γυναίκες**. Εμφανίζεται, δηλαδή, κάποια στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στο φύλο και στις ώρες εργασίας ανά εβδομάδα, με τις γυναίκες να εργάζονται λιγότερες ώρες και τους άντρες περισσότερες. Τα ευρήματα της έρευνάς μας επιβεβαιώνονται από προγενέστερες έρευνες (Leonard, 1998; McInnis-Dittrich, 1995), οι οποίες διαπίστωσαν πως οι ανασφάλιστες γυναίκες εργάζονται μεν με καθεστώς μερικής απασχόλησης, αλλά η απασχόλησή τους είναι πιο τακτική σε σύγκριση με τους άντρες, οι οποίοι εργάζονται με πλήρη απασχόληση.

8.2 Περιορισμοί και Προτάσεις για Μελλοντική Έρευνα

Η μελέτη που πραγματοποιήσαμε αποτελεί μια από τις πρώτες προσπάθειες διερεύνησης των ψυχοκοινωνικών επιπτώσεων της ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι στην παρούσα εργασία υπήρχαν αρκετοί περιορισμοί.

Πιο συγκεκριμένα, η έρευνά μας διεξήχθη σε έναν μόνο νομό της Ελλάδας, τον Νομό Θεσπρωτίας, με αρκετά ικανοποιητικό δείγμα για τα πληθυσμιακά δεδομένα του νομού, αλλά δεν θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα αποτελέσματα της έρευνάς μας θα μπορούσαν να γενικευτούν και να αντιπροσωπεύσουν όλες τις Περιφέρειες της χώρας. Το γεγονός αυτό καθιστά σαφή την αναγκαιότητα διεξαγωγής μελλοντικής έρευνας σε πανελλαδικό επίπεδο, με οδηγό την παρούσα μελέτη, προκειμένου να διεξαχθούν ασφαλή και επαληθεύσιμα συμπεράσματα.

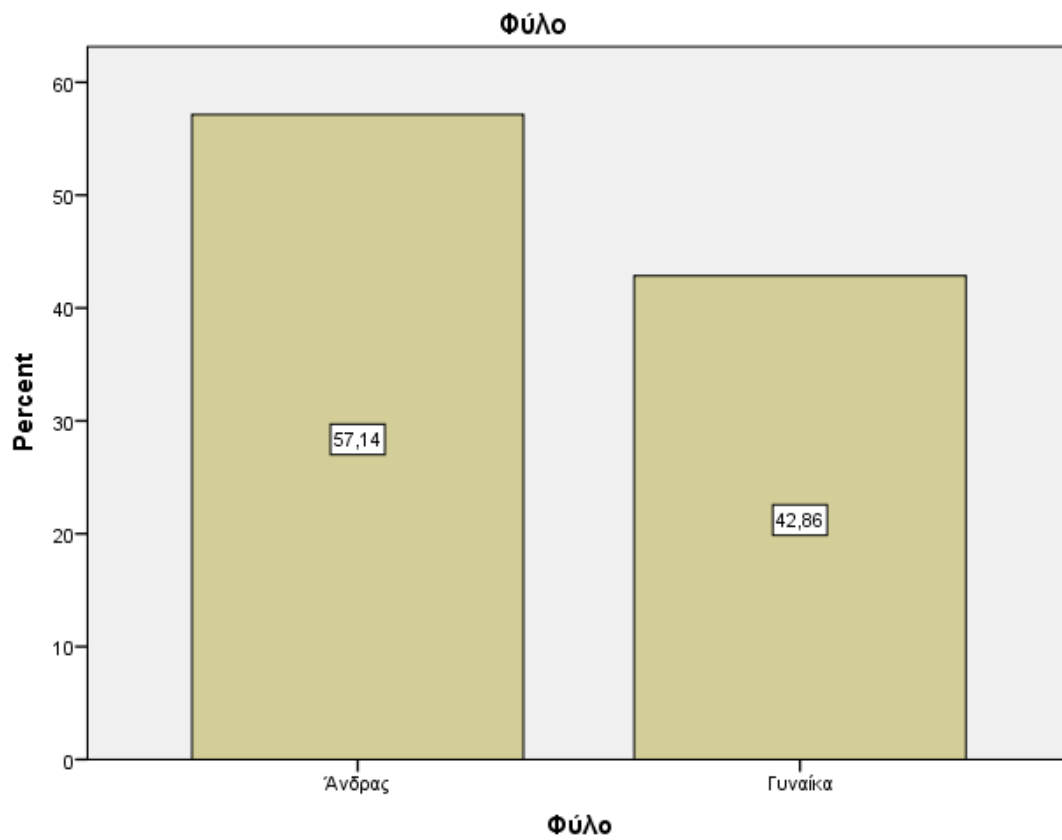
Επιπλέον, προτείνεται η αλληπάλληλη επαλήθευση της εγκυρότητας του ερωτηματολογίου που δημιουργήθηκε για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας, μέσω της χρησιμοποίησής του από άλλους ερευνητές και η διενέργεια διαχρονικής μελέτης προκειμένου να ελεγχθεί αν σε μακροχρόνιο επίπεδο θα επέλθει αλλαγή των ερευνητικών μας αποτελεσμάτων.

Τα συμπεράσματα της πραγματοποιηθείσας έρευνας, συγκλίνουν με μελέτες που πραγματοποιήθηκαν διεθνώς, από τις οποίες προκύπτει μια ανησυχητική αύξηση των αρνητικών επιπτώσεων της ανασφάλιστης εργασίας σε ατομικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο.

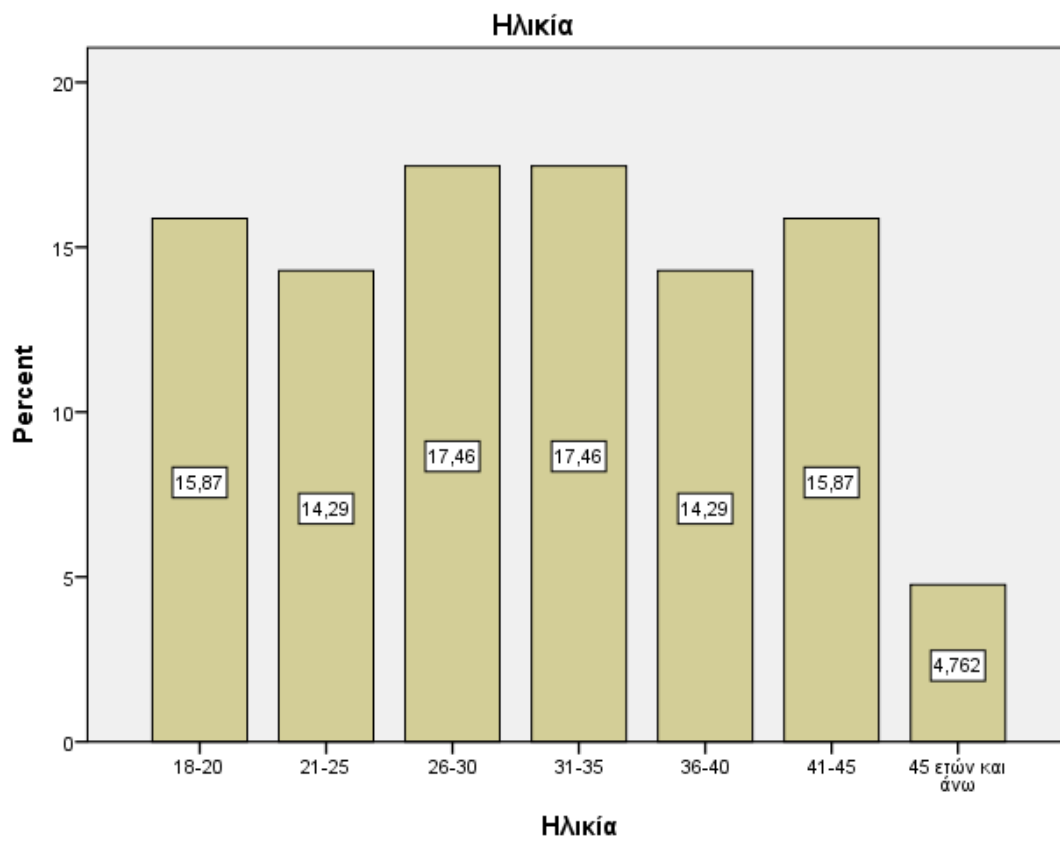
Πιστεύουμε ακράδαντα ότι τα προβλήματα και οι επιπτώσεις της ανασφάλιστης εργασίας τόσο στην ψυχοσωματική, όσο και στην κοινωνική υγεία θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με την εξασφάλιση επαρκούς πολιτικής βούλησης και κοινωνικής συναίνεσης, μέσω της υιοθέτησης μιας ολιστικής προσέγγισης κοινωνικής προστασίας που να αποβλέπει στην αντιμετώπιση και καταπολέμηση της ανασφάλιστης εργασίας.

Παράρτημα Ι

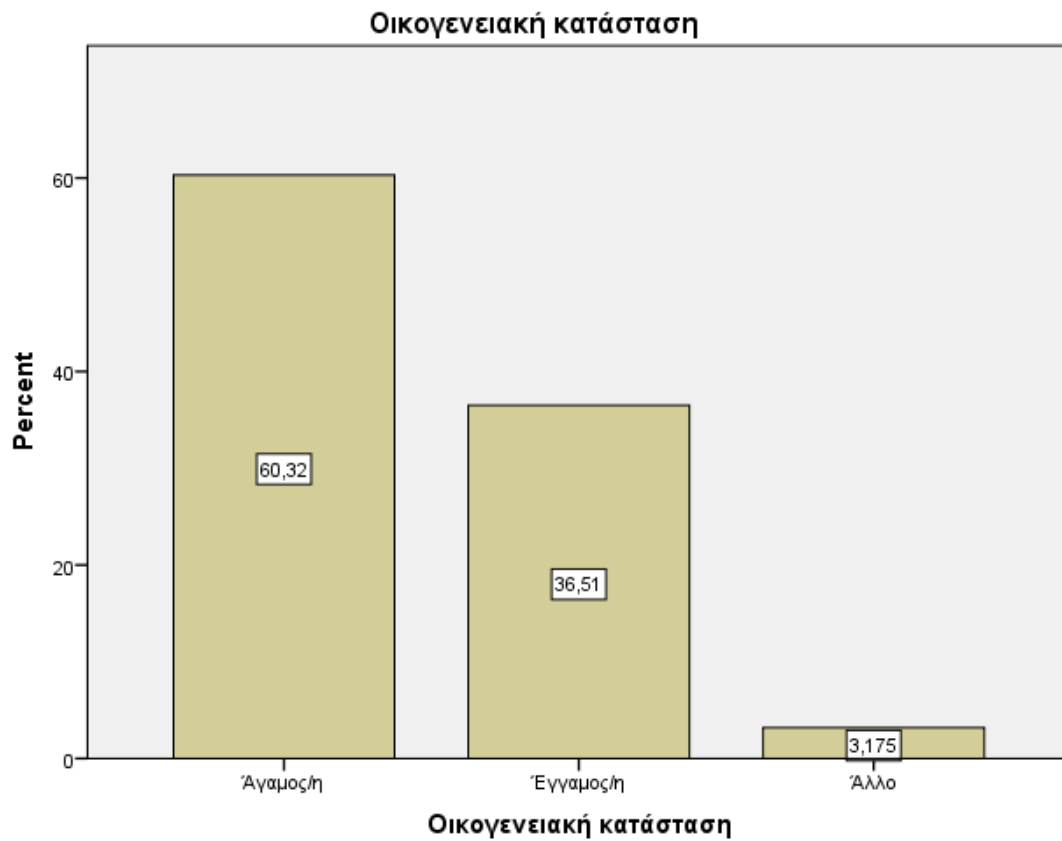
Φύλο					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανδρας	36	57,1	57,1	57,1
	Γυναίκα	27	42,9	42,9	100,0
	Total	63	100,0	100,0	

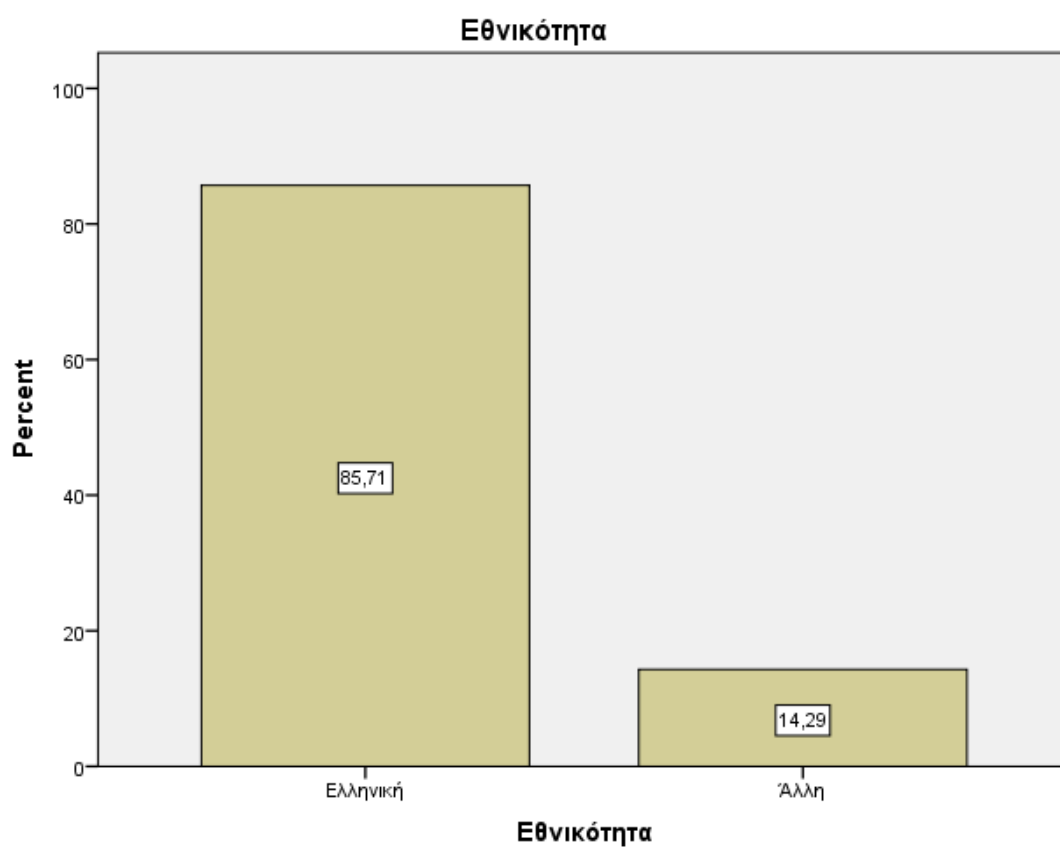
Ηλικία					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	18-20	10	15,9	15,9	15,9
	21-25	9	14,3	14,3	30,2
	26-30	11	17,5	17,5	47,6
	31-35	11	17,5	17,5	65,1
	36-40	9	14,3	14,3	79,4
	41-45	10	15,9	15,9	95,2
	45 ετών και άνω	3	4,8	4,8	100,0
	Total	63	100,0	100,0	

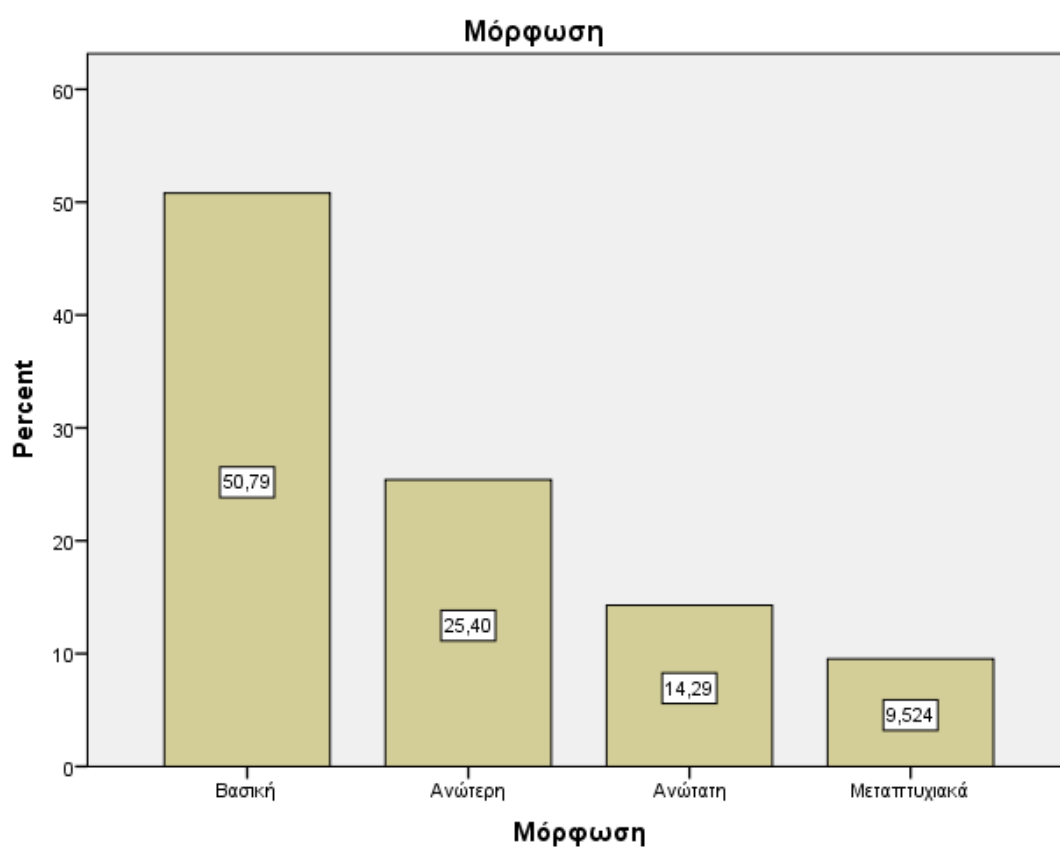
Οικογενειακή κατάσταση					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Άγαμος/η	38	60,3	60,3	60,3
	Έγγαμος/η	23	36,5	36,5	96,8
	Άλλο	2	3,2	3,2	100,0
	Total	63	100,0	100,0	

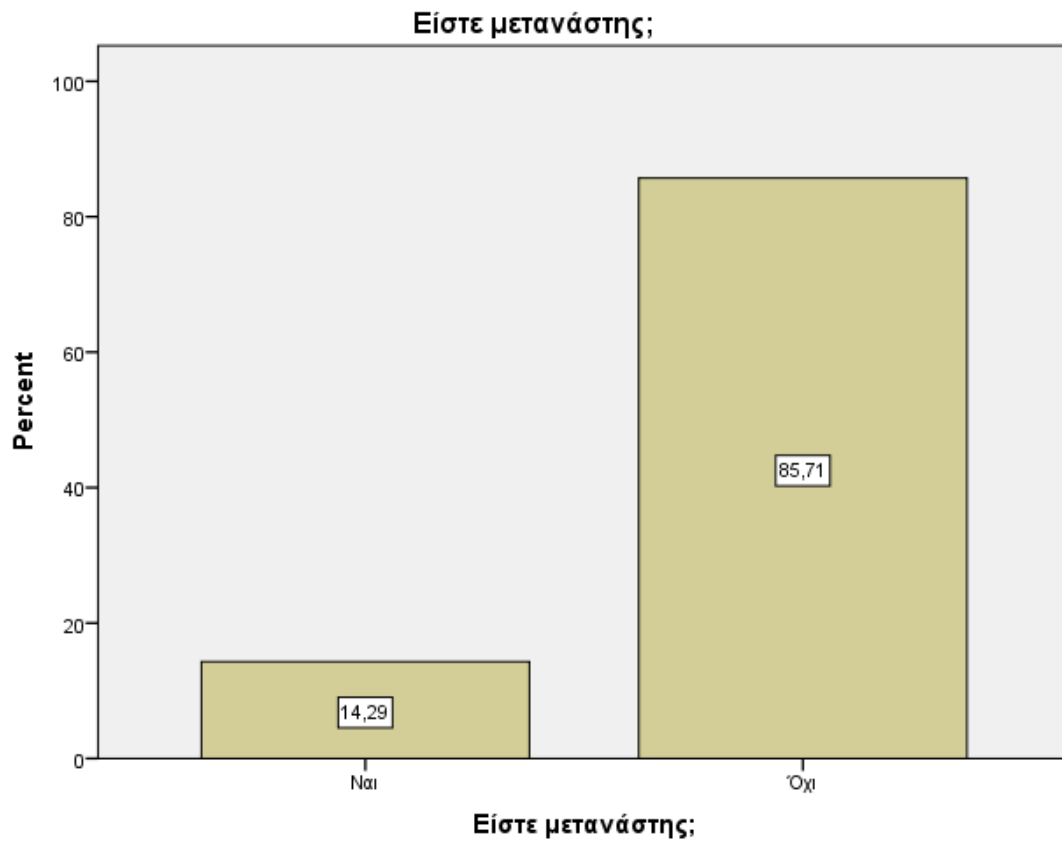
Εθνικότητα					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ελληνική	54	85,7	85,7	85,7
	Άλλη	9	14,3	14,3	100,0
	Total	63	100,0	100,0	

Μόρφωση					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Βασική	32	50,8	50,8	50,8
	Ανώτερη	16	25,4	25,4	76,2
	Ανώτατη	9	14,3	14,3	90,5
	Μεταπτυχιακά	6	9,5	9,5	100,0
	Total	63	100,0	100,0	

Είστε μετανάστης;					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	9	14,3	14,3	14,3
	Όχι	54	85,7	85,7	100,0
	Total	63	100,0	100,0	

Παράρτημα II

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το παρόν ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε στο πλαίσιο εκπόνησης μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας του Τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Θα σας παρακαλούσα να διαθέσετε λίγα λεπτά από τον χρόνο σας για την συμπλήρωσή του.

Σκοπός της έρευνάς μου είναι να μελετηθούν και να διερευνηθούν οι ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις της ανασφάλιστης εργασίας. Από εσάς θα επιθυμούσα μια ειλικρινή απάντηση προκειμένου να βγάλω όσο το δυνατόν πιο ασφαλή και ακριβή αποτελέσματα. Το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο και οι απαντήσεις σας θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά ως στοιχεία ανάλυσης στο ερευνητικό κομμάτι της εργασίας.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για την συμβολή σας στη διεκπεραίωση της διπλωματικής μου εργασίας

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώστε με το σύμβολο \checkmark την απάντηση που σας καλύπτει.

ΦΥΛΟ

Ανδρας	☐
Γυναίκα	☐

ΗΛΙΚΙΑ

18-20	☐	31-35	☐
21-25	☐	36-40	☐
26-30	☐	41-45	☐
		45 ετών και άνω	☐

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Άγαμος/η	☐
Έγγαμος/η	☐
Άλλο	☐

ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ

Ελληνική	☐
Άλλη. Προσδιορίστε.....	☐
Δεν απαντώ	☐

ΜΟΡΦΩΣΗ

Βασική	☐
Ανώτερη	☐
Ανώτατη	☐
Μεταπτυχιακά	☐

Είστε Μετανάστης;

Ναι	☐
Όχι	☐

ΜΕΡΟΣ Α

1. Σε ποιόν από τους ακόλουθους τομείς δραστηριότητας εργάζεστε;

Κατασκευές	☐
Βιομηχανία / Βιοτεχνία	☐
Επισιτιστικά	☐
Παροχή Υπηρεσιών	☐
Ξενοδοχεία	☐
Οικιακές Εργασίες (κηπουρική, φύλαξη νηπίων – ηλικιωμένων, ιδιαίτερα μαθήματα)	☐
Μεταφορές	☐

2. Είστε ασφαλισμένος σε κάποιο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στη σημερινή εργασία σας;

Ναι	☐
Όχι	☐

3. Πόσο χρονικό διάστημα εργάζεστε ανασφάλιστος;

1-6 μήνες	☐
7-12 μήνες	☐
12 μήνες και άνω	☐

4. Πόσες ώρες εργάζεσθε την εβδομάδα;

Έως 20 ώρες	☐
21-40 ώρες	☐
40 ώρες και άνω	☐

5. Προτείνετε οι ίδιοι στον εργοδότη σας να εργαστείτε ανασφάλιστοι ή σας το επέβαλε ο ίδιος;

Μου το επέβαλε ο εργοδότης μου	☐
Του το πρότεινα εγώ	☐

6. Αν προτείνετε οι ίδιοι στον εργοδότη σας να εργαστείτε ανασφάλιστοι για ποιο λόγο το κάνετε

Για λόγους επιβίωσης – κάλυψης καθημερινών βιοτικών ατομικών και οικογενειακών υποχρεώσεων	☐
Γιατί πληρώνω λιγότερη εφορία και παίρνω μεγαλύτερο μισθό	☐
Με συμφέρει οικονομικά, γιατί λαμβάνω κοινωνικά επιδόματα (Κοινωνικό Επίδομα Αλληλεγγύης, Κοινωνικό Μέρισμα)	☐
Πρόκειται για ευκαιριακή απασχόληση και δεν θέλω να χάσω την κάρτα ανεργίας μου	☐
Οι πιθανότητες να κατοχυρώσω τις προϋποθέσεις για μια αξιοπρεπή σύνταξη είναι ελάχιστες οπότε επιλέγω να μην πληρώνω εισφορές	☐

7. Πως σας επηρεάζει το γεγονός ότι παρόλο που εργάζεστε δεν θα μπορέσετε να λάβετε επίδομα ανεργίας;

Με αγχώνει γιατί αποτελεί ένα είδος οικονομικής ασφάλειας	☐
Δεν με ενοχλεί γιατί λαμβάνω άλλα επιδόματα	☐
Μου είναι αδιάφορο γιατί είναι πλέον δύσκολο να πάρεις επίδομα ανεργίας	☐

8. Έχετε σκεφτεί να καταγγείλετε στις αρμόδιες υπηρεσίες (ΣΕΠΕ, ΕΦΚΑ, ΠΕΚΑ) το ότι δουλεύετε ανασφάλιστοι;

Όχι γιατί θα χάσω την εργασία μου	☐
Ναι αλλά φοβάμαι τα αντίποινα από τον εργοδότη μου	☐
Δεν εμπιστεύομαι τις αρμόδιες υπηρεσίες	☐
Φοβάμαι πως αν κάνω καταγγελία θα στιγματιστώ και δεν θα ξαναβρώ δουλειά	☐

9. Πληρώνετε στην ώρα σας ή καθυστερούν να σας πληρώσουν;

Πάντα στην ώρα μου	☐
Συνήθως καθυστερούν	☐
Πάντα καθυστερούν	☐

ΜΕΡΟΣ Β

<i>Καθόλου</i>	<i>Πολύ λίγο</i>	<i>Μέτρια</i>	<i>Αρκετά</i>	<i>Πάρα πολύ</i>
0	1	2	3	4

10. Νιώθετε Ψυχολογική/Συναισθηματική κούραση λόγω της εργασίας σας;	0	1	2	3	4
11. Δηλώστε πόσο ικανοποιημένοι αισθάνεστε από τα ακόλουθα					
- την υφιστάμενη εργασία σας	0	1	2	3	4
- το υφιστάμενο βιοτικό σας επίπεδο	0	1	2	3	4
- την οικογενειακή σας ζωή	0	1	2	3	4
- την κοινωνική σας ζωή	0	1	2	3	4
12. Θεωρείτε ότι η αμοιβή από την εργασία σας αντιστοιχεί στα προσόντα και τις ικανότητες σας;	0	1	2	3	4
13. Νιώθετε απογοήτευση που δεν κάνετε μια δουλειά που να ανταποκρίνεται στις σπουδές σας;	0	1	2	3	4
14. Θεωρείτε ότι λόγω του γεγονότος ότι εργάζεστε ανασφάλιστοι δεν έχετε πρόσβαση σε υπηρεσίες που παρέχει το κράτος, όπως η υγειονομική περίθαλψη και η συνταξιοδοτική κάλυψη;	0	1	2	3	4
15. Αισθάνεστε κοινωνικά αποκλεισμένοι και κοινωνικά απροστάτευτοι;	0	1	2	3	4
16. Θεωρείτε ότι λόγω της ανασφάλιστης εργασίας σας παραβιάζεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια σας και βασικά σας εργασιακά δικαιώματα;	0	1	2	3	4
17. Αισθάνεστε άγχος, ανασφάλεια και αβεβαιότητα για το μέλλον σας; (π.χ. δημιουργία οικογένειας, αγορά σπιτιού, βελτίωση συνθηκών διαβίωσης)	0	1	2	3	4
18. Αισθάνεστε άγχος ή ανασφάλεια στη σκέψη ότι μπορεί να χάσετε την εργασία σας;	0	1	2	3	4
19. Σας αγχώνει το γεγονός ότι μπορεί σας συμβεί ένα ατύχημα κατά την διάρκεια της εργασίας σας και να μην μπορείτε να πάτε στο γιατρό γιατί δεν είστε ασφαλισμένοι;	0	1	2	3	4
20. Πιστεύετε ότι μέσω της ανασφάλιστης εργασίας σας συμβάλλετε στην κατάρρευση του ασφαλιστικού μας συστήματος;	0	1	2	3	4

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

- Acemoglu, D. & Robinson, J.A. (2012). *Why Nations Fail*, New York: Crown.
- Ahmad, A. N. (2008). “Dead men working: Time and space in London’s (“illegal”) migrant economy”, *Work, Employment and Society*, 22(2): 301-318.
- Alfers, L. (2012). *Occupational health & safety for market & street traders in Accra*. Cambridge, MA: Harvard Kennedy School. Approaches and measures since 2008. Eurofund Dublin.
- Alfers, L. & Rogan, M. (2014). “Health risks and informal employment in South Africa: does formality protect health?”, *International Journal of Occupational and Environmental Health*, 21(3): 207-215.
- Ambrosini, A. (2001). “The Role of Immigrants in the Italian Labour Market”, *International Migration*, 39(3): 61 – 83.
- Amin, A., Cameron, A. & Hudson, R. (2002). *Placing the Social Economy*, London: Routledge.
- Anagnostopoulos, A. & Siebert, S.W (2014). “The impact of Greek labour market regulation on temporary employment –evidence from a survey in Thessaly, Greece,” *The International Journal of Human Resource Management*, 26(18): 2366-2393.
- Anagnostopoulos, A., Bitzenis, A. & Kontakos, P. (2015). “Tackling Undeclared Work in Greece”. *Global Business & Economics Anthology*, 2: 32 - 46.
- Aronsson, G., Gustafsson, K. & Dallner, M. (2002). “Work environment and health in different types of temporary jobs”. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 11 (2): 151–175.
- Avendano, M. & Berkman, L.F. (2014). “Labor markets, employment policies and health”. In: Berkman, L.F., Kawachi, I. & Glymour, M.M. (eds) *Social epidemiology*, 2nd edn. Oxford University Press, New York, 182 – 233.
- Averett, S. (2001). “Moonlighting: Multiple Motives and Gender Differences”, *Applied Economics*, 33(11): 1391-1410.
- Baiada, C. & Schneider, F. (2009). “Unemployment and the Shadow Economy in the oecd”, *Revue économique*, 5 (60): 1033 – 1067.

- Ballesteros, V. L., Arango, Y. L. & Urrega, Y. M. (2012). “Condiciones de salud y de trabajo informal en recuperadores ambientales del área rural de Medellín”. *Revista de Saúde Coletiva*, 46(5): 866-874. Retrieved from: <http://pesquisa.bvsalud.org/dss/resources/lil-655039>.
- Bambra, C., Lunau, T., Van der Wel, K. A., Eikemo, T. A. & Dragano, N. (2014). “Work, health, and welfare: The association between working conditions, welfare states, and self-reported general health in Europe”. *International Journal of Health Services: Planning, Administration, Evaluation*, 44(1): 113–136.
- Benach, J. & Muntaner, C. (2007). “Precarious employment and health: developing a research agenda”. *Journal of Epidemiology Community Health*, 61(4): 276–277.
- Benach, J., Vives, A., Amable, M., Vanroelen, C., Tarafa, G., & Muntaner, C. (2014). “Precarious employment: Understanding an emerging social determinant of health”. *Annual Review of Public Health*, 35: 229–253.
- Beuran, M. & Kalugina, E. (2013). “Social exclusion and the informal sector: the case of Russia”. *Social Indicators Research*, 111(3): 855-866.
- Biles, J. J. (2008). “Informal work and livelihoods in Mexico: Getting by or getting ahead?”, *Professional Geographer*, 60(4): 541-555.
- Biles, J. J. (2009). “Informal work in Latin America: Competing perspectives and recent debates”, *Geography Compass*, 3(1): 214-236.
- Bitzenis, A. & Makedos, I. (2014). “The absorption of a shadow economy in the Greek GDP”, *Procedia Economics and Finance*, 9: 32–41.
- Bourdieu, P. (2001). ‘The forms of capital’, in Woolsey-Biggart, N. (Ed.): *Readings in Economic Sociology*, pp.49–72, Blackwell, Oxford
- Burke, M.J, Sarpy, S.A, Smith-Crowe, K et al. (2006). “Relative effectiveness of worker safety and health training methods”. *American Journal of Public Health*, 96: 315–324.
- Byrne, D. (1999). *Social Exclusion*, Buckingham: Open University Press
- Castells, M. & Portes, A. (1989). “World underneath: The origins, dynamics and effects of the informal economy”, in A. Portes, M. Castells and L. A. Benton (eds), *The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Developing Countries*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, pp. 11–39.
- Charmes, J. (2009). Concepts, measurement and trends, in Jütting, J.P. & Laiglesia, J.R. (Eds), *Is Informal Normal? Towards More and Better Jobs in Developing Countries*. Paris: OECD.

Communication of the European Commission on undeclared work 98/219 of 7 April 1998, Retrieved from: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Ac11710>

Cordes, C. L. & Dougherty, T. W. (1993). "A review and an integration of research on job burnout". *Academy of Management Review*, 18(4): 621 – 656.

Cross, J.C. (2000). "Street vendors, modernity and postmodernity: conflict and compromise in the global economy", *International Journal of Sociology and Social Policy*, 20(1): 29–51.

CSDH. (2008). "Closing the gap in a generation: health equity through action on the social determinants of health". *Final Report of the Commission on Social Determinants of Health*.

Cruz, A.C., Noriega, M. & Garduño, M.A. (2003). "Trabajo remunerado, trabajo doméstico y salud. Las diferencias cualitativas y cuantitativas entre mujeres y varones". *Cad Saúde Pública*, 19 (4):1129–1138.

Davis, M. (2006). *Planet of Slums*, London: Verso.

De Soto, H. (1989). *The Other Path: The Economic Answer to Terrorism*, Harper and Row, London.

De Soto, H. (2001). *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*, Black Swan, London.

Diener, E., Lucas, R., Schimmack, U. & Helliweel, J. (2009). *Well-being for public policy*. Oxford University Press, Oxford.

Dilnot, A. & Morris, C. N. (1981). "What Do We Know about the Black Economy?", *Fiscal Studies*, 2: 58-73.

Dooley, D., Prause, J. & Ham-Rowbottom, K.A. (2000). "Underemployment and depression: longitudinal relationships". *Journal of Health and Social Behavior*, 41(4): 421 – 436.

Dragano, N., Siegrist, J. & Wahrendorf, M. (2011). "Welfare regimes, labour policies and workers' health: A comparative study with 9917 older employees from 12 European countries". *Journal of Epidemiology and Community Health*, 65(9): 793 – 799.

Ene, C.M., Burghelea, C. & Badea, L. (2011). "Undeclared work - personal choice or necessity?", *Revista economica. Revista de teorie si practica economico-financiara*, 2(55): 273 –280. Retrieved from: <http://economice.ulbsibiu.ro/revista.economica/archive/RE%202-55-2011.pdf>

Engel, E. & Hines, J.R. (1999). *Understanding Tax Evasion Dynamics*, NBER Working Paper No. 6903, NBER, Cambridge

Eurofound (2004). "Fighting the immeasurable? Addressing the phenomenon of undeclared work in the European Union". *European Employment Observatory Review*, European Commission,

Luxembourg. Retrieved from: www.eu-employment-observatory.net/resources/reviews/eeo_review_autumn2004.en.pdf.

Eurofund (2013). Tackling undeclared work in 27 European Union Member States and Norway.
European Commission (1998). *Communication of the Commission on Undeclared Work*, Retrieved from: http://europa.eu.int/comm/employment_social/empl_esf/docs/com98-219_en.pdf

European Commission (2007a). *Stepping up the fight against undeclared work COM(2007) 628 final*.

European Commission (2007b). *Special Eurobarometer 284: undeclared work in the European Union*. Retrieved from: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_243_en.pdf

European Commission (2011). *Employment and Social Developments in Europe 2011*.

European Commission (2012). *2012 Update Report to the Study to quantify and analyse the VAT Gap in the EU-27 Member States*.

European Commission (2015a). *Memorandum of Understanding between the European Commission acting on behalf of the European Stability Mechanism and the Hellenic Republic and the Bank of Greece*, Brussels: European Commission, Retrieved from: http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/greek_loan_facility/index_en.htm

European Commission (2015b). *Assessment of the Social Impact of the new Stability Support Programme for Greece*, SWD(2015) 162 final.

European Commission. (2013a). Combating tax fraud and evasion, Commission contribution to the European Commission (2014), “The Second Economic Adjustment Programme for Greece”, Occasional Papers, No. 192, April. European Council of 22 May 2013, Retrieved from: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/tax_en.pdf

European Commission. (2014a). Special Eurobarometer 402 “Undeclared work in the European Union”. Retrieved from: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_402_en.pdf

European Commission. (2014b). Flash Eurobarometer 374 Businesses’ Attitudes Towards Corruption in the EU, Retrieved from: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_374_en.pdf

European Commission. (2014c). Tax Reforms in EU Member States 2014. European Economy, Economic and Financial Affairs Tax policy challenges for economic growth and fiscal sustainability, Retrieved from: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2014/pdf/ee6en.pdf

European Commission. (2016a). Tax Policies in the European Union 2016 Survey, Retrieved from: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/tax_policies_survey_2016.pdf

European Commission. (2016b). Employment, Social affairs and Inclusion, Undeclared Work, Retrieved from: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1298&langId=en>

European Commission (2017). Taxation and customs union, Retrieved from: http://ec.europa.eu/taxation_customs/fight-against-tax-fraud-tax-evasion/a-huge-problem-en

European Council of the European Union. (2016). Policies, Fighting against undeclared work, Retrieved from: <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/labour-mobility/platform-against-undeclared-work/>

European Union. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_402_en.pdf,

Evans, M., Syrett, S. & Williams, C.C. (2004). *The Informal Economy and Deprived Neighbourhoods: a systematic review*. London, Office of the Deputy Prime Minister.

Feige, E. L. (1989). *The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion*, Cambridge University Press.

Feige, E. L. (1989). "Monetary Methods of estimating informal activities in developing nations" in A. Wenig and K.F. Zimmermann (eds.) *Demographic Change and Economic Development*, Springer Verlag, Berlin, pp. 211- 232.

Feige, E.L. & Urban, I. (2008). "Measuring underground (unobserved, non-observed, unrecorded) economies in transition countries: can we trust GDP?". *Journal of Comparative Economics*, 36: 287-306.

Feld, L.P. & Larsen, C. (2005). "Black Activities in Germany in 2001 and 2004: A Comparison Based on Survey Data", Study No. 12, The Rockwool Foundation Research Unit, Copenhagen.

Feld, L.P. & Larsen, C. (2008). "Black" Activities Low in Germany in 2006, News from the Rockwool Foundation Research Unit, March 2008, 1-12.

Flaquer, L. & Escobedo, A. (2009). "The metamorphosis of Informal Work in Spain: Family Solidarity, Female Immigration, and Development of Social Rights". In B. Pfau-Effinger, L. Flaquer and P. Jensen (eds.) *Formal and Informal Work: The Hidden Work Regime in Europe*. New York and London: Routledge. 143-168.

Folbre, N. & Nelson, J. (2000). "For love or money — or both?". *Journal of Economical Perspective*. 14(4): 123 – 140.

Frey, B.S. (1997a). *Not Just for The Money. An Economic Theory of Personal Motivation*. Edward Elgar, Cheltenham.

Frey, B.S. (1997b). "A constitution for knaves crowds out civic virtues". *Economic Journal*, 107: 1043 – 1053.

- Frey, B.S. & Weck-Hanneman, H. (1984). "The Hidden Economy as an 'Unobserved' Variable", *European Economic Review*, 26(1-2): 33-53.
- Friedland, D.S. & Price, R.H. (2003). "Underemployment: consequences for the health and well-being of workers". *American Journal of Community Psychology*, 32 (1–2): 33–45.
- Gallin, D. (2001). "Propositions on trade unions and informal employment in time of globalization". *Antipode*. 19: 531-49.
- Gangopadhyay, S., & Das, T. (2012). "An ergonomic study on the onset of mental fatigue among the load handling workers of a central market area in Kolkata". *Work: A Journal of Prevention, Assessment and Rehabilitation*, 41(0): 2467 - 2471.
- Gerxhani, K. (2004). "The informal sector in developed and less developed countries: a literature survey", *Public Choice*, 120(2): 267–300.
- Giatti, L., Barreto, S., & Comini César, C. (2008). "Informal work, unemployment and health in Brazilian metropolitan areas, 1998 and 2003". *Cadernos de Saúde Pública*, 24: 2396 – 2406.
- Gibson-Graham, J.-K. (2006). *Post-Capitalist Politics*, Minneapolis, MN:University of Minnesota Press
- Gilman, S.E., Kawachi, I., Fitzmaurice, G.M. & Buka, S.L. (2002). "Socioeconomic status in childhood and the lifetime risk of major depression". *International Journal of Epidemiology*, 31: 359–367.
- Grabiner, L. (2000). *The informal economy*. London: HM Treasury.
- Graham, C. & Lora, E. (2010). *Paradox and perception: measuring quality of life in Latin America*. Brookings Institution Press, Washington, DC.
- Guariglia, A. & Kim, B. (2006). "The Dynamics of Moonlighting in Russia: What is Happening in the Russian Informal Economy?", *Economics of Transition*, 14 (1):1-45
- Hart, K. (1973). "Informal economy opportunities and the urban employment in Ghana". *Journal of Modern Africa Studies*, 11(1).
- Hillmann, F. (2005). "Migrant's care work in private households, or the strength of bilocal and transnational ties as a last(ing) resource in global migration". In: Pfau-Effinger, B.; Geissler, B. (eds) *Care Arrangements in Europe – Variations and Change*, Bristol: Policy Press, 93-114.
- Hudson, R. (2005). *Economic Geographies: Circuits, Flows and Spaces*, London: Sage.
- ILO (2002). *Women and men in the informal economy: a statistical picture*, International Labour Office, Geneva.

- ILO (2004). *Defining and Measuring Informal Employment*, Ralf Hussmans, Bureau of Statistics, International Labor Office
- ILO (2005). *Measuring the informal economy: From employment in the informal sector to informal employment*. Working Paper No. 53, Ralf Hussmanns, International Labor Organisation.
- ILO (2012). *Statistical update on employment in the informal economy*, Geneva, International Labour Organisation, Department of Statistics
- ILO (2013). *Labour Inspection and Undeclared Work in the EU*, EC Project GLO/12/24/EEC Labour Administration and Inspection Programme (LAB/ADMIN) International Labour Organization – Geneva.
- ILO (2014). *Greece: Productive Jobs for Greece*, Geneva: ILO.
- Jamal, M. (2004). “Burnout, stress and health of employees on non-standard work schedules: A study of Canadian workers”. *Stress and Health*, 20: 113-119.
- Jensen, P. & Rathlev, J. (2009). Formal and informal work in the Danish Social Democratic welfare state. In: Pfau-Effinger, B.; Flaquer, L.; Jensen, P.H. *Formal and Informal Work in Europe. The Hidden Work Regime*, London, New York: Routledge.
- Jensen, R.T. & Richter, K. (2004). “The health implications of social security failure: evidence from the Russian pension crisis”. *Journal of Public Economy*, 88(1): 209 – 236.
- Jensen, R.T., Lind, J. & Rathlev, J. (2004). *Formal and Informal Work: Statistical Mapping. The Danish Case*. Country Report of the Research Project in the 5th EU Framework Programme ‘Formal and Informal Work in Europe (FIWE)’. Aalborg: Aalborgs Universiteit
- Jensen, L. & Slack, T. (2009). “Race, Ethnicity, and Underemployment in Nonmetropolitan America: A 30 Year Profile”, *Rural Sociology*, 67(2): 208-233.
- Johnson, J. V. & Johansson, G. (1991). *The Psychosocial Work Environment: Work Organization, Democratization and Health*. Amityville, NY: Baywood Publ. Co.
- Jones, T., Ram, M. & Edwards, P. (2006). “Shades of grey in the informal economy”, *International Journal of Sociology and Social Policy*, 26 (9/10): 357-373.
- Jolkkonen, A., Kilpeläinen, R. & Koistinen, P. (2009). Formal and informal work in the work-welfare arrangement of Finland. In: Pfau-Effinger, B.; Flaquer, L.; Jensen, P.H. (eds) *Formal and Informal Work in Europe. The Hidden Work Regime*, London, New York: Routledge.
- Jütting, J.P. & Laiglesia, J.R. (2009). Employment, poverty reduction and development: what’s new?. In J.P. Jutting & J.R. Laiglesia (Eds). *Is Informal Normal? Towards More and Better Jobs in Developing Countries*. Paris: OECD

- Kikilias, E., Karatzoyannis, S. & Kapsalis, A. (2008). *Undeclared work in Greece*, National Report for the European Commission
- Kimmel, J. & Conway, S. (2001). "Who Moonlights and Why?" Evidence from the SIPP". *Industrial Relations*, 40(1).
- Lazaridis, G. & Koumandraki, M. (2003). "Survival Ethnic Entrepreneurs in Greece: A Mosaic of Informal & Formal Business Activities". *Sociological Research Online*, 8 (2), Retrieved from: <http://www.socresonline.org.uk/8/2/lazaridis.htm>
- Lehndorff, S. & Voss-Dahm, D. (2005). "The delegation of uncertainty: flexibility and the role of the market in service work". In: Bosch, G./ Lehndorff, S. (eds.) *Working in the service sector: a tale from different worlds*. London: Routledge, pp. 289-315
- Lemieux, T., Fortin, B., & Frechette, P. (1994). "The effect of taxes on labor supply in the underground economy". *American Economic Review*, 84(1), 231 -254
- Leonard, M. (1994). *Informal Economic Activity in Belfast*, Avebury, Aldershot.
- Leonard, M. (1998). *Invisible Work, Invisible Workers: The Informal Economy in Europe and the US*, Macmillan, London.
- London, L. & Bailie, R. (2000). "Challenges for improving surveillance for pesticide poisoning: policy implications for developing countries". *International Journal of Epidemiology*, 30 (3): 564–570.
- Lopez-Ruiz, M., Artazcoz, L., Martínez, J. M., Rojas, M., & Benavides, F. G. (2015). "Informal employment and health status in Central America". *BMC Public Health*, 15: 698.
- Lopez-Ruiz, M., Benavides, F., Vives, A., & Artazcoz, L. (2017). "Informal employment, unpaid care work, and health status in Spanish-speaking Central American countries: A gender-based approach". *International Journal of Public Health*, 62(2): 209 – 218.
- Lucas, R.E., Clark, A.E., Georgellis, Y. & Diener, E. (2004). "Unemployment alters the set point for life satisfaction". *Psychological Science*, 15(1): 8–13.
- Lund, F. & Ardington, C. (2006). *Employment Status, security, and the management of risk: A study of workers in Kwasmsane, KwaZulu-Natal*. Working Paper 06/02. Cape Town: Southern African Labour Development Research Unit.
- Maloney, W.F. (2004). "Informality revisited", *World Development*, 32 (7): 1159–1178.
- Manolas, G., Rontos, K., Sfakianakis, G. & Vavouras, I. (2013). "The Determinants of the Shadow Economy: The Case of Greece", *International Journal of Criminology and Sociological Theory*, 6(1): 1036-1047.

- Marc, A., & Kudatgobilik, Z. (2003). "Poverty and Informality in Southeast Europe", Center for the Study of Democracy.
- Mateman, S. & Renooy, P.H. (2001). *Undeclared Labour in Europe: Towards an integrated approach of combating undeclared labour*, Regioplan, Amsterdam.
- McInnis-Dittrich, K. (1995). "Women of the shadows: Appalachian women's participation in the informal economy", *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 10(4): 398-412.
- Meyer, T., Baxendale, R. & Dedeoglu, S. (2009). "Formal and informal work in the work-welfare arrangement of the U.K.". In: Pfau-Effinger, B., Flaquer, L., Jensen, P.H. (eds) *Formal and Informal Work in Europe*. The Hidden Work Regime, London, New York: Routledge.
- Mofokeng, C. 2005. "The Informal economy in Africa and its impact on women". Paper presented at the Symposium on Women's Rights and the Role of Women in Africa. Canada, October 3 2005. Retrieved from: <http://candianlabour.ca/updir/africanwomen.pdf>.
- Mora Salas, M. (2005). "Ajuste y Empleo: Notas sobre la Precarizaci3n del Empleo Asalariado". *Revista de Ciencias Sociales*, 2(108): 27-39.
- Neef, R. (2003). "Zum Begriff und zu den sozialen Funktionen der Schattenwirtschaft in Osteuropa", *Soziale Welt*, 54: 259-284.
- Nelson, M. & Smith, J. (2009). "Informal work in small town America", in E. Marcelli and C. C. Williams (eds), *Informal Work in Developed Nations*, London: Routledge, pp. 140-153.
- OECD (1986). "Employment Outlook: Chapter III, Concealed Employment", Organisation For Economic Cooperation And Development, Paris.
- OECD (1998). "The Public Employment Service: Greece, Ireland, Portugal" Organisation For Economic Cooperation And Development, Paris.
- OECD. (2002). *Measuring the Non-observed Economy*. Paris: OECD.
- OECD (2004). "Employment Outlook: Chapter 5: Informal Employment and Promoting the Transition to a Salaried Economy" Organisation For Economic Cooperation And Development, Paris.
- OECD (2008). "Employment Outlook: Chapter 2: Declaring Work or Staying Underground: Informal Employment in Seven OECD Countries -Annex 2.A3" Organisation For Economic Cooperation And Development, Paris.
- OECD, (2009). "Promoting Pro-Poor Growth: Employment" -by the DAC Network on Poverty Reduction (POVNET), Organisation For Economic Cooperation And Development, Paris.

OECD (2010). “Feasibility of establishing a European platform for cooperation between labour inspectorates, and other relevant monitoring and enforcement bodies with the aim of preventing and fighting undeclared work”. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6676&langId=en>

OECD (2011). OECD Economic Surveys: Greece, OECD Publishing, Paris.

OECD (2013). OECD Economic Surveys: Greece, OECD Publishing, Paris.

OECD (2014). Self-employment rates, in OECD Factbook 2014, OECD Publishing, Paris.

OECD (2015). OECD Employment Outlook 2015, OECD Publishing, Paris.

Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) (2013). Colombia 2013: economic assessment. In: OECD. Retrieved from: http://www.oecd.org/eco/surveys/Colombia_Overview_ESPNEW.pdf.

Packard, T. (2007). *Do Workers in Chile Choose Informal Employment? A Dynamic Analysis of Sector Choice*, World Bank Latin American and the Caribbean Region Social Projection Unit, Washington DC.

Pedersen, S. (1998). *The Shadow Economy in Western Europe — Measurement and Results for Selected Countries*. Copenhagen: The Rockwood Foundation Research Unit.

Pedersen, S. (2003). *The Shadow Economy in Germany, Great Britain and Scandinavia. A measurement based on questionnaire survey*. Copenhagen: The Rockwood Foundation Research Unit.

Perry, G.E. & Maloney, W.F. (2007). “Overview: informality – exit and exclusion”, in Perry, G.E., Maloney, W.F., Arias, O.S., Fajnzylber, P., Mason, A.D. and Saavedra-Chanduvi, J. (Eds.): *Informality: Exit and Exclusion*, pp.1–20, World Bank, Washington DC.

Pfau-Effinger, B. (2005a). “The mix of formal and informal work and the impact on social integration”. Scientific paper on the results of the qualitative interviews. DELIVERABLE N° 7, EU Project “Formal and informal work in Europe. A comparative analysis of their changing relationship and their impact on social integration” (FIWE), August 26.

Pfau-Effinger, B. (2005b). “Welfare State Policies and care arrangements”. *European Societies* 7, 2: 321-347.

Pfau-Effinger, B. (2009). “Varieties of undeclared work in European societies”, *British Journal of Industrial Relations* 47(1): 79– 99.

Pfau-Effinger, B., Flaquer, L.& Jensen, Per H. (2009). *Formal and Informal Work in Europe. The Hidden Work Regime*. London, New York: Routledge.

- Pfau-Effinger, B. & Sakac-Magdalenic, S. (2009). "Formal and informal work in the conservative German welfare state", in: Pfau-Effinger, B., Flaquer, L. & Jensen, P.H. (eds) *Formal and Informal Work in Europe. The Hidden Work Regime*, London, New York: Routledge.
- Pfau-Effinger, B., Jensen, P. H. & Flaquer, L. (2009). "Formal and informal work in European societies – a comparative perspective". In: Pfau-Effinger, B., Flaquer, L. & Jensen, P. H. (eds.) *Formal and Informal Work in Europe. The Hidden Work Regime*, London, New York: Routledge.
- Perry, G.E., Maloney, W.F., Arias, O., Fajnzylber, S.P., Mason, A.D. & Saavedra-Chanduvi J. (2007). *Informality: Exit and Exclusion*, Washington, DC: World Bank.
- Pick, W., Ross, M., & Dada, Y. (2002). "The reproductive and occupational health of women street vendors in Member States of the European Union", *Critical Criminology*, 14(4): 339-64.
- Pommerehne, W.W. & Frey, B.S. (1992) The effects of tax administration on tax morale. Unpublished Manuscript, University of Zurich.
- Portes, M. Castells & Benton L. (1999), *The Informal Economy: studies in advanced and less developing countries*, Baltimore: John Hopkins University Press.
- Renooy, P., Ivarsson, S., van der Wusten-Gritsai, O. & Meijer, R. (2004). *Undeclared work in an enlarged union: an analysis of shadow work -an in-depth study of specific items*, European Commission, Brussels.
- Renooy, P. & Williams, C.C. (2014). *Flexibility@work. Bringing the undeclared economy out of the shadows: the role of temporary work agencies*, Commissioned by Randstad, Amsterdam
- Repič, J. (2010). "Migration, Informal Economy and Social Exclusion in Spain", *Stud. Ethnology Croat.*, 22: 165-186.
- Rojas, M. (2013). "The Subjective Well-being of People in Informal Employment: Empirical Evidence from Mexico. Evidence-based HRM". *A Global Forum for Empirical Scholarship*, 1(2): 169–86.
- Rojas, G. & Salas, C. (2008). "La Precarizació'n del Empleo en Me'xico, 1995-2004", *Revista Latinoamericana de Estudios del Trabajo*, 13(19): 39 – 78
- Rojas, M. & Veenhoven, R. (2013). "Contentment and Affect in the Estimation of Happiness". *Social Indicators Research*, 110(2): 415–31.
- Rodgers, P. & Williams, C.C. (2009). "The informal economy in the former Soviet Union and in Central and Eastern Europe", *International Journal of Sociology*, 39 (2): 3-11.
- Sales, E.C. & Santana, V.S. (2003). "Depressive and anxiety symptoms among housemaids. *American Journal of Industrial Medicine*, 44: 685–691.

- Sarzalska, M. & Szydłowski, A. (2007). "Labour in Non-Observed Economy", in A. Baranowska, M. Bukowski, M. Bober, P. Lewandowski, I. Magda, M. Sarzalska, A. Szydłowski and J. Zawistowski, *Employment in Poland 2006: Productivity For Jobs*, Institute for Structural Research, Ministry of Labour and Social Policy of Poland, pp. 163-199.
- Sassen, S. (1997). *Informalisation in Advanced Market Economies*, Issues in Development Discussion Paper 20, Geneva: ILO.
- Sauma, P. (2003). "The employment situation in the Central American isthmus: informality, labour precariousness, economic growth and poverty". In A. Sojo (Ed.), *Poverty and social vulnerability: labour market and social investment in the Central American Isthmus at the beginning of the millennium*, México: ECLAC, 28–74.
- Schneider, F. (2001). "What do we know about the shadow economy? Evidence from 21 OECD countries", *World Economics*, 2(4): 19-32.
- Schneider, F. (2005). "Shadow economy around the world: what do we really know?", *European Journal of Political Economy*, 21(2): 598 - 642.
- Schneider, F. (2008). *The Hidden Economy*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Schneider, F. (2011). *Handbook of the Shadow Economy*, Edward Elgar Publishing.
- Schneider, F. (2012). Size and development of the shadow economy of 31 European and 5 other OECD countries from 2003 to 2012: some new facts. Retrieved from: http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2012/ShadEcEurope31_March_percent202012.pdf
- Schneider, F. (2013). "The shadow economy in Greece and other OECD countries" in A.P. Bitzenis, I. Papadopoulos and V.A. Vlachos (eds.) *Reflections on the Greek Sovereign Debt Crisis: The EU institutional framework, economic adjustment and the extensive shadow economy*, Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/233424607>
- Schneider, F. (2013). *The Shadow economy in Europe*, 2013, AT Kearney and Visa, London.
- Schneider, F. & Williams, C.C. (2013). *The Shadow Economy*, London: Institute of Economic Affairs.
- Schneider, F. (2014). "The Shadow Economy and Shadow Labor Force: A Survey of Recent Developments", IZA Discussion Paper No. 8278, Retrieved from: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2462710
- Schneider, F. & Enste, D. H. (2000). "Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences." *Journal of Economic Literature*, 38(1): 77 -114.

- Schneider, F. & Enste, D. H. (2002). *The Shadow Economy: An International Survey*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Siebel, W., Siebel-Rebell, C., Walther, U.J. & Weyrather, I. (1988). *Arbeit nach der Arbeit - Schattenwirtschaft, Wertewandel und Industriearbeit*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Silver, H. (1994). "Social exclusion and social solidarity: Three paradigms", *International Labour Review*, 133 (5-6): 531-578.
- Simon, P. & Witte, D. (1982). *Beating the System: The Underground Economy*, Auburn House, Boston.
- Slavnic, Z. (2010), "Political economy of informalization", *European Societies*, 12 (1): 3-23
- Snyder, K.A. (2004). "Routes to the informal economy in New York's east village: crisis, economics and identity", *Sociological Perspectives*, 47 (2): 215-240.
- Small Business Council (2004). *Small Business in the Informal Economy: Making the Transition to the Formal Economy*, London: Small Business Council.
- Tokman, V. (2007). Informality: Exclusion and Precariousness. Interregional Symposium on the Informal Economy - Enabling transition to formalization, Retrieved from: https://www.ilo.org/emppolicy/events/WCMS_125842/lang--en/index.htm
- Van Ginneken, W. (2003). Extending Social Security: Policies for Developing Countries, *International Labour Review*, 142 (3), Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1564-913X.2003.tb00263.x>
- Vlachos, V., Bitzenis, A. & Kontakos, A. (2015). "Shadow Economy and Corruption in Greece: Recommendations for a Microeconomic Survey", *Global Business & Economics Anthology*, 1: 217 - 226.
- Vigil, L., Gutiérrez, R., Cáceres, E., Collantes, H., & Beas, J. (2007). "Salud ocupacional del trabajo de estiba: Los trabajadores de mercados mayoristas de Huancayo". *Revista Peruana de Medicina Experimental y Salud Publica*, 24(4): 336 - 342.
- Virtanen, M., Kivimaki, M., Joensuu, M., Virtanen, P., Elovainio, M. & Vahtera (2005). "Temporary employment and health: a review". *International Journal of Epidemiology*, 34(3): 610-622.
- Whitson, R. (2007a). "Beyond the crisis: Economic globalization and informal work in urban Argentina", *Journal of Latin American Geography*, 6(2): 121-136.
- Whitson, R. (2007b). "Hidden struggles: Spaces of power and resistance in informal work in urban Argentina", *Environment and Planning*, 39(12): 2916-2934

- Williams, C. C. (2001). "Tackling the participation of the unemployed in paid informal work: a critical evaluation of the deterrence approach". *Environment and Planning C: Government and Policy*, 19: 729–49.
- Williams, C.C. (2004). *Cash-in-Hand Work: The Underground Sector and Hidden Economy of favours*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Williams, C.C. (2006). *The Hidden Enterprise Culture: entrepreneurship in the underground economy*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Williams, C.C. (2007). *Rethinking the Future of Work: Directions and Visions*, New York: Palgrave,
- Williams, C.C. (2009). "Tackling undeclared work in Europe: lessons from a 27-nation survey", *Policy Studies*, 30(2): 143.
- Williams, C.C. (2010). "Evaluating the nature of undeclared work in South Eastern Europe", *Employee Relations*, 32(3): 212-226.
- Williams, C.C. (2014). *The Informal Economy and Poverty: evidence and policy review*, York: Joseph Rowntree Foundation.
- Williams, C.C. & Renoy, P. (2013). "Tackling undeclared work in 27 EU Member States and Norway: Approaches and measures since 2008". Retrieved from: <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef13243.htm>.
- Williams, C.C. & Horodnic, I.A. (2015a). "Explaining and tackling envelope wages in the Baltic Sea region", *Baltic Journal of Management*, 10(3): 295-312.
- Williams, C.C. & Horodnic, I.A. (2015b). "Explaining and tackling the shadow economy in Estonia, Latvia and Lithuania: a tax morale approach", *Baltic Journal of Economics*, 15(2): 81-98.
- Williams, C.C. & Horodnic, I.A. (2015c). "Rethinking the marginalisation thesis", *Employee Relations*, 37(1): 48 - 65.
- Williams, C.C. & Horodnic, I.A. (2016a). "An institutional theory of the informal economy: some lessons from the United Kingdom", *International Journal of Social Economics*, 43 (7), 722-738.
- Williams, C.C. & Horodnic, I.A. (2016b). "Beyond the marginalization thesis", *Journal of Economic Studies*, 43(3): 400 - 417.
- Williams, C.C. & Nadin, S. (2012a). "Tackling Undeclared Work in the European Union", *CESifo Forum*, 13(2): 20 - 25.
- Williams, C.C. & Nadin, S. (2012b). "Joining up the fight against undeclared work in Europe", *Management Decision*, 50(10): 1758-1771.

- Williams, C.C., Nadin, S. & Baric, M. (2011). "Evaluating the participation of the self-employed in undeclared work: some evidence from a 27-nation European survey", *International Entrepreneurship and Management Journal*, 7 (3): 341-356.
- Williams, C.C. & Windebank, J. (2001). "Beyond profit-motivated exchange. Some lessons from the study of paid informal work". *European Urban and Regional Studies*, 8 (1): 49–61.
- Williams, C.C. & Windebank, J. (2003). "Reconceptualising women's paid informal work: some lessons from lower-income urban neighbourhoods". *Gender, Work & Organization*, 10(3): 281–300.
- Williams, C.C. & Windebank, J. (2005). "Refiguring the nature of undeclared work: some evidence from England". *European Societies*, 7 (1): 81–102.
- Williams, C.C. & Windebank, J. (2006). "Re-reading undeclared work: a gendered analysis". *Community, Work and Family*, 9 (2): 181–196.
- Woolfson, C. (2006). "The "Conventionalization" of Safety Crimes in the Post-Communist New Member States of the European Union", *Critical Criminology*, 14 (4): 339-364.
- Woolfson, C. (2011). "Precarious Work in Times of Crisis: Regulatory Discourses and Labour Standards in the New EU Member Baltic States," in: M. Sargeant and M. Giovanne (eds.) *Vulnerable Workers: Safety, Well-being and Precarious Work*, Gower, Farnham Surrey, 75-93.
- Zelizer, V. (2011) *Economic Lives: How Culture Shapes the Economy*, Princeton University Press, Princeton.

Ελληνική

Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού (2014). *Εργασία και Απασχόληση στην Ελλάδα - Έκθεση 2013*, Ανακτήθηκε από: <http://www.eiead.gr/publications/docs.94-2013.pdf>

ΙΝΕ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ (2007). «Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση». *Ετήσια Έκθεση*: 317-320.

ΙΝΕ - ΓΣΕΕ (2009). «Νέες προκλήσεις για τη μετανάστευση. Κρίση και μέτρηση της ανταγωνιστικότητας». Τετράδια του ΙΝΕ, τύχος 31, Σεπτέμβριος.

ΙΝΕ - ΓΣΕΕ (2016). Ετήσια Έκθεση 2016 Η Ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ανακτήθηκε από: <https://www.inegsee.gr/ekdosi/etisia-ekthesi-2016-ine-gsee-i-elliniki-ikonomia-ke-i-apascholisi/>

ΙΟΒΕ (2012). *Η έννοια της αδήλωτης εργασίας και τα χαρακτηριστικά της*. Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Μελετών (ΙΟΒΕ), Αθήνα.

ΙΛΟ (2016). Διαγνωστική Έκθεση για την Αδήλωτη Εργασία στην Ελλάδα, Ανακτήθηκε Από: http://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/49757/1_Diagnostic_Report_on_undeclared_work_in_Greece_gr.pdf

Ιωάννου, Χ. Α. (2008). «Μείωση της αδήλωτης εργασίας μέσω της ευέλικτης ασφάλειας». *Επιθεώρησης Εργατικού Δικαίου*, 67(5), (1605): 257-266.

Καψάλης, Α. (2015β). «Η αδήλωτη εργασία στην Ελλάδα: Αξιολόγηση των σύγχρονων μέτρων καταπολέμησης του φαινομένου», *Μελέτες/Τεκμηρίωσης ΙΝΕ ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ*, τ. 43 Ανακτήθηκε Από: <https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2015/06/Meleti-43-INE.pdf>

Καψάλης, Α. (2015α). Αδήλωτη απασχόληση και «νομιμοποίηση» των μεταναστών. Η πρόκληση της μεταναστευτικής πολιτικής. *ΙΝΕ ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ*, Μελέτες 27, Αθήνα.

Κυριαζή, Ν. (1999). «*Η Κοινωνιολογική Έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Κουζής, Ι. (2011). «Το εργασιακό περιβάλλον μετά το Μνημόνιο», *Μηνιαίο Περιοδικό ΙΝΕ-ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ*, τ. 81: 6-11.

Κουζής, Ι. (2015). «Η εργασία στο απόσπασμα κατά την περίοδο της κρίσης και των μνημονίων», *Κοινωνική Πολιτική*, Τ.3

Παρασκευόπουλος, Ν. Ι. (1993). *Στατιστική εφαρμοσμένη στις επιστήμες της συμπεριφοράς*, Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.

Πιέρρος, Σ. (2000). *Μέθοδοι έρευνας στη βιβλιοθηκονομία*. Σίνδος: ΤΕΙΘ.

ΣΕΠΕ (2010). *Έκθεση πεπραγμένων ΣΕΠΕ*, Ανακτήθηκε από: <https://www.tovima.gr/files/1/2011/202010.PDF>

ΣΕΠΕ (2013). Έκθεση πεπραγμένων ΣΕΠΕ, Απολογισμός 2013 – Προγραμματισμός 2014. Ανακτήθηκε από: <http://www.ypakp.gr/uploads/docs/7702.pdf>

Σώμα Επιθεωρητών Εργασίας, (ΣΕΠΕ) (2015). *Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης για την Καταπολέμηση της Ανασφάλιστης και Αδήλωτης Εργασίας «Άρτεμις»*, Περίοδος 9ος/2013-4ος/2015, Τμήμα Ανάλυσης, Τεκμηρίωσης και Αξιοποίησης Δεδομένων, Διεύθυνση Εργασιακών Σχέσεων.

Τάτσος, Ν. (2001), *Παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα*, Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Creswell, J. W. (2011). *Η έρευνα στην εκπαίδευση: σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Έλλην.

Duffy, K. (1999). «Ευκαιρία και κίνδυνος», Ε. Σπανού (επιμ.), *Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*

Javeau, C. (2003). *Η έρευνα με ερωτηματολόγιο: Το εγχειρίδιο του Καλού Ερευνητή*, Αθήνα: Τυποθήτω, Γιώργος Δαρδανός.

Williams, C., Δημητριάδη, Σ. & Πάτρα, Ε. (2016). «Διαγνωστική Έκθεση για την αδήλωτη εργασία στην Ελλάδα», Αύγουστος, ILO.